

ص. بیکبولاٹ.

دین درسله‌ری

دورتنه‌ی جزء

تاریخ مقدس، سیرالنبی و عبدات

اوچنچی مرتبه باصلووی.

ناشری:
«صبح» شوكتى.
فازاندا.

مئ لفدن:

باشقا جزءلار كېك «دین در صورى» ناڭ اوشبو دورتىنچى جزئى ده آلتى بىللىق پروغرامماغا فار انوب توزەتلىدى.

بو جزئى شول پروغرامما كورسەتكانچە تارىخ مقدس و سير النبي بىلەن عبادت بىنى ذكر ايتلىدى. تارىخ مقدسەن بوڭار چاكىچىلمە گان بعض بىر الوغ و مشھورەك پىغىبر لەرنىڭ تىرىجە عالى بىلەن، بوڭار چاكىچلوب دەناغندا تفصىلغا مەغناج بولغانلارى بيان ايتلىدى. سير النبي ايسە باخشووق تفصىللى زەوشىدە يازلىدى. عبادات بىتلەردى دە بىڭار چاذكىر اينىلە گان بىخشاردىن، باخود بىڭار چاذكىر اينىلگانلىرن كېڭىلەتىدەن عبارىندى.

ص. بىكبوлат.

اييول ۵، يىل ۱۹۱۸، اورنىبورغ.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

تاریخ مقدس بولگی

پیغمبرلر و دین.

بز بارمزدا الله تعالى نك بهندملريمن. اول بزن يوقدان بار قيلغان. بزگ دنيا كونو اوچون كبروك بولغان بوتون نهرسه لرن يارانوب، شولارдан تل گانجه فائدالانورغا ايرك قويغان. بز شول نهرسه لردهن آسته گانهز چه فائدالانامن: حيرانلار ف جيگه من، منه من، صويوب ايبلردن آشيمز. جيرن سوروب ايگن چهمز. بولونلارن چابوب پچهنن آلامز. اورمانلارنى كيسوب، توزمزگه توبلورصالامز، اوطن ايتنوب ياغامز. ناولاددان ناشلار چفاروب، آلارдан توبلورصالامز. باشقا معدنلردهن ده تورليجه فائدالانامن. صولارنى اچهمز؛ بالقلارن طونامن؛ موسىتنى كيمه لر، پاراخودلار بورئمز... الله تعالى بزگه آڭ وعقل بيرگان. شول آڭ وعقل آرقاسندا بز توزمزگه دنيامز اوچون نهرسه فائدالى، نهرسه ضرولى ايكانلىگن آيرامز. شولاي ايتسوب فائدالى اشلرن اشليمز، ضرولى نهرمه لردهن طييلامن. شول رهوشچه دنيامزنى كونهمز. لakan آدم بالالرى بىر دنيالى اوچون گنه ياراتلىماھانلار. آلانك دنياداغى طورمىشلارى موسىتنىه تافن دا ايكتىچى بىر طورمىشلارى بولاچاق. فقط بىر طورمىش نىندى طورمىش؟ آندا بزگه نيلر بولاچاق؟ اول طورمىش اوچون نىندى حاضرلكلر كوررگە كىرەك؟ مونا بولارنى بىر توزلگىمزردهن گنه بله آلمىمن. الله تعالى طرفندان بيرگان آڭ وعقل دا بىر كېلچەك طورمىشك اوچينا چغا آلى. آنى بلو اوچون الله تعالى نك توزندهن آيرم «تعلیمات» بولورغا تيوش. شونسىز اول طورمىش قارانفى قالا: آنڭ اوچون نىندى حاضرلكلر قيلورغا تيوشكى ده بلنى قالا. بوفنا توگل ئەلى. بز، توزمىنى يارانوب بزگه شول چافلى نعمتلىر بيرگان الله تعالى گە نېچك شكرانه قيلورغا تيوشكى ده توزلگىمزردهن گنه بله آلمىمن. آنڭ اوچون ده آنڭ توزندهن تعلیمات كىرەك بولا.

مونا رحمتی ڪٻک بولغان خدای تعالی، بهنده‌لر بنه دنبा طور مىشی اوچون
 کيره‌ك نرسه‌لرن بېرىپ، آلارنى شولاردان نل، گانچە فائىدالا: وراق اينوب بارانقان
 ڪبك، آلارنى كېلچەك طور مىشلارى، ايڭىچى تولى ئىنسىك آخرت طور مىشلارى
 طوغى يىندادا آيدراشدا فالدرماغان. آلارغا ئۇز بىنڭ بعض بىر ايزگى بهنده‌لردى
 آرقىلى اوشىپ طور مىشكى نرسەدەن عبارت بولغانلىقىن، اول طور مىش اوچون حاضر دەن
 اوک نىندى حاضر لىكلر كورگە تىوشلگان بلدىگان. اوشبو «ايزگى بهنده‌لر» بىزگە،
 ئۇزمۇن بارانقان الله تعالىنى نېچك تانورغا، آڭا بىزگە بىرگان چىكسىز نەمتلىرى
 اوچون نېچك شىركانه قىلورغا، نى روپىچە عبادت قىلورغا تىوشلگان دە آڭفار تقاتلانار.
 ئۈلگاندەن صوك بىنڭ حالمىز نى بولاچاق، آلدا بىزنى نىندى حاللەر، نىندى وافعەلار
 كونه بارسەن دا بىيان اينكائانلار. آخرت يورطمۇن اوچون، كېلچەك طور مىشمۇن اوچون بىزگە
 نىندى اشلىرى اشلىرى كەن بىنلىرى عمللىرى قىلورغا كېرىگە كىلگەن بىر كورسەتكائانلار. اوشىپ
 ايزگى بهنده‌لرگە «پىغمېر لەر» دىيلر. ئەندە شول پىغمېر لەرنىڭ بىزگە، ئۇزمۇزگە كورنگان
 و كورنەگان نىندى نرسەلرگە ايمان ايتىرگە تىوشلەك، نىندى نرسەلرنى قىلورغا،
 نىندى نرسەلر دەن صافلانورغا و طېلىلورغا كېرىكلىك طور سىندا غى تىليماتلار بىنا
 «دین» دىيلر.

بىز پىغمېر لەردەن بايتاغىسىن موندان اللە اوقوب او زغان ايدك. اياڭ باشلاپ
 يېبىرلگان پىغمېر آدم عليه السلام، اياڭ صوڭقىسى محمد عليه السلام دېگان ايدك.
 پىغمېرلەر بىك كوب بولغانلىلار. آلارنىڭ صانلارن بىز بىلمىمىز. شول قىرسىن بىلەمەز، كە
 الله تعالى ھەر فومگە پىغمېر يېبىرگان. شولاردان يكىمى بىشىسى بىنڭ پىغمېر مىز محمد
 عليه السلامغا يېرلگان قىآندا بىيان اينكائانلار. بىز شول قىآندا چىققان پىغمېر لەردەن
 بىز نېچەسىن بىز كتابدا سوپىلەپ او زاجامەن.

ابراهيم، اسماعيل و اسحاق پىغمېرلەر،

بىز موندان اللە اياڭ باشلاپ يېبىرلگان آدم پىغمېر طور سىندا، آئىدان بايتاق
 زمانلار صوك يېبىرلگان نوح پىغمېر طور سىندا بايتاق سوزلەر سوپىلەگان ايدك. نوح
 پىغمېرنىڭ قومى آنڭ سوزن مڭلۇمەيھا، الله تعالى نىڭ بويرخينا فارشى كېلگانلىكلىرى دەن
 طوفان بىلن ھلاك قىلغاناقلارن، نوح پىغمېر گۈزى وعايىلىسى قوتولوب فالغانلىقىن
 بىيان اينكىان ايدك. آئىدان صوك ابراهيم پىغمېر وباشقا لار طور سىندا سوز بولغان
 ايدى. مونا حاضر بىز شول ابراهيم پىغمېر و آنڭ اىكى اوغلى اسماعيل و اسحاق
 پىغمېر لەر طور سىندا تاۋن دا آزراق سوپىلە يەچە كەن:

حضرت ابراهیم «بابل» دیگان شرده دنباغا کیلگان. اول شهر حاضرگی کونده «عراق» دیب آنالغان ٹولکده بولغان. اول بیرنگ حکمداری «نمرود» اسمی بولغان. اول بیک یاوز، بیک طالم کشی بولغان. اول بیرنگ خلقی طوفری بولدان بوتوزلی آداسقان بولفانلار. ٹوز فوللاری بلن باصاغان پتلار غاعبادت اینه وشولاردان باردهم صوری طورغان بولفانلار. ابراهیم پیغمبرنگ آفاسی «آزر» ده باشقalar کیبک پتپرسن است ایکان. لاکن حضرت ابراهیم آلای بولماغان. اول بیش چاغندان او ق پتلار غاعبادت فیلونگ باراماغانلعن بلگان. بوتون عالمنی پارانقان بر الله بولورغا کیبره کلگن ٹوز عقلی بلن او بیلا ب بلگان، هم ڈوزنچه شوگانها عبادت اینکان. آنگ آناسی پتلار ياصاب شولار بلن ساودا اینه ایکان. شونلقدان آڭا پتلار کونه روب بازارغا چقفالار غادا طوفری کیلگان. لاکن اول ناوارن ماقتبسی اورندا يامانلى طورغان بولغان: «مونامیند میج برق فائدا بیره آلمی طورغان و ضرر کینه آلمی طورغان ندرسلر بار. کمگە کیبره ک، کمنگ آلاسی کبل؟» دیبه ایکان. بو سوزی بلن اول خلقنگ باطل دین طوتوب آداسوب، صاناشوب يور گانلكلرن آڭفار تورغا تله گان.

حضرت ابراهیم الله تعالی طرفندان پیغمبر اینهوب بیپر لوب خلقنی حق دینگ کوندی باشلاغاج، پتلارن بیک کیمسنے باشلاغاج آلار آڭا بیک نق فارشی توشكانلار. آنگ آناسی دا آڭا بیک نق فارشی طورغان. اول آناسن بیک یوشاق سوزلر بلن حق دینگه ٹوندە ب فاراغان: «ای ٹەتكای، نیک یوق بار ندرسلر گە عبادت قبلاسک؟ ایشتمی، کورمی طورغان میج برق فائدا و ضرر کینه آلماغان ندرسلر تەگری بولامی صوك؟ آندی ندرسلر گە عبادت قببورغا ياراماغانلعن ٹوزلار گە بولور گە نیوش ایدی. مونا مینی الله تعالی پیغمبر ایندی. مینم سوزمنی طکلا! شیطاننگ وسوسه سینه قاراب رسواي بولما! تەگر بولشكدا دوام اینسەك الله ناڭ ھنایینا دوچار بولور سک!» دیگان. بوڭا فارشی آناسی آنی بیک فاطی فزرغان. هم: «سین آنا باباڭ دینن تاشلاغان سک ایکان. تەگر ده بو يولشكدا فاینما سالگ مین سین تاش بلن آنوب اورتىدر من. بار، كوزمه كور نمه!» دیگان. شوندان صوك حضرت ابراهیم آنا سندان آيرلورغا مجبور بولغان.

ابراهیم پیغمبر نورلى بوللار بلن خلقن چن دینگه ٹوندە گان. پتلار غاعبادت قببورغا ياراماغانلعن، اول اشنگ چیکسز زور گناه ایکانلگن نورلیجه آڭلاتورغا طرشقان. لاکن تگیلر هاماندا باطل اعتقادلارندان فاینماغانلار: «آتا بابا يولن تاشلار حالمز یوق؛ آلار بو پتلارغا بلماچه عبادت قبلاماغانلاردر؛ سیڭا فاراغاندا آلار کوبىره ک بلگانلر بولسە کیبره ک!» دیگانلار. شولای اینهوب گل کبر بلنگانلر ده طورغانلار. باشدرا بولار ابراهیم پیغمبرگە آرنق اهمیت ده بېرمە گانلر: «سو بىلەر

سویلهزد، بر وقت آرود طوقنار گهلى!» دېگانلر. آخردا بر واقعه بولارنىڭ بىك آچوون قابارتوب، مونى اوطفا تاشلاغانلار.

واقعه مونا شولاي بولغان: ابراهيم پېغىرىن بىر وقت گىشى كورمەگان چاندا عبادت ئەغا كىروب بىتون پتىلارنى وانقالاب بىنگان. بارى اىيڭ زور پتنى فنالىدرغان. واقعەنى اىشتۇ بىن خلق بىك نى آبىراشدا فالغانلار: «بو نى حال، بىر كم اشى بولورغان كېرىك؟» دېگانلر. نىرود بوكا آچووندان ير تلورغا يېنكىان. آخردا «بو ابراهيمىڭ اشى بولورغا كېرىك. باشقۇ كىشىدەن بواش بولماس!» دېب آنى طوتوب آلوب كېلگانلر. تىگىرنىڭ: «ابراهيم، بىر سىنڭ اشى بولورغا كېرىك، ئىپيت طوعر بىسن!» دېبىلر بىنه فارشى اول: «مېن فايدان بىليم. تۈزۈلەرنىڭ صوراڭزا نەڭىزى بولماچ آلار تۈزۈلەرنى بىلۈرگە تېوشلر. شول زور پىتىز تۈزۈ اشى، مەدىمىي ابىكان گەلى!؟» دېگان. بولار ابراهيم پېغىرىدەن اوشبو سوزلەرنى اىشتىكاج بايتاق اويفا فالغانلار. آخردا هاماندا كىرىپاكلەرنى باروب: «بۇقنى سوپىلەپ باشنى ئەپىلەندىرمە! بىل سىڭ بىت آلارنىڭ سوپىلى آلماغانلىقلارن. بىر الېتىسىنڭ اشى!» دېگانلر. بوندان صوڭ نىرود بىر بىرگە اوط يافىرۇپ حضرت ابراهيمىنى شوندا آندرغان. لاكىن الله تعالى نىڭ قىدرتى بىن اوتما آڭا ضرر اينمەگان. اول آڭاردان سلامت قۇنۇلغان. بوندان صوڭ حضرت ابراهيمىگە باپل بىرندە طور و آورلاشقان. اول الله تعالى نىڭ اذنى بىن خاضر گى سورىدە «كەنغان» دېگان بىر بىرگە كوچوب كېتكان. هەم آخر عمر يىنه قدر شوندا طوروب، شوندا وفات اىتكان.

ابراهيم پېغىرىنڭ ابىكى اوغلۇ بولغان: اسماعيل، اسحاق. الله تعالى ابراهيم پېغىرىنڭ نەسىلى بىر كەنغاندا غانـا فالميجا، عربستان دېگان يېردىدە تارالۇن و شوندا حق دىن ناراتۇرون تله گان. شونلقدان اول ئۆلکەن اوغلى اسماعيلنى شوندا اىلنگان. بىر وقت ئەلى اول ايمچەك بالاسى غنا بولوب، آناسى فوجا غىندا بارغان. بولار باروب توشكان اورن خاضرگى مكە شهرى اورنىدر. اول وقت آندا هېچ بىر كىشى ذاتى بولماغان. بىر آز وقىلدارдан صوڭ موندا بىر تور كم عربلىر كېلوب او طورغانلار. حضرت اسماعيل و آناسى مونا شول عربلىر بىن قاتناشوب بىرگە معيشت اپتە باشلاغانلار. اول بولار آراسىدا بۇتونلىقى عربلىشوب كېتكان. اول تۈصۈپ بويغا بىتكاج بولاردان قىزدا آلغان. شولاي اىنوب اول وفات بولغانغا حدەلى شول عربستاندا كون كىچىگان. آنڭ نىلى بىك ئورچىگان. آنڭ نىسلىنە «هر بىستىرى بىه» دېلر. بىزنىڭچە بى «اول عرب بولميجا صوڭىدان بىلەكىان خلقى» دېگان سوزدەر. اورنا هەربستان خلقى بۇتونىسى عرب مىستىرى بىه

درلر. بىزنىڭ پېغىمىز مۇھەممەد علیه السلام دا عرب مىسۇر بەدەن بىنى حضرت اسماعىل نسلنەندىر. حضرت اسماعىل دە آناسى كېك پېغىمىز بولوب، شول تېرەدەگى خلقلارنى حق دېنگە ئۇندە گان.

حضرت اسحاق آناسى يانىدا كەنغاندا طورغان. اولدا آناسى و آغاسى كېك پېغىمىز بولغان. اول آناسىدان صوڭ شول تېرەدەگى خلقلارغا پېغىمىز ايتىپ بېرىلوب، شولارنى طوغىرى بولغا ئۇندە گان. آنىڭ نىلى بىك مبارك نىسل بولوب، آرالارندان كوب پېغىمىز لر كىلەگان. حضرت اسماعىل دە، حضرت اسحاق دا آنالارى ابراهىم علیه السلامگە بېرىلگان كتاب بويىچا عمل قىلا و شول كتاب فوشقانجا يورىگە خلقنى ئۇندى طورغان بولغانلار. كەنغان بىرى حاضرگى كونىدە «فالسەطین» آنالادر. بو بىر الله تىعالي طرفىدان ابراهىم پېغىمىز ئىسلېنە وعدە فيلخان بىر بولغانغا كورە «آرض موعدە» دېب دە آنالادر. بىزنىڭچە ئەبتىكاندە بو «وعده فيلخان بىر» دېگان سوز بولا. بو بىر «آرض مقدسە» دېب دە آنالا. بىزنىڭچە ئەبتىكاندە «ايىگى و مبارك بىر» دېگان سوزدەر. بوندا بىك كوب اپرىگىلر، پېغىمىز لر طورغان ادچۇن شولاي آتالغان.

يعقوب پېغىمىز و بالالارى.

اسحاق پېغىمىر دەن صوڭ پېغىمىز لك اوغلۇ حضرت يعقوبغا گۈچكەن. اولدا آناسى كېك كەنغان بىر زىنەتە معىشتە ايتىپ شول تېرەدەگى خلقلارنى حق دېنگە ئۇندە گان. آنىڭ اون اىكى اوغلۇ بولغان. بولارنىڭ اونىسى بىر آنادان، فالغان اىكىسى ايسىنچى آنادان بولغانلار، بو صوڭ قىيلارى يوسف و بىنابىمەن اسىلەرنە بولغانلار. يوسف، يعقوب پېغىمىز ئىشىچك اوغلۇ بولغان. اول بىك كوركام خلقلى بولۇ ئۇستىنە چامادان طش ماتور بولغان. شۇنىڭ ئۇچۇن دە يعقوب پېغىمىز آنى آرتق نىق سوبىه طورغان بولغان؛ آنى كورمبىچە هېچ دە طورا آلمى ايسىكان. يوسفنىڭ آغالارى، آنالارينىڭ آنى بو چاقلى بارانوينا بىك نىق كونىل شىكارلار. يوسفنى چىتىستىگانلار؛ كوكىلەرنەن آڭما آچۇ طوقانلار.

بر وقت يوسف بىر توش كورگان: گويا نوباش، آى داون بىر بولدىز آڭما باش اىگان بولالار. تودىن سوبىل گاچ آناسى آڭما: «اوغلەم، سېين بىك الوغ كىش بواورىشك. مىن دە، آ غالارىڭدا بىر وقت سېيڭى باش اىھەز، توشكىنى كىشىگە سوبىلى كورمه. سېيڭى آباق چالورقا اوپلى باشلارلار» دېگان. بۇ-فذڭ آغالارى فايدانىر توشنى ايشتوب آلغانلار. بوندان صوڭ اينى آلات آڭما بىگىرەك دە ناجار قارى

باشلاغانلار، آنی نیچک ده آنالارندان آیررغا، کوزدهن یوغا تورغا تله گانلار.
 بر وقت بولار آنالارندان فرغا، حضورغا چغارغا صوراغانلار. یوسفنى دا برگه
 بىبار وون ڈونگانلار. باشدا حضرت يعقوب یوسفنى بىبىر وگه فارشى بولغان.
 بولار آڭا نىندى بولسا بىر اش اشل مەسىزلىر، دىب قورقنان. ھەم چندان دا
 بولار آنی ناچار اوى بلن آلوب چغارغا نل گانلار. آلار آنی ڈۇزىوب آڭاردان
 قوتولورغا ايسەبلەگانلار. مۇنى سېزىگانگە كوره يعقوب پېغەمىزنىڭ كوكىلى یوسفنى
 بولار بلن بىبىر وگه بىرە تارنمagan. آخىدا تىكىلر بىك قاتى بالنجاج چاراسز
 گۈنچەلەرن قبۇل اينكان. شولايدا آلارغا یوسفنى بىك نىق صافلارغا قىشقانان، صەراغا
 چەقچاج بولار یوسفنى ئۆزىر وگه سوپىل شە باشلاغانلار. لاكن بىرسى بو فىرىگە نىق
 فارشى توشكان. شونلقدان آنی گۈزىرەچە، بىر قويoga صالحانلار.

قاراننى نوشۇگە بولار چلاشا چلاشا ئۇپىلر بىنه قاينقايانلار. آلار یوسفنى بورى
 آشادى دىب كورسەتو اوچون كولماھەگىن يېرناقلاپ، فانغا بولغانلار اىكەن. فايتفاج
 آنالار بىنه كولماھەكىنى كورسەتوب «بوسفنى بورى آشادى. مونا اشانماساڭ كواھەگى!»
 دىگانلار. يعقوب پېغەپ بولارنىڭ سوزىلر بىنه الىتە اشانماغان. لاكن آڭا صىر
 اينۋەن باشقۇا چارا فالماغان. الله تعالى نىڭ بازمشىبنا باش اىيوب صىر اينكان.
 شولايدا اول بوتۇللى ئامىدىن دە ئۆزىمەگان. مرحمتى كىك بولغان خدای تىعى بىلەك
 آنی ايسەن فالدرر ئەلى دىب اوپىلاغان.

الله تىعى نىڭ بەندەلەربىته رەحمتى بىك زور بىت. اول یوسفنى ئولمەن
 صانفلاغان. آڭا قوبودا هېچ بىر ضرر تىيمەگان، هېچ بىر بىرى ئىمگە نەمەگان. كوبىنى
 آزمى وقندان صوڭ یوسفنىڭ بختىنە فارشى بو قويو يانندان مصى بىر بىنه كىنوب
 بارا طورغان بىرىوان ئۆتكان. بولار مو آلۇ اوچون قويوفا چىلەك
 توشورگانلار. چىلەكىنى آلسالار بولارغە صو اورنىبنا ماتور بىر بىگەت يابشوب چغا.
 بولار بىك ئەپدىشقايانلار، ھەم دە بىك قوانشقايانلار. چونكە اول وقىلاردا
 شوندى آنا آناسى بىلگىسىز كىشىلرنى قول اينتوب صاتو عادتى بولغان. بولاردا
 یوسفنى صاتوب بايناق آقچا آلورمىز دىب اوپىلات قوانشقايانلار. شول آرادا
 اپشۇپىم، ئەلال بولاي طوغرى كىلوبىمى بوندا یوسفنىڭ آغالارى كىلوب چەقفايانلار.
 آلار آنی ئۆزىلر بىنڭ فاچقان قوللارى دىب كورسەتوب آلاردا داولى
 باشلاغانلار. آخىدا آنی آلارغە صاتوب بىبىر گانلار. بوندان صوڭ بولچىلار آنی
 مىصرىغە آلوب باروب بىز وزىرگە صانقايانلار.

مىصردا یوسف خوجە مىبىنابىك باراھان. چونكە آنڭ بورش طورشى بىك ياخشى
 بولغان، اول، خوجە سینا طوغرى خدمت اينكان. لاكن بىر وقت بالا بابوب آنی زىندا نغا

آندرغانلار. شولای اینوب آڭنا ناھتقىغا تائغىن دا محىت چىگەرگە طوغرى كېلگان. شول وقت تورمەدە گى كىشىلەر آنى بىك ياراتا طوغران بولغانلار. چونكە آندادا آنڭ باخشى كىشى اىكانلەنگى، ناھقىدان الەككالانلىكى بانوب ماورغان. لakin آندى اورنغا بر الەككالچ چخۇ چىتن بولاشول. يوسفقا دا اللەتعالى نىڭ مرەممىن كۆنەرگە، آڭداردان ياردەم صورا رەفاغە فالغان. اول زىندا نىدا باياناق بىللار بانقان. اللەتعالى ئۈز بىنڭ مرەممى بىلەن آڭنا توش يورا وعلمى بىرگان. اول توش يورا وغا بىك اوستابولغان، بولوغى بىلەر دا بىرده بالغىغان. زىندا نىدا ياتقان كىشىلەرنىڭ تۈشلەرن يورا غاندا، گل اول ئەيتىكانچە چفا اىكان.

بر وقت مصر پادشاهىسى بىر توش كورگان: گويا جىدى آرق سىپىر، جىلى سىمىز سىبىرىنى آشاغان. آنڭ سوڭىدا جىدى آچ باشاق هەممە طوق باشاق كورگان. پادشاه توش بوراوجىلارنى بىرمە بىرمە چاپلىق توش بورا اتسادا، هېچ بىر يورى آلوچى بولماغان. يوسف بىلەن زىندا نىدا ياتقۇب دا، فوتولوب چقان بىر كىشى شول وقت پادشاه سارايندا خەممىدە اىكان. اول زىندا نىدا يوسف دىگان بىر يېڭىنىڭ توش بورا وغا بىك اوستا تائىن سوبىلەگان. بوسوزنى شۇنداق پادشاهغا يېتىكىرگانلار. پادشاه دەرحال بىر كىشى يېبىر ووب يوسفدا ن توشن بورا اندرغان. يوسف توشنى: «جىلى يىل رەندهن بىك طوقلىق بولور، آندان سوڭ جىدى يىل رەندهن بىك فانى آچلىق بولور» دېب يورا غان. هەممە طوقلىق بىللاردა آچلىق بىللار اوچون زاپاس حاضرلەپ فويارغا نىبۈشلىكىن آڭھارنقا. بونداڭ سوڭ پادشاه يوسفنىڭ اشىن تېكىشىتكان. تېكىش سوڭىدا آنڭ آلغى آڭلاشلىوب زىندا نىدا چقان. شولاي اينوب اول اللەتعالى نىڭ مرەممى بىلەن بولوغ بلادەن دە فوتولغان. بوناڭ بىلەن گەنە فالىمچا پادشاه آڭا بىك زور التفات كورسەتوب، آى بىك الوغ درجه گە مندرگان: آنى مۇزىيە وزىر ياصاغان. يوسفنىڭ توشى طوغرى چقان: بىر وقت مصر دا جىدى يىل رەندهن بىك فانى طوقلىق بولغان. آندان سوڭ جىدى يىل رەندهن چىكسىز فانى آچلىق بولغان. يوبىق توشىنىڭ طوغرى چغاچا ئەلفەن باشدان بىلگەنگە كورە طوقلىق بىللاردە كېلچەك اوچون بىك كوب آشلىق زاپاسى حاضرلەتكان. آچلىق كېلگەنچە تىرىه ياق آزقىغا آپىرا غاندا، يوسفنىڭ صافلەنى آرقاسىدا مصر مەلکىنى بىرده قىيىنىڭ و آپىراد كورمەگان.

حضرت يوسفنىڭ آغالارى بىلەن كورشۇسى.
آتا و آناسىن مەصرغا چاقىرتۇسى.

آچلىق بىللاردە تىرىه ياق مەلکىنەنگى خەقللار، مصر دا آشلىق زاپاسى كوبىلگەن اېشىتىپ آزق آلورغا كېل طوغران بولغانلار. شول وقت يوسفنى قويۇغا تاشلاغان؛ آخردا يواچىلارغا صاتوب يېبىرگان مەلبىگى آنا بىر طوغان اون آغاسى دا آزق

آل اوچون مصراغا کیلگانلار. بولار مصدا يوسف حضورينا كروب آشلق صاتوب آلورغا سوراغانلار. يوسف آغالارن تانيغان. بولار البنه تانيماغانلار. چونكە آنڭ موندى زور درجهلرگە منۇن هېيچ بىر خاطرلەرىنىڭ سىبىرەمەگانلار. بىرر شىشىدە قول بولوب، قارا خدمت اينتوب يورى طورغانلار، يە بولماسا ئولگانلار دىب اوپلاغانلار. ئە يوسف ئۆزىنڭ ياخشىلەغىن، طوغرىلىيغىنا كوره الله تعالى نىڭ زور رەھمنىرىنىڭ ايرشوب، الوغ درجه گە منگان. يوسف آغالارىنى بىك زور النفات كورسەتكان. اول آلانڭ ئۆزىن بىك زور ناجارلقلار قىلووبينا فارامىچا، آلارغا غايىت درجه دە ياخشى معامل، فياغان. ئەگەر دە آنڭ اورنىدا باشقا بىر و بولماسى ايدى، بو اشلىرى اوچون آلارنى شوندوق آصدرغان بولور ايدى. يوسف آندى اوصال كشى بولماغان شول. اول غايىت درجه دە ياخشى، كشىگە شفقتلى و مەھىپانلى بىگت بولغان. اول بولاردان كم بولغانلقلارن، كم اوغلانلارى بولغانلقلارن بىرر صوراشدرغان بولغان. ھەممە آلارغا يوكلرىن طوتىرۇپ آشاق بىر و بىيەرگان. بوندان صولۇق فايچان غنا كىلسەلەردە، هېيچ طونقارسز آشلق بىررگە وعدە فيلغان. ابىكىھىز مزىبە كېلگاندە ئۆزىدە فالغان طوغانلارنى دا آلوب كيلورگە قوشقان. بولار وزېرنىڭ شوندى زور ياخشىلقلار بىنا نىچاك تشكىر اينەرگە بىلمىچە قايتوب كېتكانلار. كەنغانقا قايتقاچ بولار آنالارينا، وزېر طرفندان ئۆزلىرىنى زور النفات كورسەتلەگاندەن بىر سوپىلەگانلار. بىر آز قىتلارдан صولۇق بولار نافن دا آشلق آل اوچون مصراغا بارىغا حاضرلەنگانلار. بو مرتبەستىدە بىنامىتى دە آلوب باررغە تىل گانلار. يعقوب پېغەبىر، يوسف واقعەسەن خاطر بىنە كېتىر و بى باشدا بىك فارشى كېلگان. اول مسکىن يوسف اوچون كويە كويە بىك فارتايوب، طوز و بىك بىتكان بولغان. ايندى بو اوغلندار دا آيرلسا آڭا بىگەرەك دە آور بواور كىك طوپ يولغان. يوسفنىڭ طوغانلارى نىچاك دە بىنامىتى آلوب سىبىنەرگە بولغانلار. آنالارندان بىك فانى ئۆتنگانلار: «بىنامىتى دە بارما بىر يوڭ آشلق آرتق آلوب قايتاچ اقىز بىت. ئەگەر دە اول بارماسا بوتۇنى بوش قايتورغا طوغرى كېلەمەسون. وزېر شوندى سوز آڭفارىدى» دېگانلار. آخردا يعقوب پېغەبىر بولاننىڭ ئۆتنچەلر دەن قىبول اينكىان. شولايدا بولارغا بىنامىتى نق صاقلارغا، نىچاك دە صاق بىررگە، كشى كورىنىڭ توشمەسکە طرشورغا قوشقان. بولار آنالارينا وعدهلار بىر و بىر كەنغاندا چەپ كېتكانلار.

بولار مصراغا بار و بلەن طوغرى وزېرگە بارغانلار. يوسف بولارنى بىك قوانوب، بىك زور النفات كورسەتوب فارشى آلفان. بىنامىتى يۈسۈنلىقىنى تانىماغان. يوسف طوغانن كورگاچ شادلەفندان فى اشلىرىگە بامەگان. او زاق بللار آيرلوب طورغان

پر طوغانن کور و آڭا البته چىكسىز زور قوانچ بولغان. اول طوغاتينا مۇزىيەڭ بوسىف
ايكانلىگىن سوپىلەگان. آغalar يىڭ آڭا فيلغان اشىرن، مىردا قول اينلوب ماتاون،
آخردا ناھقىارنىدا بانوون، الله تعالىٰ نىڭ مرحمى بىلەن زىداندان چىخوب شوشندى
زور درجه گە منوون بىر بىيان اينكىان. هەم دە آنى ئۇز بايىندا فالدر اچاغان سوپىلەگان.
بىنامىن البته بۇنى يېك شادلانوب قبول اينكىان. اول آغalar يىڭ بىنامىننى بولاي
صورابغا مىردا فالدر ماسلىقلارن بلگانگە كۈره، آنى فالدر رغما بىر تورلى جىل
فورغان: اول خەدىتچىلىرى يىنه بىنامىننىڭ يوگىنە بىر آلتۇن صارت يەشىرۇب قۇبارغا
ۋوشقان. شوندان صوك آلاردىن يوكلەرنى آقتارنا باشلاغان. بولار بارسى دا: «بىز آنى
ناچار كىشىلەرن توگلەم؛ بىز اوغرىلار توگلەم. تىل گانچە آفتارىڭ، بارى بىر نەرسەدە
تابا آلماسىز» دىگانلار. باشدىا تىكىلەرنىڭ يوكلەرى بىر بىر آفتارلوب چققان. ايلك
صوڭىدان بىنامىننىڭ يوگى تىكىشىلەگان. بىنامىننىڭ يوگىنەن فېتلى آلتۇن صارت
كىلوب چققاج بولارنى اشىلەرگە بىلە گانلار، بوتۇنلى ئابرايدا فالقاتىلار: «بىر
نەرسەدە ئېبىنە آلمىز، اوغرلاسا اوغرلاش شول. بوندان لىك آنىڭ فەردەشى دە
اوفرلاغان ايدى!» دىگانلار. بولار بىر سوزلەرى بىلەن بىسقىنى ايسىدە طوقانلار.
بوندى سوز سوپىلەرگە بولارغا بىرتىسى بولدا بار ايلك: بىسق بىلە كەدى چاقدا
ئۇى اچندهن بىر نەرسەدە اوغرلانان بولغان. بۇنى ازلىب ازلىب بىسقدان تابغانلار.
آنى، بىسقنى عىبىلى كورسەتو اوچون بىرە، اول كورمە گانە آنىڭ نەرسەلەرى آراسىنى
طققان. شولاي ايتىوب اول نەرسەنى بىسق اوفرلاغان بولوب فالغان. بومۇف آفالارنىدا
بىسقنى ايشتىكاج تىشن قصوب تىنا اچنە صافلاغان. بولار بىنامىنەن باشقۇ آفالارىنا
قايتورغا اوپالوب، آنى يېبىرۇب آنىڭ اورنىنى ئۆزىلەرنىدەن بىرسن آلوب فاللوون
ئۇتىكىانلار. بىسق البته بۇڭا كونىمەگان: «بىق، آلاي بولمى. كەم عىبىلى شۇنى آلوب
فالامىن، بىسسىز كىشىنى نېچك ايتىوب جزا قىلۇرغە كېرەك؟» دىگان. آخردا بولار
چارەسز قايتىوب كىتىكىانلار.

بولار بىنامىنەن باشقۇ قايتىوب كىرگاج آفالارى بوتۇنلى ئابرايدا فالغان. بولار
آڭا واقعەنى بىر بىر سوپىلەگانلار. آنى تورلىچە اشاندر رفا طرشقانلار: «اشانماساڭ شۇندى
بولغان كىشىلەرنى، بىزنىڭ بىلەن بولغان كەروان خلقىدان صوراش!» دىگانلار. يعقوب
پېغىمىر بۇڭا قارشى بىر سوزىدە ئېبىنە آلاماغان. اول تاغن دا فاتىرارق قايرغا، كويىنە
باشلاغان. بىر واقعەدان صوك آنىڭ يوسف اوچون قايفىمىنى تاغن دا باڭارغان. كوب
بىغلاو سبىلى كوزلەرى دە صوقورا ياغان. شولايدا اول بىسق بىلەن طوغانن، كورودەن
امىدىن بوتۇنلى ئۇزمەگان. الله تعالىٰ آڭارغا بولازىڭ سلامت بولغانلەرن ئەشكەزىكىان.
بوندان صوك اول اوغللارن تاغى دا مىصرغا يېبىرگان. بومۇتىبەسىنە شوندا بىسقنى دا

از لرگه قوشقان. مصرغا بارغاج. بولار ناغن دا بوصفقا کرگانلار. ناغن دا بالذوب آزى
صوراغانلار. بو مرتبه سنده یوسف چدى آلمagan، ٹوزینىڭ يوسف ایکانلگىن بولارغا
آچوب بېرگان. بونى ايشتكاچ بولار شاق فاتقانلار. آڭما اشلەغان ناچار لقلارە
ایسلەرنە كېتىرۇب او باتلارندان يېر تىشىگىنە كىرالك بولغانلار. بوغنا توگل، آلار
ئەلى بوسنداڭ بولارنى جزا قىلو احتمالىن دە خاطىلەرنىن چخارماغانلار. در در فالنرى
فالنرى تىكىنەت آياغىنى يەغلوب عفو گۈزىنە باشلاغانلار. ياخشى كىشىنى ئەيتىسىڭدە
ياخشى ايندى: یوسف بولارنىڭ شول قدر زور قباختىلىكلەرن برسوز ئەيتىمەمىدەن
عفو اينكىان. «يوق، سزنى شىلەنلە يەچەك توگلەن. اللەتعالى سزنى دە، مىنى دە يارلاقاسون
ايدى!» دىگان. بوندان صوڭ اول آغاالارن كەنغانغا يېھىرۇب آتا و آنانىن دا مصرا
آلوب كىياورگە قوشقان.

يعقوب پىغمەر، بالالارى بولغا چفو بلەن گۈزىنە شادلىق چىزە باشلاغان. اللە
تعالى آڭما سىبوكلى اوغلى بلەن تىز دەن كورشەچە گەن ئەشكارتىكان. اوغللارى قابتوپ
وافعەنى سوبەڭاچ، اول بوتۇزلىلى باشقارغان. شادلەندىدان نى اشلەرگە بىلمەگان. اللە
تعالى گە بوندى زور نعمتلىرى اوجۇن نېچك اينتوب شىكارانە قىلۇرفادا بىلمەگان.
بوندان صوڭ اول خاتونى وبوتون بالالارى بلەن مصرغا، یوسف يانىنى كۈچوب
كېلىگان. بولارنىڭ ئەللىنىچە بىلار آپلوب، سلاملىكىنەن بوتۇنلىلى اميدلىرى
گۈزلىگان سىبوكلى اوغللارى بلەن كورشولارنىڭ لىذت وشادلىقى هېچ ئەنتوب
بىرمەسىك بولغان. يعقوب پىغمەردە، حضرت یوسف دا بونىڭ اوجۇن اللەتعالى گەز زور
شىكارانەلار قىلغانلار. بوسنداڭ توشى دە طوفرى چىققان: قوياش، آى و اون بىر يولدۇنىڭ
آڭما باش اپىولرى، آتا و آناسى ھەم اون بىر طوغانىنىڭ مصرا كېلىوب، آذاق فانان
آستىنا كىرولەرنە بولغان اىكان.

يعقوب پىغمەر آخر عمر ينه قدر مصرا طورغان. آنڭ اىكىنچى اسمى «إِسْرَائِيل»
در. شونلەدان آنڭ بالالارىنە و آنڭ نسلىنىدە تارىخدا «بَنِ إِسْرَائِيل» دىلەر. بىز نىڭچە
ئەيتىكандە بو «اسرايىل بالالارى» دىگان سوزدەر. يعقوب پىغمەرنىڭ نىلى مصرا بىك
گۈرچىگان. يعقوب پىغمەردەن صوڭ اللەتعالى حضرت بوسقى پىغمەرلەك بېرگان. اول
شول مصرا دا خلقىلارنى حق دىنگە ئوندەگان.

حضرت موسى و بنى اسرائىل

یوسف پىغمەر زمانىدا بنى اسرائىل مصرا بىك راحت عمر كېچرگانلار. مصرا
آلارغا بوتۇزلىلى ئۆز وطنلارى كېك بولوب كېتىكان. اول وقتلاردا آلار توب مصرا خلقىنى

قاراغاندادا ایرکنره ک طورغانلار. چونکه حضرت یوسف‌نک اوستا تدبیزی بلن آلار آچلقدان، ٹولمدهن قوتولغانلار. حضرت یوسف‌دن صوڭىدا الار بايناق وفتلار شول راھتلەكىدە، ايركىنلەكىدە طورغانلار. بىك كوبەيگانلار، ٹورچگانلار. لakin زمانلار ٹۇنوب يوسف پېغىمىرنىڭ ياخشىلەقلارى اوۇنلاھاج، توب مصراخ‌قىسىك بولارغا فارادىلارى باشقارغان. آلار بىنى اسرائىلنىڭ بىك كوبەيوب كېتىوب ٹۈزلىرى يىندۇستۇن بولولارندان ومصرنى ٹۇزبىرلەرى ايتىوب يېبىرلەر، رىندهن قورقانلار. شۇنلەقان مصراپادشاملارى، اىكىنچى تورلى گەپتەكىاندە مصر فرعونلەرى بولارنىڭ نىسالىرىن كېيمىن اوچون تورلى چارەلەرگە كىرشكانلار. بولارنى بىك آور، فاتى اشىلرگە توشا ماورغان بولغانلار. لakin بوڭا فارامىچا بىنى اسرائىل ھامان دا ئورچى بارغانلار. شۇنلەقان فرعونلەر باشقا يوللار طۇنا باشلاغانلار: فرعونلەرنىڭ بىرسى بىر وقت بىنى اسرائىلەن طوغان براير بالانى ٹۇنرگە فەرمان چغارغان. اوشبو فەرمان بوبىنچا جىلادلار بىنى اسرائىلەن طوغان بىر بالانى آناسى قولندان نارتىوب آلوب كېتەلەر ده ٹۇنرلەر ايكان.

مۇنا شوشى وفتلاردا الوغ پېغىمىر حضرت موسى دىنياغا كېلگان. آنڭ آناسى آنى بىر آز وفتلار يەشىرلەپ طوروب سوڭىدان بىر يەشچىككە صالح «نيل» يەلغاسىنىآغزوپ يېبىرگانلىگىن، فرعون خاتونىنىڭ آنى كوروب آللەرغانلەن، آخردا آنڭ فرعون سارايىدا تربىيە فيلىنوب ٹۈسكەنلىگىن بىز اوغۇب اوزغان ايدىك. مصدردا بىر كىشىنى خطالق بلن ٹۇنرۇپ آندان قاچوب كېنگانلىگىن، شولاي ايتىوب مصر بلن عربستان چىگىنده «مدینىن» دېگان بىرگە باروب چەغانلەن، آندا شعىب پېغىمىرگە خەدىمنىكە كىرۇپ قىزىنا ئۆيلنگانلىگىن، آخردا مصدرغا كۆچوب كېنگانلىگىن، بولدا الله تعالى طرفندان آڭما پېغەبىرلەك بىرلەپ، فرعون و مصرا خەلقى حق دىنگە ٹۇندىرگە قوشلۇون، فرعوننىڭ آنڭ موزن طڭلاماھانلەن، آخردا عسکرى بلن دېكىڭىزگە باتوب ئولگانلىگىن ده سوپەلگان ايدىك. حضرت موسى مصر چىگىنەن چەغۇب فرعونەن قوتولغاچ، بىنى اسرائىلنى اېسکى و مەتلەرپەن، كەنعاڭقا آلوب كىرگە بولغان. بىر بىرنىڭ الله تعالى طرفندان ابراهىم واسحاق پېغىمىرلەر نىسلىنى وەدە فيلىنغان يېز بولغانلىقى يوقارىدە سوپەلنىگان ايدى. لakin موسى پېغىمىر بىر بىرگە يۇرماس بورۇن، بىنى اسرائىل يانىدا آغاسى هاروننى فالدەر دەپ ٹۈزى تىزىرەك ٹۈزىنە پېغەبىرلەك كېلگان اورنقا، طور تاۋىپىنا كېتەكان. الله تعالى آڭما شۇندا بىنى اسرائىلەك. دىن و شەرەپتە حكىملىرى اوگەرەتچەك كىتاب بىرگە وعدە قىبلەنغان اىكان. موسى پېغىمىر طور تاوندا فرق كون فالغان. شول وقت اول الله تعالى گە مناجات قىلغان. آنڭ بلن سوپەل شىكان. ۋەنە شول وقت آڭما «تۈرات» اسىلىنى كىتاب بىرلەگان.

موسى پیغمبر زمانلارندا مصر خلقی طوغری بولدان بیک نسی آدانقان بولغانلار. یوسف پیغمبر زمانلاری اونوتلماچ آلار نافن دا گوزلرینک ایسکی بوللار بنا، ایسکی اعتقادلارینا قایتقانلار. تورلى صورتلەرنى تەڭرى دىب بلوت شولارغا عبادت اپتە طورغان بولغانلار. بىتمەسە فرعونلەردهن ذاى بىرلەرى گوزلەرن تەڭرى دىب كورسەتە باشلاغانلار. مونا توب مصر خلقىنىڭ شوشى اعتقادلارى بىن اسرائىلگەدە يوقغان. آلاردا آتا بابالارىنىڭ دېنلەرن اونوتوب پېرسىتكە دادلىرى بىن بويالوب بىتكاپلار. موسى پیغمېرنىڭ پیغمېركەن قبول اپتوب، آشى اېيەرسەلەردىن حق دىن كۆكلىرى يەنە نى اورنلاشوب بىتمەگان. شونلقدان آلارنىڭ ایسکى دېنلەرى، ایسکى اعتقادلارى ئىلدەن ئىلى اېسلەرى يەنە توشه طورغان بولغان. دېئگىزدەن چخوب فرقون وعسکىرنەن فوتولۇ بىن بولارغە پېپرسىت بىر خلق آراسىدان ئۇنەرگە طوغرى كېلىگان. بولارتىڭى خلقنىڭ پەقا عبادت اپتۇپ ياتقانلەرلەن كۈرگاچ، موسى پیغمېرگە «بىزگەدە شولارنىڭ تەڭرى يىسى كېك بىر تەڭرى كېرىكەك ايدى!» دېگانلار. موسى پیغمېر بولاردان شوندى معناسىز سوزلەر ايشتكاج شاق ئانقان. «سز اھىقلار سز، نادانلار سز» دىب آلارنى اوروشقان.

بولار ئىلى بىنلىك بىنگەنە قالماغانلار. موسى پیغمېر طور ناوندا ياتقاندا، «سامىرى» دېگان بىر باوز، بىن اسرائىل خاتونلارىنىڭ زېنلىرنەن فوپوب بىر بوزاۋ ياصانغان. آقى ئىدلەل، نىندى ئەكمەتلەر قىلوب فەقرا طورغان اپتىكان. سامىرىنىڭ فوتقۇسى بىن بىن اسرائىل مونا شوشى بوزاۋغا تابىنا باشلاغانلار. حضرت هارون بولارنى تورلىچە ٹوگولەپ فاراسدا، بولار آنڭ سوزن قولافقا آلماغانلار. موسى پیغمېر طور ناوندان بولارغا دىن و شريعت حكىملەرن بىان اپتىكان تورات آلوب قايتسا، نى كۆزى بىن كورسون بولار بوزاۋغا تابنوب ياتلار. اول بولارغا افراط درجهدە فاتى آچولانغان. حضرت هاروننى دا «مېن نى فاراب ياندىك. كوره طوروب شولارغا پەقانابنورغا اېرك بىرگانىسى!» دىب اوروشقان ھەممە صاقاللارندان تارتىقان. تىڭى بونگارغا: «مېن بىك كوب ٹوگوت قىلوب فارادم، سوزمىنى طىڭلامادىلار. آلارنى ياوز سامىرى آزىزدى» دېگان. بىندا صوك بىن اسرائىل گوزلەرنىڭ اوشبو الوغ گىناھلار بىنه ٹوكتۇپ توبە قىلغانلار.

بنى اسرائىل بىك ناچار، قارشى خلق بولغانلار. آلار موسى پیغمېرنى دە، آڭاردان صوك حضرت هاروننى دا، آندان صوك كېلىگان پېغمېرلەرنى دە بىك آپدراتوب بىرگانلار. حضرت موسى آلارنى مصر بىرندەن چخۇ بىن گوزلەرنى الله تعالى طرفندان وعدە قىلىنغان فلسطىن بىر بىنه آلوب كىرگە بولغان. آندا ارى گىدوھلى مۇفھىم خلقىلار طورالار اېكان. بولارغا اول بىرىنى صوغشوب آلورغا طوغرى كېلى

ایکان. مونا شول و قندا آلار موسی پیغمبرگه فارشقانلار: «بوق، آندی خلق بلن بز نئك صوغشور حالمز بوق. بار، ئۇزڭىچى باروب آلدا، آندان صوك بز باروب كورمۇز» دېگانلار. شۇنلقدان بولارغا مصربان چۈپ بلن طور تاواين باقىن بىر صەرادا طور رغا طوغرى كېلگان. بو صەراغا نار يىغا «تىيە صەراسى» دېلىر. مونا شوشى صەرادا بورگاندە آلارغا اللە تعالىٰ نىڭ يېك زور نەعمەنلىرى تېگان. آلارغا حالا تەمندە، قار تۆسىنە «مەن» اسىلى بىر نەعمەت باولغان. آلارغا «سلۇا» امىلى فوشلار كېلوب شولار بلن رزقل نىگانلار. صوغ آبدىراغان چافلاردا موسى پىغمېر آلارغا ئەلېگى خاصىتلى تاياغى بلن ناشقا صوغوب صوچغارغان. شولالى بولا طور بولار هامان دا كېلىشىز اشىرده بولغانلار. موسى پىغمېر دەن باشقانلىقى نەعمەنلىر صوراب جودە توب بىرگانلار. مونا شوشى تىيە صەراسىدا چاقدا الوغ پىغمېر حضرت موسى وفات باولغان. آئىدار دان صوك آنڭ اوزىنبا آغاسى حضرت هارون قالغان. هارون پىغمېر دە اوشبو صەرادا چاقدا وفات باولغان. بىنى اسرائىل تىيە صەراسىدا فرق يىللاب طوغانلار. اوشبو وقت آچىنە مصر خلقىنىڭ جىز و ظلملىرى بىلەن ايزلىوب، قورقاقلانوب بىنكان بۇونلار بتوب، نازا، بورەكلى بۇونلار تۈلگۈرگان. حضرت هارون دان صوك بولارغا باش بولوب قالغان حضرت «يوشۇع» مونا شولار بلن ارض مقدسەگە بوروب صوغشوب، آلغانلار.

بىنى اسرائىل دەن بىك كوب پىغمېر لار كېلىگان. اوشبو پىغمېر لار اچىنە اېڭى مشھور بىرىسى حضرت «داود» در. اللە تعالىٰ آڭىزا «زبور» اسىمندە آيرىم بىر كتاب دا بىرگان. اول، پىغمېر بولۇ ۋىستىنە پادشاھدا باولغان. آنڭ اوغاىي حضرت سليمان دا هەم پىغمېر، هەم پادشاھ باولغان. اول بىك شوكتلى پادشاھ باولغان. فەنس شەھىنەنەگى بىك ابسكىلىگى بلن مشھور «مسجد آقصى» نى بنا اينە باشلاوجى حضرت داود بولوب، تمام ايندر وچى حضرت سليمان در. مونا شوشى بىنى اسرائىل حاضرگى «بىۋەرەيلر» ئىڭ بابالار يىدر. آلاردا بابالارى كېك تورات بلن عمل قىلالار. لا كن آلار فولىنداغى «تورات» موسى پىغمېرگە بېرلگان توراننىڭ نەق ئۇزى توگل. اول بۇتونلىي يوغالغان. حاضرگى كۈننەگى تورات موسى پىغمېر دەن بىك كوب زمانلار صوك بىنى اسرائىل ھىلىماسى طرفىندان تىللەر دەن آلتوب بازلغان. آندا موسى پىغمېرگە بېرلگان تورات حكملىرى دە بار، باشقا نەرسەلەر دە بار.

بىنى اسرائىل دەن اېڭى صوك كېلىگان پىغمېر حضرت عيسى در. اول بىنى اسرائىلغا بىڭارجا اونوتلىغان تورات حكىلىرن ياكىار تاقان. اللە تعالىٰ آڭىزا «انجىل» اسىمندە آيرىم بىر كتاب دا بىرگان. لا كن يەودىيلر (بىۋەرەيلر)، آنڭ آناسىز طوون سېب كورسەتوب

آناسینا يالا يابانلار. آنى كىمىستكازىلر، آڭما اىيەرمە گازىلر. آخردا آنى ئوتىرۇ در جەسىنە بىتىكازىلر. لاكن الله تعالى آنى آلارنىڭ قولىدان قۇتقارغان. بىز بولارنىڭ بارسنى دا مۇندان لىك اوقوب او زغان ايدىك. حضرت عيسىنىڭ شرىعىتى ئۆز زماننىدا بىردى تارالماسادا، ئۆز نىدەن بايتاق وقىلار ئۇتكاج بىك نىق تارالوب كېتىكان. حاضرگى كونىدە انجىيل بىلەن عمل قىلوچىلار بىك كوب. آلار دىنبانىڭ اپاڭ ترقى اينكىان مەتلەردى. حضرت عيسىغا اىبرەوب انجىيل بىلەن عمل قىلغان خىلقىلارغا «ئصارا» ايڭىنچى تورلى ئەيتىشكى «خىرىتىيانلار» دىلەر. انجىيل حضرت عيسى زماننىدا يازىلماغان بولغان. اول آڭاردان بايتاق وقىلار صوڭ تىللەرنىن آلنوب بىك كوب كىشى طرفىدان يازىلغان. اوشبو انجىيللەرde بىر بىرىنە باشقالىق دا كوب بولغان. آخردا خىرىتىيان علماسى اوشبو كوب انجىيللەر آراسىدان دورىنسىن درىشت دىپ سايىلاب آلغانلار. حاضرگى كونىدە اوشبو صايىلانوب آلغان دورت انجىيل بىلەن عمل قىللار. مونا بىزنىڭ رومسلارىدا انجىيل بىلەن عمل قىلا طورغان خىلقىلاردر. حضرت عيسىنىڭ طووبينا ايندى ۱۹۱۸ بىل بولغان. خىرىتىيانلار بىل باشىن موناشول حضرت عيسىنىڭ طوغان وقتىدان حسابلاپ بورتەلەر.

محمد پىغىمپىر كىيلور آلدندان عربلەرە

عيسى پىغىمپىرنىڭ طووبينا ۵۷۱ بىل دېگاندە، ابراهىم واسماعىل پىغىمپىرلەر دعا قىلوب صوراغان، تورات وانجىيلدە آننىڭ حقىندا سوينچ بىرلەگان محمد پىغىمپىر دىنياغا كېلگان. اول، آزيا قطۇھەسىننىڭ جنوب غربىسىنە «جز بةالعرب» باخود عربستان دېگان يارم آمەددا، مكە شهرىنە دىنياغە كېلگان. جزىرە العرب اىسکىدەن بىرىلى نىجد، حجاز، يَمَامَه، تِيَّامَه وَيَمَنَ اسمەلەرى بىلەن بىش زور كىسە كە بولنوب بورتەلەر.

محمد عليه السلام عربستاننىڭ حجاز فەسىنە مكە شهرىنە طوغان. عربستاندا اىسکىدەن بىرىلى «مرَبَّ» دېگان قوم طورغان. محمد عليه السلام مونا شول عرب نسلىنەندىر. عربلەر بىك كوب قىيلەرگە بولنگان بولوب قەطان وعَدْنَان اسمەنە اىكى يراق آتاغا باروب ترەلەر، عدنان عربلەرنىڭ توب نسللىرى اسماعىل پىغىمپىرگە باروب ترەلە. قەطان عربلەرى دە، عدنان عربلەرى دە نوح پىغىمپىرنىڭ سام اسمەنەگى اوغلى نسلىنەندىرلەر.

قەطان عربلەرنىڭ كوبىرەگى عربستاننىڭ شمال وجنوب طرفلىرىدا، عدنان عربلەرى اورنا عربستاندا طورا طورغان بولغانلار. عدنان عربلەرنىدەن بولغان قىيلەرنىڭ اپاڭ مشھورى «فَرِيش» قىيل سىدلەر. فريش عربلەرى مكە شهرىنە و آننىڭ تېرسىنە

طورا طورغان بولغانلار. مکه شهری ابراهیم و اسماعیل پیغمبر لر طرفندان بر کات
تلەنوب دعا قىلغان بىر شەھر بولغانشا، هەمدە آندا آلار بنا قىلغان مبارك «کعبە الله»
بولغانغا، قريش هربىرى باشقا قبىلەرنىڭ بارسندان دا ئۇستۇن، بارسندان دا آرقى،
بارسندان دا قدرلى و حرمەتلى ايدىپلر، هرب قبىلەرنىدەن هەر فايىسى ئۇزى ئەل
نىچە اروغلارغا بولنەلر. قريش قبىلەسى اول وقت اوئن اىكى اروغضا بولنگان
بولوب، بولارنىڭ اىكى آلدەنفيسي «عاشم» اروغى ايدى. محمد عليه السلام موناوشى
ھەرب قبىلەر يېنىڭ اىك آلدەنفيسي، اىك شەرىفي بولغان قريش قبىلەن، قريش
قبىلەسىنىڭ دە اىك آرتقى بولغان ھاشم اروغۇنداشدۇ.

عرىبلەر اول وقتلاردا دىيانىڭ بىك كوب خلقى كېك پېرسىت، اىكىچى تورلى
ئەپتىسەك «مشىرك» بولغانلار. آرادا يەردەيك و خەپتىبانلىقنى قبۇل اينسakan قبىلەلر
بولسادا بولار بىك آز بولغانلار. پىغمەر قبىلەسى بولغان قريش عربلىرى دە مشىرك
بولغانلار. كعبە اللهدا هەر قبىلەنىڭ ئۇزى بىنه مخصوص بىتلارى بولغان. بولار هەر بىل
ذو الحجه آيندا مکەگە كىلوب حج قىلا و ئۆزلەرنىڭ پىتلارينا نابنوب آلار اوچون
قريانلار چالوب كىتە طورغان بولغانلار. محمد پىغمەر كىلەگان و قىدا كعبە اللهدا غى
پىتلارنىڭ صانى ۳۶۰ ھايانىكان. شولار اچنده «ھېل» اسىنە، گى پىت قريش قبىلەسىنىڭ
بولوب، اىك زور، اىك قدرلى، اىك حرمەتلى پت صانالغان. موندان باشقا گۈن
ھيادىت قىلۇر اوچون هەر ئۇبىنىڭ ئۇزىنەدە پىتلار بواغان.

عرىبلەر بىر ياخدا فاراغاندا بىك ياخشى خلق بولغانلار: آلار بىك يومار ط
خلق بولوب قوناق صىلاۋى غايىت درجه دە يارانا طورغان بواغانلار. عزب، ئۇزى بىنه
توشكان قۇناغى اوچون آقنىق دويەسەن دە قىرغانى، صويا طورغان بولغان. عربلىر
ھايىت درجه دە طوغرى سوزلى، وەددەدە طورۋەن خاڭ بولغانلار. بۇرە كىلەكىدە
آلار چامادان طش بولغانلار. سوزگە اوستىنالىدا آلارغا ھېچ بىر تىڭ خلق بولماغان.
آلار اچنە ايس كېتكىچ خطپىلار، الونغ شاعىلەر بىك كوب بولغان. مونا شوشى
خطىب و شاعىلەر بىلندى بىر مرتىبە مکەگە بافن «ھەكاظ» بەرمىنىكەسىنە جىبىلوب بوز
مڭىلە خلق حضورنىدا ادىبات اوزشلارى ياصى طورغان بولغانلار. ئۇستۇن چىقان
كىشىلەرگە مكاۋالىلار بىزىل، آلارنىڭ شەعرلىرى كعبە دىوار بىنا آصلوب تو بولما طورغان بواغان.
ايىكىچى باقدان فاراغاندا آلار بىك ناچار خلق بولوب كورنەلر: هەرب قبىلەلردى
ھەر وقت بىر بىرسى بلن صوغشوب، بىر بىرسىنە مالىن قالاب و يۈلپاشارلىق قىلۇب كون
كىچەرە طورغان بولغانلار. ايىرىزكىچ اچو، او طوش اوپرىف اوپىناو، فەش كىك ناچار
ھادىتلەر آلاردا بىك نى مىدان آلغان بولغان. تىكىرلەك، بورۇن كوتەر و دە آلار چىكىن
(دین درسلىرى ۴ نىچى جىز).

طش بولغانلار. قاتى بەغلىلىكىدە شول درجه ده بولغانلار، كە فقيرلىكىدەن يابسە باشقا تۇرلى رسواي بولودان فورفوب قىز بالالارنى ترىيلە كوموجىلرى كوب بولغان. مونا محمد پېغەب شوشى قوم آرامىدان كېلىوب چىقان. اول آلارنى ناچار خلقىراندان، يامان عادتلىرنىن نازارتوب بىر وقتلار دىيانىڭ اپكى باخشى، اىك آلبىنلى خلقلىرى ياصاب بىبەرگان.

محمد عليه السلامنىڭ دنياغا كيلووى و بالالق دورى.

محمد عليه السلامنىڭ دنياغا كيلووى ربيع الأول آپينىڭ طوقىزدا دوشنبە كۈن اپرنە بولغان. مىلادى بىلەن حسابلاغاندا بوكون ۵۷۱ نېھى يىل آپريلنىڭ ۱۷ سىنە طوغىرى كېلىدەر. محمد پېغەب طوفان يىلى عربلىر «فېل بىلى» دېب بورقە طورغان بولغانلار. (۱) محمد عليه السلامنىڭ آناسى عبدالمطلب اوغلى عبدالله، آناسى وەب نزى آمنەدر. عبدالمطلب مكە عربلىرىنىڭ باشلغى و قريش عربلىرىنىڭ اپكى الوغ كىشىسى ايدى. وەب دە الوغ كىشىلەرنىڭ ايدى. محمد عليه السلامنىڭ آناسى عبد الله، اول دنياغا كيلوردىن اىكى آى الڭ وفات بولغان. اول شام دېگان پېرگە بارشلى مەدینە شهرىندە آوروب، شول آورۇندان دنيادان كېچكەن. قىرى مەدبىنە شەھرنەڭدر. بو وقت آنڭ بەشى يكىمى بىشلىر تىرسىنە گەنە بولغان. محمد عليه السلامغا آناسىدان قالغان مال بىك آز بولغان: بىش دوبە، بىر نېچە باش صارق، «ام آپىن» اسملى بىر جار بە. محمد عليه السلام باشدى آناسى حضرت آمنە قولىندا ترىبىەنگان. اول وقتلاردا مكە عربلىرىنىڭ بالانى اپىز و ترىبىەل اوچۇن صەرا عربلىرىنىڭ تاپشىرۇ عادتى بار اىكان. صەرادا بالاتازا و ئىرسى بولۇپ ٹۈسكەنگە كورە شولاي اينەلەر اىكان. شولى مادت بويىنچا حضرت آمنەدە، بالاسن مكەگە باقىن بىر صەرادا طورغان «بنى سعد» دېگان بىر قېبلەدن بولغان «حلىمە» اسملى خانۇنقا تاپشىرغان. شولاي اىنۇب محمد عليه السلام «حضرت حلىمە» سوتى بىلەن ترىبىەل نگان. شۇنلىقدان حلىمە، محمد عليه السلامنىڭ سوت آناسى دېب آتالادار. محمد عليه السلام حلىمە، قولىندا بىشىنچى بەشىنە قىدر طورغان. اوشبو وقتلاردا بىر عائىلە كوب بىر كانىز كېلىگان. يىنىڭ آچلىق، طوقلىق يىل بولۇپ يىنا قارامىجا، حبوانلار يىنىڭ طولى سوت بولاطورغان بولغان. شول وقتلاردا اوچ محمد عليه السلامنىڭ كېلىچە كەدە الوغ بىر كىشى بولاچاڭلىقى سېزلىگان.

حلىمە قولىندا آلنەجاح محمد عليه السلام آناسى قولىندا ترىبىە قىلىنا باشلاغان. حضرت

(۱) نېيل واقعىسىن تىلىن سوپەلەپ كېتىو مناسب بولۇر.

آمنه ههربيل ديرلک سيوکلى ايرينڭ قىرن زيارت اپتو اوچون هەمن ايرينڭ ياقنلار
گورو اوچون مدینە شهرىنە بارا طورغان بولغان. محمد عليه السلام آنى جىدى
يەشكە يېتوب آز ماز اوڭىنى صولنى آيرا باشلاغاچ، حضرت آمنه آنى دا مۇزى بىلەن
برگە مدینە گە آلوب كىنكان. باقلارندان ئەلېگى آم آيمىن ده بولغان. لەكىن حضرت آمنەنڭ
بو وقت اجلى يېنلىكان اىكىان. اول مدینەدەن فايتشلى «أبوا» أسمىنىڭى بىر آولدا
آدروب وفات اينتكان ھەم شوندە كوملگان. شولاي اپتوب محمد عليه السلام آناسىدان
آيرلوب ام ايمىن قولندا مەكە گە فايقان.

بوندان صوڭ محمد عليه السلام باباسى عبدالمطلب تربىيەسىنە كۈچكەن.
عبدالمطلب آنى غايت درجه دە ياراتا وۇز بالالارندان دا آرتق سوپە طورغان بولغان.
آنڭ كېلىچە كەدە الوغ بىر كشى بولاقاتلغۇن سېزگانىڭە كورە تربىيەسىنەدە اهمىت بىرە
طورغان بولغان. شونلقدان محمد عليه السلامگە يېتكاندە باپاسى عبدالمطلب دا
كىلەمەغان. لەكىن اوزار ئۇنمەغان، اول سىكىز يەشكە يېتكاندە باپاسى عبدالمطلب دا
دبىدادان كېچكەن. شولاي اپتوب آڭاسىپوكلى باپاسىدان دا آيرلورغا طوفرى كېلگان.
عبدالمطلب وفات اينكاج محمد عليه السلام بىك قاملى قايغۇغان ويغلاغان.

عبدالمطلب داھن صوڭ محمد عليه السلام آنىڭ ئولىكەن اوغلۇ ابوطالب تربىيەسىنە
كۈچكەن. ابوطالب مەكە خلقى آراسىدا بىك اعتبارلى وحرمتلى بىر كشى بولغان. اول
بنى هاشم اروغۇننىڭ باشلىقى دا بولغان. اول محمد عليه السلامگە بىك شفقتلى، بىك
مرحىمنلى بولوب، آنى ئۇز بالالارندان دا آرتق ياراتا طورغان بولغان. ابوطالب اورئارا
حاللى بولوب، ئۆمى اچى دە بىك زور بولغانلقدان، محمد عليه السلامغا آنىڭ قولندا بىر
آز مشقت دە كورىگە طوفرى كېلگان: اول طوقز اون يەشلىرىنە چافدا اوف اوز
ياقنلار يېنلەر كوتۇب بىر توصلى كىسب بىلەن ماناشقان. بولاي كەنۇ كوتۇ بىر محمد
پېغىرەدە گەنە بولمۇجا، باشقا پېغمېرىنىڭ دە بىك كوبىسى بىش چاڭلارندادا كەنۇ گۇتكاڭلار
ايكان.

فرېش عربىرى هەر وقت كەروان بىلەن شام بىر يەنە مال اپتو، آندان عربستانغا
مال آلوب قایتا طورغان بولغانلار. محمد عليه السلامنىڭ تربىيەجىسى ابوطالب دا شول
كەروانغا قوشلوب گلن شام طرفلار بىنا بارا طورغان بولغان. بىر وقت ابوطالب
كەروان بىلەن شامغا چغارقا طورغاندا محمد عليه السلام باپاسىدان آيرلاسى كېلىپچە
يغلاغان. شونلقدان ابوطالب مۇزى بىلەن مۇن دا آلوب كىنكان. اوшибۇ وقت اول
طوقز بىلەن اون ايکى يەشلىر آراسىدا بولغان. شامدان فايتشلى كەروان «بىرى»
دىگان بىر شهر بانىدا يال اينكىاندە بولار بانىنا حضرت مىسى دىننەدە بولغان بىر صوفى

کشی کیلگان. اول محمد علیه السلامنی کوروب، آنک تورات و انجیلده موینچ
بیرلگان پیغمبر بولاجاچلعن اوپلاغان هم بولوغریدا ابو طالبکده سریله گان.

محمد علیه السلامنیک یکتلک دوری.

بوقار بداسویله نگانچه محمد علیه السلام بالالق دورن اولاً سوت آناسی حلبیه
فولندا، آندان صوک آناسی حضرت آمنه فولندا، اول وفات بولاجاچ باباصی عبدالمطلب
فولندا، آثاردان صوک آناسی بلن بر طوغان خردمنی ابو طالب فولندا کیچرگان.
آناسی وفات بولاجاچ آشما آنالق تربیه سن مهلبگی ام این اسمی خانون بیرگان.
اول بیک عقلی، بیک باخشی بروخاتون بولغان. اول محمد علیه السلامنی بیک بارانا،
آشما هرفوت شفت و مرحمت کوزی بلن فاری طورغان بولغان. صوکندان محمد
علیه السلام دا آنی بردہ اونوتی، آشما فولندان کیلگانچه قدر و حرمت کورسنه
طورغان بولغان. آنک حقندا اول : «ام اینم مینم آنام صوکندا آنامد» دیمه طورغان
بولغان. مونا شولای اینوب محمد علیه السلام بالالق دورن کیچرگان. اول شول بالا
چافند اویق بیک ادبی، بیک انصافی بولوب، آثاردابالااردابولاطورغان جولرلکلر
برده بولماغان. اول الاغلار کیک صبری، باصنقی بولوب، کیلچه کده آنک آیرم
برکشی بولاجاچلعنی بلنوب اوک طورغان.

شولای اینوب محمد علیه السلام یگنلک دورینه کرگان. بیگت بولوب یننکاج
اول کوبرهک ساودا بلن کون اینکان. اول وقت عربلرده تورلی بیرلرده زور
بازارلار بولا طورغان بولغان. اوшибو بازارلارنک ایلش مشهوری «عکاظ بازاری» دیگان
بازار بولغان. محمد علیه السلام مونا شول بازار غادا بارغالاغان. بر وقت اوшибو
بازاردا اول «نس بن ساعده» اسمونده گی بر فارت هر بنک خلقنا فارات وعظ
صوبلگانلگن اینشنکان. بوکشی باشقاعر بلر کیک پنقاپانیوچی بولمیجا، بر الله گافنا
هیادت ابته ایکان. محمد علیه السلامغا بو وعظ بیک اوغشاب، بیک اثرل نگان.
محمد علیه السلام یگنلک دور لرن بیک باخشبیلقدا کیچرگان. اول باشقاعر بلر کیک
برده پنلارقا تابنامagan. باشقاع گشیلرده بولغان بوزوقلقلار آثاردا برده بولماغان.
هر بلرده اول وقت خمر اچو بیک تارالغان حالده، اول خمرن آوز بنادا آلمagan.
پنلار اسمینه جالنغان حیوان اینلردن آشاماگان. مشرکل رنک دینی به برمیلر بنه برده
قاتشمagan. اول بیک صبری، بیک نوبه نهیلکلی، بیک یومارت، بیک طوفری سوزله
بو بیگت بولغان. آثاردابالغان سویلر، خیانت اینو اصلاح بولماغان. شوناث اوچون دهمکه
خلفی آنی بیک بارانا طورغان بولغانلار. خان آراسندا اول طوغر بیلچ بلن اسم چغارغان.

محمد عليه السلام يكرمي به شلرنده وقت فريش قبيله سى بلن ايكنچى برقيله آراسندا زور برصو غوش چققان. اوшибو صوفش ايكى بيل روندنه بولوب، بر تجي بلدا فريش عربلىرى جيكلوب كعبة الله غاصبيغا نلار. ايكنچى بلدا فريش عربلىرى جيكلغانلار. بوصوغشدا مقدس كعبة الله لغا حر متسلك كورسەن تلگانلىكدهن « باوزلار صوفشى » ديب آنلا. مونا شوشى صوغشدا باقلارى بلن بيرگ محمد عليه السلام دا حاضر بولغان. اوшибو صوغشدان صوك فريش اولوغلارى جيبلشوب مكىدە جير و ظلمنى بنرو وطنچق اورنلاشىردا اوچون بركىڭاش مجلسى ياصاغلار. اوшибو مجلسىدە باقلارى بلن بيرگ محمد عليه السلام دا حاضر بولغان. اول پىغمبر بولجاج دا اوшибو مجلسىنى ايسينه تو شروب بيك باراتوب سوبىلى طورغان بولغان.

محمد عليه السلام يكرمي بيش به شلرنده وقت، زور حق آلوب خديجه اسىلى باي برع طول خانوننىڭ مالى بلن شامغا سفر ايتكان. اوшибو سفرنده اول بيك زور فائدا ايتنوب فايلاقان. محمد عليه السلام بيك طوفرى، بيك اشانپلى بريگت بولغانلىقدان، خديجه السكدهن اوک آڭما صوفلانوب يورى ايكان. اوшибو سفرده اول زور فائدا ايتنوب فايلاقاج، خديجه ناك كوكىلى آڭما نافى دا نغراق او طورغان. شونلىقدان اول محمد عليه السلامغا كىدەگە چخارغا بولوب سوز قالدرغان. خديجه باي خانوه بولو تو سينى بيك هقللى، بيك كوركام خلقلى، الوغ نسبى بىرخانون بولغانلىقدان، محمد عليه السلام تۈزى دە، آغاسى ابوطالب دە بون بيك مصلحت كورغانلار. شولاى دولتىكە چومغان. شولايدا بولسا اول كىسبىن هامان دا ناشلامغان. هامان دا ماڭىاي تىرىپسى بلن مال تابقان. بوندان صوك آنڭ قېرىلەرگە، بىتىم و مىسىنلەرگە ياردەمى بيك كوبىه بگان.

محمد عليه السلام او طوز بيش به شلرنده چافدا، زور باڭفر و تاشقۇن سېبلى كعبة الله ناك بعض بىرلارى بىرلەگان ايكان. شونلىقدان آنى تۈز تۈرگە كىشكەنلەر، كعبة الله ايسكىبدەن بىرلى عربلىرى فاشندا بيك مقدس بىر هبادىخانه بولغانلىقدان، آنڭ اوچون خلال كوج بلن جىيلغان ماللارندان اعانەلر جىغانلار. شولاى اينوب اشىكە كىشكەنلەر، فريش عربلىرىنىڭ ايلك الوغ كىشىلەرى دە بو اشىكە قانتاشوب تاش و كىر پېچەرن تاش كوتەرۇب كېتىرە طورغان بولغان. بنا تمام بولجاج مبارىك « حجر أسود » نى اولگى اورنىينا قويو مىستەسى فورزالغان. فريش ار وغلارندان هەر برسى بونى تۈز لەرى آلوب قويماقچى بولغانلار. شولاى اينوب آزادا زور ھاوشۇ كوتەرلەگان، صوفشۇر درجه گە بىنڭانلەر. آخردا كعبة الله ايشىگىدەن ايلك

الك كم كيلوب كرسه شونڭ حكمىئە راضى بولورغا بولغانلار. خدانڭ طۇغرى كېنر وۇرى بلن شول وفت كعبە ئىشگىنەن محمد عليه السلام كيلوب كرگان. «محمد طۇغرى واشانچىلى كىشى» دىپ بوڭا هەر فاييۇسى شادلانغانلار. شوندان صوڭ محمد عليه السلام عجر اسودى بىر كېيمىگە صالدرۇب، تېرىسىنەن فريش اروغىلار يىنڭ باشقلارندان طوندرغان. شولاى اينتوب اۆلگى اورنىنىا يىتىكىرگاج تاشنى ئۇز فولى بلن آلغاندا، اورنىنىا قوبagan. شونڭ بلن شاوشو باصلوب فالغان.

محمد عليه السلامغا پىغمېرلەك كيلو.

عرب خلقى پتپرست بىر قوم بولوب، ناش و آغاچلارغا، تورلى صورتلىرى كە عبادت اينسەلرده محمد عليه السلام آندى اشلەردىن پاك بولغان. الله تعالى آنى آندى ناچارلقلارдан صافلاغان. اول عربلەرنىڭ بواشلەرىنە بىك ناچار فارى طورغان بولغان. ئۇزى بىلگانچە بىر اللهغا غانى عبادت اينه طورغان بولغان. اول فرق يەشلىرى كە كىلگاج آڭاردا بىر نوصلى اوزگارش سىزىلە باشلاغان. آنڭ توشلۇرى بىك آچق، بىك طوفرى بولا طورغان بولغان. بواشلەر پىغمېرلەك علاملىرى اىكائان. بوندان صوڭ اول، كوبىوك عبادت بلن شغلىنى باشلاغان. اول كوبىوك مكەگە ياننى «حرا» اسىنە كى تاونغا باروب شوندا اون - اون بىش كون، حتى بىر آغا قىدر بالغىزى فەنا عبادت بلن كېچەر باشلاغان. آزىزى بىنسە حضرت خديجە گە فايىتوب، يائىدان آزق آلوپ كىندى طورغان بولغان. منه شول رەۋىچە حرا تاوندا عبادت قىلوب يانقان كېچىلرنىڭ بىرندە آڭا جيرايىل فېرىشىتە كيلوب: «الله تعالى سىڭا خلقنى طوغى يوغا اونلار گە فوشى، سىن پىغمېرسىڭ» دىپ پىغمېرلەك كېنرگان. هەم آڭا الله تعالى طرفىدان «أفرا» سورەسىن ايندەگان. جيرايىل فېرىشىتە آرقىلى پىغمېرگە قرآن كيلوگە «وھى كيلو» دىپ دە ھەبنە. مونا اوشبو كېچ اىك باشلاپ پىغمېرگە وەن كىلدەن كېچىر. بىك كېچ بىك حرمەتلى، بىك قىدرلى، بىك مبارىك كېچىر. شونڭ اوچون دە آڭا «قدىر كېچىسى» دىپلەر. بىك كېچ رمضان آپىنىڭ يكىمى آلتىنچى كېچە سىنە طوغى كىلەدەر. بۇ وفت پىغمېر فرق بەشىنە بولغان. باشلاپ فېرىشىتە بلن كورشو پىغمېرگە البىن بىك آور بولغان. اول شوندوق فورقوپ ئۇپىنە ئايىقان. حضرت خديجە گە وافعەن بىر بىر سوپەلگان. حضرت خديجە آڭا: «سىن بىرde بورچولما. سىن بىت بىك ياخشى، بىك اىزگى كىشىسىڭ، سىن پىغمېر بولورغە كېرەك» دىپ آنى ئانچلاندرغان. آنڭ «ورق» اسىنە آتاسى بىرلە بىر طوغان آغاسى بار اىكائان. اول عالم كىشى اىكائان. اول حضرت عيسى دېننە بولوب، انجلىنى كوب اوفى و آنداغى آخر زمان پىغمېرى خىندا غى سوينچىن دە بلە اىكائان. حضرت خديجە پىغمېرنى مونا شول كېشىگە آلوپ بارغان. پېغەپر بۇڭا

وافعهٔ سویل گاج اول: «اول موسی پیغمبر گه وحی کبیرگان جبراً ثبل فیرشته ایندی. سین پیغمبر سث. سین خلقنی حق دینگه اونده گانده سپکا جبر اینه چه کلر. شول وقت ایسهٔن بواسام سپکا یاردم اینه ایدم» دیگان. بوندان صوک او را ق طور میچه ورقه وفات اینکان. اول بو وقت صوتورایوب بنکان بر فارت ایکان. محمد علیه السلامنک پیغمبر لگینه ایک باشلاپ اشانوچی کشی مونا شوشی ورقه در.

محمد علیه السلام پیغمبر بولفاج ایک باشلاپ خلقنی یه شرن گنه دینگه ٹوندی باشلاغان. اول عمرنده بر مرتبه بالغان سویل مه گان طوفری واشانچی بر کشی بولغانلقدان، دوست ایشلری آنک پیغمبر لگن بیک نیز قبول اینکانلر. آنک ایرلرden ایک باشلاپ ایمان کبتروچی ابو بکر، خاتونلاردان حضرت خدیجه، بالاردان علی بولغان. شولا یوق آنک آزادلیسی «زید بن حارثه» بلن ٹلبگی بهله کهی وقتدا ٹوزن تربیه اینکان «ام ایمن» ده ایمان کبیرگانلله ر. حضرت ابو بکر یاخشی غنا حاللی، خلق آراسندا اعتباری، بیک باخشی کوکلی بر کشی بولغان. اول محمد علیه السلامنک پیغمبر لگن بیک نیز قبول اینکان: «سپکا آنام آنام ند. سین طوفری سوزانی کشیسک. سین بالغان سویل ره سک دیب کوکله ده کبترمیم. اشهد ان لا الَّا اللَّهُ وَآشَهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ» دیگان.

بوندان صوک عثمان بن عفان، زیر بن العوام، عبد الرحمن بن عوف، طلحه، سعد بن ابی وقاص، عمار، عبد الله بن مسعود، ابوذر و بولاردان باشقا بایتان کشیلرده ایمان کبیرگانلر. رسول الله اغا ایمان کبیرگان و آنک بلن کورشکان کشیلرگه صحابه دیلر. شولا ایتوب صحابه لارنک صانلاری آفرن آرتا باشلاغان. بو وقتلاردا آلار دینلرن خلقان یدشره‌لر، عبادتلرن ده یه شروب فیلار ایکان.

دینگه آچق ٹوندہ و موشر کله رنک پیغمبر گه قارشی تو شوله روی

موندان صوک الله تعالیٰ پیغمبر گه خلقنی آقدان آچق دینگه ٹوندرو گه تو شقان. شوکا کوره پیغمبر الله ٹوز بینک فردش ار وغلارن جیبوب، آلارنک باطل دینه بولغانلقارن سویل گان واسلام دینینه ٹوندہ گان. مجلسه بولغان کشیلر بوکا یموشاق سوزلر سویل سدلرده، ابو لهب اسلی بره وسی آشکا قارشی تو شوب، بیک قاطی موزلر سویل گان. بوندان صوک اول بر کون «صفا» تاوینا منوب بیک قاطی تاوش بلن خلقنی چافرا باشلاغان. نی خبر بار ایکان دیب خلق بوکا بولوط کبک آغیلا باشلاغانلار. خلق جیبلوب بتکاج اول: «مین الله تعالیٰ طرفندان خلقنی طوفری یولغا و عق دینگه ٹوندرو اوجون یبپر لگان پیغمبر من. سز باطل دینکه سز، ناش و آگاچلارغا عبادت

قیلودان ماقتنا کن؛ بونون دنبای و موزکنی بارانقان برالله تعالی گه گنه مبادت فیلکن. ۷۰ گرده شول دینگزره طورسا گن سرگه آخرته فانی عذاب بولور؛ مین چنگان اسلام دینن قبول اینسه کن آخترته بختی بولورسز، اوچماخ نعمتلرینه، ایرشورسز» دیگان خاق بوزک سوزلرینه جوزل، ب قولاچ صالحیها، تارالغانلار. شول وقت گله لیگی ابو لهب پیغمبری بیک ناچار سوزلر بلن تیرگه گان.

منه شوندان صوک مکه مشرکلری پیغمبرگه دشمانلاشوب کینکانلار. آگاردان کوله و مسخره قیلاطورغان بولغانلار، صحابه لارندا رنجته طورغان بولغانلار. آلاغا مبادت قیلور غادا ایرک بیرمه گانلر. پیغمبر بولارنک مسخره قیلولار بنا فارامیها، هاماندا اوز بولندا دوام اینسان. آلار بولدان آداسقان خلقلار دیب آنافان. آلار عبادت ایته طورغان پنلارنی کیمسنگان، خورلاغان. فریش الوغاری جیلشوب ابو طالبکه باروب آنی بو اشنده طبیون اوننگانلر. لا کن ابو طالب بولارنک سوزلرینه آرتق قولاچ صالحیها. بولار آگا ایکنچی مرتبه کیلوپ؛ «محمدی بو اشنده طیمساک، آگادا سیکادا صوفش آچاجامن» دیگانلر. ابو طالب پیغمبرگه بولارنک سوزلرینه ۷۱ گیتکاج پیغمبر یغلاب؛ «ای باهم، نسلسله رن اشل سوزلر، مین الله تعالی فوشقان اندن طبیلور حالم یوق» دیگان. شوندان صوک ابو طالب بولکا؛ «بار، سوبی طورغان سوزکنی سویل، مین سینی تاشلامام» دیگان. مشرکلر بوندان صوک تاغی دا آگا کیلوپ فاراسالاردا، اول تیگلر نک سوزلرینه التفات اینمه گان.

بوندان صوک منکر کلرنک پیغمبر و صحابه لارغا بیگره که آجولاری فابارغان. ابو طالبکه فارشی تو شودهن تو رفغانلقدان پیغمبرگه قول نیدر آلاماسالاردا، صحابه لارفا بیک جبر اینه باشلاغانلار. بیگره که بعض بر قبیره که و کشیده خدمته با یاسه فولقدا بولغان صحابه لارغا ظلملارن آرتدرغانلار. آلارنی ایسکی دینلرینه قابنار و اوجونه مدلل نی قدر هذابلاغانلار. صحابه لار بولکا توزگانلر، دینلر ندهن اصلا قابنماغانلار؛ «دبادا عذاب کورسده، آخترته راحتده بولورمز» دیگانلر. پیغمبرده مشرکلر نک مسخره قیلولار بنا فارامیها، توز اشنده دوام اینکان. تورلی بدمینکلر گه یور و ب نورلی قبیلر رن دینگه تونده گان. مکه گه همگه کیلگان عربلر فی کوزندهن اچندر ماغان، دینگه تونده گان. مکه مشرکلری بونی کوردبلر ایسه سوزدهن طوقنانا طورغان بولغانلار. مکه مشرکلر بیگره که دشمان دا دیرلک پیغمبرگه دشمان بولسالاردا، بولارنک آراسنده بیگره که دشمانلاری بیش آنی هرب الوغاری بولغان. بولارنک اچندهه ایلک قاتی دشمانلاری «ابو جهل» بلن «ابو لهب» دیگان ایکی الوف مشرک بولغان. مونا شوندی مشرکلر نک پیغمبری مسخره قیلولاری و قاتی جبرلار و لری آنلک آناسی بر لان بر طوفان آغاسی «همزه» نک اسلامینکه کیلو و بینه سبب بولغان:

آبوجهلهنگ برکون پیغمبری بیک ناچار سوزلر بلن سوکانلگن آشنا بشندرگانلر.

قوز طوغانن بولای جیرلوله رینه اول توزه آلماغان. آبوجهلهنی بربیرده اوچرا نوب بینن فانانه انجا صوفغان دا آندان صوڭ اسلام دینن قبول اینکان. اول بیک بوره کلی بیک باطر پر کشی بولغان. بوندان صوڭ پیغمبر گه مشرکلر نڭ جیرلری برفدر بیوشی توشكان.

مشرکلر دهن جیر و ظلم کورگان صحابه لار

مشرکلر دهن جیر و ظلم کورمه گان هېچ بىر صحابه يوق ايدى. بیک بولازنڭ کورگان جير و ظلم لار تۈرلچە بولا ايدى. قۇتلېرىك باقلارى و نسل اروغلارى بولغان صحابه لار مسخره قىلىنۇ بلن و سوگلو، تىرگەلۇ بلن گە فالالار ايدى. چونكە آلازانڭ باقلارى ئۆزلەرى مشرک بولسا لاردا، آلارنى عذا بىلاتورغا اپرک بېرمىلەر ايدى. نسل اروغلارى بولماغان، كىشى خدمتىنە بولغان بايسە قىل و كىنېزەك بولغان صحابىلار ايسە بیك قاتى جېرلار كورمەلەر ايدى. مثلاً صوڭدان پیغمېرنڭ مۇذقى بولغان حضرت بلال بیك قاتى عذاب چىگە ايدى. اول برقۇل ايدى. آنڭ خوجەسى آنڭ موينىنبا باولار تاغۇپ بالالارغا طوئىردا، آت ايندەر ووب اویناتوب بورنەرە ايدى. اول آنى غايىت اسىسى كۈنلۈزە، كون ئۆزەنگىدە اسىسى قومقا آلوب چقۇپ باشقىدا «آتا باباڭ دېنىنە قايت. مەگر دە قايتىساڭ ئۆز كىنى شوشبىلاي عذا بىلاب ئۆزىرمن!» دىيە ايدى. بىر وقت حضرت ابو بىكر مونڭ شوندى عذاب چىگۈپ باشقانلىقىن كورۇپ بیك فۇغانىدىدا، كوب آقجا بىر ووب خوجەسىدان مانوب آلدى. ھەم الله تعالى رضالىي اوچون آزاد ايندى. حضرت بلالنىڭ آناسى «حَمَامَه» دە خوجەسىدان بیك قاتى عذاب كورە ايدى. آنى دا حضرت ابو بىكر مانوب آلوب آزاد قىلىدى. عامر بن فيبره اسىلى صحابه شول قدر عذاب كورە ايدى، كە چىدى آلماغاندان نى سوپەلە گانىن بلە ايدى.

ھمار بن ياسىر اسىلى الوغ صحابه دا بیك قاتى عذاب چېكىدى. آنڭ آناسى، آناسى دا بیك قاتى عذاب قىلىنديلار. حضرت عمارنىڭ آناسى آناسى عذابقا چىدى آلمىجا وفات ايندىلەر. خىاب اسىلى صحابەنى خوجەسى آرقاسىنى فرغان تىمىرلار باصوب عذا بىلى، عذاب كورگان صحابه لار بولارغا توگل ايدى. بولار اچنده اپرلەرde خاتونلاردا بايتاق بار ايدى. لاكن آلار بوندى عذا بىلارغا چىداديلار. دېنلىرىنەن اصلاً اپرلەماديلار: «دېنلەدا عذاب چېكىسىك، آخرتە اوچماخ نەمنىلر بىنے اپرلەرزم» دېدىلەر.

مشرکلر نڭ جير و ظلم لاردا عثمان بن عفان، زېبىر بن العوام، ابو بىكر ھىبك صحابه لاردا قوتولما دىيلار. بولاردان اۆلگى اىكىسىن تىرىيە جىلەرى بولغان

آنا بىر مۇغان فەردەشلىرى عىذا بلادىلار. آلارنى آرقانلار بىلەن بەيلەت فەريوب آوز بورۇنلار بىنا تۇقۇنلۇر بېرىپەن بىلەن بولۇر ايدى. لا كىن بولار بىك ئاراب دېنلەرنىدەن فابىنمادىلار، بلکە تاغى دا نەغى نوشىدىلار. آخردا سوز ٹۇنكىرە آلماغاج بولار آلارنى ايركىكە قويىدىلار. حضرت ابۇ بىك ئارقاننى بىك كوب اوغۇچان بىر صحابە ايدى. اول بورطىبىنا بىر مسجد كېك نەرسە صالحوب شوندا فەرەن اوقى و عبادت قىلا ايدى. آنڭ ئاوشى بىك گۈزەل بولۇب، فەرەن اوغۇغاندا اثرلەنوب يەلى طورغانە ايدى. مىشىكلىرىنىڭ خاتون و بالا چاغاللارى بۇنىڭ فەرەن اوغۇغان ئەتكىلاب طورلار ايدى. مىشىكلىرى خاتون، بالا لەننىڭ ايسىكى دېنلەرنىدەن چەغۇلارندان قورۇپ حضرت ابۇ بىك فەقرىدۇب فەرەن اوغۇدان و كىشى كۆز آلدەندا عبادت قىلۇدان طېدىلەر. حضرت ابۇ بىك بىر وقت مىشىكلىرىنىڭ جىبرىلەرنى چىدى آلمىچا «جېشىستان» دېگان پېرىگە كۆچۈپ دە كېنگەن ايدى. لا كىن بولدا بىر قېيىلنىڭ باشلغى بۇنى اوز قانات آمنىبىنا آلوب مەگە كېرى كېنردى.

صحابەلارنىڭ جېشىستانغا كۆچولەرى و حضرت عمرنىڭ ايمانغا كېلىۋوى.

مىشىكلىرى پېغمېرىنى مەسخەرە قىلۇدا، صحابەلارنى جىبرىلەدە دوام اينەلەر، پېغىبىردى تىگىلەرنى ئەلدىن ئەلى دېنگە ئۇندا و دەن كېرى طورمى ايدى. مىشىكلىرى آنى تورىلى بوللار بىلەن طوقتاتورغا طرىشسالاردا، فائىدا اپتە آلمادىلار. آخردا آڭماردان معجزە كورسەتۈون صورى باشلادىلار. پېغمېرى آلارغا: «مېnim معجزەم الله تعالى طرفىدان مىئىا ايندرىلگان فەرەندر. ئەگىر دە مېن بېغمېرىلگەمە اشامىاساڭز، فەرەن آپىنى كېك بىرگەنە آپت كېنرگىز!» دىدى. تىگىلەر بىك عقللى، سوزىگە بىك اوستا كېشىلەرن جىبىوب فەرەن آپىنى كېك بىر جەلە ياصارغا طرىشسالاردا بولىدا آلمادىلار، بۇتۇنلۇرى جېڭىلۇب نالدىلار. لا كىن آلار پېغمېرىگە ايمان كېتىرمە دىلەر. آڭارغا ايمان كېتىرگە عارلەندىلەر، ارىپلەندىلەر، ئىكىرلەك قېلىدىلار. شولايىدا اسلام دېنن قىبول ايتۇچىلنىڭ صانلارى بىرمە سەرەملەب بولسىدا، كون صايىن آرتاڭىنا بارا ايدى.

مەكە مىشىكلىرى صحابەلارنىڭ كۆزلەرن بىرە آچماغاچ، آلارغا ايركىلەب دېنلەرن طۇتارغا و عبادت قىلۇرغا اپرەك بېرمە گاچ، پېغمېرى آلارغا جېشىستان دېگان مەلکەتكە كۆچەرگە كېڭىش بىردى. اول مەلکەتكەننىڭ پادشاھىسى خىستىان دېننەن بولۇب، بىك عدل، بىك طوغىرى بىر پادشاھ ایكان. شولايى ايتۇب صحابەلارداش بايتاق كېشىلەر، خاتون و بالا چاغاللارى ئۇرى اچلەردى بىلەن جېشىستانغا كۆچۈپ كېتىدىلەر. اوشبو وقت جېشىستانغا كۆچكەن كېشىلەر اچنەدە الوع صحابەلاردا زېپر بن العوام،

عبد الرحمن بن عوف، عبد الله بن مسعود لـ بار ابدي. پیغمبر نـ فـ زـ رـ بـ لـ هـ
 کـ یـ هـ وـیـ عـ هـ مـ اـ نـ بـ نـ عـ فـ اـ نـ، حـ ضـ وـتـ اـ بـوـ طـ الـ بـنـ اـ ثـ اوـ غـ لـیـ جـ عـ فـ رـ خـ اـ تـ وـنـیـ دـاـ بـارـ اـ بـدـیـ.
 طـوـغـانـ ټـوـسـکـانـ بـیـرـلـهـنـ، یـوـرـطـلـارـنـ وـمـالـ طـوـارـلـارـنـ تـاـشـلـابـ کـیـتـوـ بـوـلـارـغا~
 بـوـلـماـғـانـ. بـوـلـارـ چـبـتـ اـیـلـرـدـهـ آـجـ وـبـالـانـفـاجـ طـوـرـوـبـ بـوـلـسـادـاـ، دـیـنـلـرـ بـ اـیـرـکـلـهـ بـ
 طـوـتـوـنـیـ، عـبـادـتـلـهـنـ یـهـشـرـنـیـچـهـ فـیـلـوـنـیـ، اوـزـ وـطـنـلـارـنـداـ طـوـرـوـدـانـ آـرـقـ کـوـرـگـانـلـهـ.
 مـکـهـ مـشـرـکـلـهـ رـینـکـ الـوـغـلـارـنـدـانـ عمرـ اـسـمـلـیـ بـرـ کـشـیـ بـارـ اـبـدـیـ. بـوـ بـیـکـ غـیرـنـیـ،
 بـیـکـ باـطـرـ بـوـرـهـ کـلـیـ بـرـ کـشـیـ بـوـلـغـانـ. بـوـ ٹـوـزـ دـیـنـنـدـهـ بـیـکـ نـقـ بـوـلـوـبـ، صـحـابـهـلـارـ؟
 بـیـکـ جـبـرـ تـیدـرـهـ طـوـرـغـانـ بـوـلـغـانـ. پـیـغمـبـرـ اوـشـبـوـ عمرـ بـلـهـ اـبـوـ جـهـلـنـاـثـ اـبـکـسـبـینـاـ
 بـرـسـیـ اـسـلـامـ دـیـنـ قـبـولـ اـیـتـسـهـ اـبـدـیـ، دـیـبـ بـیـکـ تـلـیـ طـوـرـغـانـ بـوـلـغـانـ. بـوـلـانـکـ
 بـرـسـیـ اـیـمـانـغـاـ کـیـلـسـهـ مـسـلـمـانـلـارـ بـرـ توـسـلـیـ اـبـرـکـنـ صـوـلـشـ آـلـوـلـارـ اـبـدـیـ، دـیـبـ
 اوـبـلـاغـانـ. پـیـغمـبـرـ اـوـشـبـوـ نـلـهـ گـیـ قـبـولـ بـوـلـغـانـ: بـرـ کـونـ عمرـ مـشـرـکـلـهـنـاـثـ بـیـکـ
 فـصـنـاـوـلـارـیـ وـفـزـدـوـلـارـیـ بـلـهـ پـیـغمـبـرـنـیـ ٹـوـرـرـگـهـ دـیـبـ غـیرـنـهـنـوـبـ فـلـجـنـ تـاـغـوـبـ
 بـوـلـغـاـ چـقـانـ. اـوـلـ وـقـتـ پـیـغمـبـرـ بـرـ صـحـابـهـنـاـثـ ٹـوـینـدـهـ صـحـابـهـلـارـیـ بـلـهـ بـرـگـهـ فـرـآنـ
 اوـفـوـبـ اـوـطـوـرـاـ اـبـکـانـ. بـوـلـدـاـ موـنـ بـرـ صـحـابـهـ کـوـرـوـبـ «ـفـایـدـاـ بـارـاـشـ»، بـوـلـایـ فـلـجـ
 تـاـغـوـبـ؟ـ دـیـبـ صـوـرـاـغـانـ. عمرـ: «ـمـجـمـدـنـ ٹـوـرـرـگـهـ بـارـاـمـ»ـ دـیـگـانـ. تـنـگـیـ صـحـابـهـ
 بـوـکـاـ: «ـسـینـ آـنـثـ بـلـهـ بـوـلـاشـقـانـچـاـ ٹـوـزـ يـافـنـلـارـاـشـ بـلـهـ بـوـلـاشـ. سـکـلـکـ فـاطـمـهـ بـلـهـ
 ھـیـلـوـقـ سـعـیدـدـهـ مـسـلـمـانـ بـوـلـدـیـلـارـ اـیـچـ!ـ دـیـگـانـ. عمرـ بـوـنـ اـبـشـتـکـاـجـ آـچـوـنـدـانـ
 بـرـنـلـوـرـغـاـ بـیـنـکـانـ. شـوـنـدـوـقـ کـیـمـوـنـاـثـ ٹـوـبـینـهـ بـارـوـبـ اـیـشـکـ فـاقـانـ. تـنـگـلـهـ عمرـ
 اـیـکـانـلـگـنـ بـلـگـاـجـ بـیـکـ آـبـرـاـشـوـبـ فـالـقـانـلـارـ. آـلـارـ بـاـيـنـاـ اـیـکـنـچـیـ بـرـ صـحـابـهـدـاـ کـلـوـبـ،
 بـرـ کـاـفـدـگـهـ بـاـزـلـقـانـ فـرـآنـ آـبـنـلـهـنـ بـیـکـلـهـ اـوـطـوـرـاـلـارـ اـبـکـانـ. اـبـیـشـکـ فـاقـانـ کـشـیـنـاـثـ
 هـمـ اـیـکـانـلـگـنـ بـلـگـاـجـ، تـنـگـیـ صـحـابـهـنـیـ تـیـزـرـهـکـ بـرـ بـیـرـگـهـ یـهـشـگـانـلـهـ. هـمـ کـرـوـ بـلـهـ
 بـیـکـ آـچـوـلـاـنـوـبـ سـکـلـسـبـینـهـ فـچـقـرـنـاـ باـشـلـاـغـانـ: «ـنـهـرـسـهـ اـوـقـوـبـ اـوـطـرـاـ اـبـدـکـ، سـزـدـهـ دـینـکـزـدـهـنـ
 چـقـانـ اـیـکـانـسـرـ!ـ دـیـبـ سـکـلـیـسـنـاـثـ چـیـکـهـسـنـهـ بـرـنـ نـاـمـرـوـبـ آـلـقـانـ. تـنـگـیـ یـغـلـاـبـ:
 «ـسـینـ نـ اـشـلـسـهـ اـشـلـ، بـزـ اـسـلـامـ دـیـنـ قـبـولـ اـیـنـدـکـ. آـکـارـدـانـ آـبـرـلـاـجـاـقـ تـوـگـامـزـ»ـ
 دـیـگـانـ، عمرـ آـچـوـنـدـانـ نـ اـشـلـرـگـهـ بـلـهـ گـانـ. طـوـرـاـ طـوـرـاـجـ بـوـنـکـ آـچـوـوـیـ باـشـلـاـغـانـ.
 کـوـرـوـبـ مـرـحـمـتـیـ کـیـلـهـ باـشـلـاـغـانـ: «ـفـایـدـاـهـلـیـ بـاـیـاـفـیـ کـاـفـدـکـ؟ـ دـیـبـ صـورـیـ باـشـلـاـغـانـ.
 سـکـلـیـسـیـ بـوـکـاـ: «ـسـینـ مـشـرـکـسـکـ، پـچـرـاـقـ کـشـیـسـکـ»ـ دـیـبـ باـشـدـاـ بـیـرـمـهـسـمـدـهـ، تـنـگـیـ
 بـیـکـ نـقـ صـوـرـاـغـاجـ بـیـرـگـانـ. هـمـ کـاـفـدـنـیـ آـلـوـبـ فـرـآنـ آـبـنـلـهـنـ اوـفـوـغـاجـ بـیـکـ اـثـرـلـنـگـانـ.
 فـاتـ فـاتـ اوـفـوـغـانـ. نـافـیـ دـاـ نـفـرـاـقـ اـثـرـلـنـگـانـ. آـخـرـداـ «ـبـوـ بـرـدـهـ کـشـیـ سـوـزـیـ بـوـلـوـرـغـاـ
 اوـخـشـامـیـ. بـوـ شـیـکـسـرـ اللـهـ تـعـالـیـ طـرـفـنـدـانـ بـیـبـرـلـگـانـ. مـحـمـدـ يـاـلـفـانـپـیـ نـوـگـلـ، پـیـغمـبـرـ»ـ

الشید آن لا إله إلا الله وأشهد أن محمدا رسول الله» دیگان. گوی اجنلگی کشیلر بولن
ایشتوبن اشلر گه بلمه گانلر، شاد لقلارندان اوینى تكىپر تاوشلارى بلن باڭراشقانلار.
بوندان صوك حضرت عمر پېغمۇر و صحابەلار جىيلقان ٹۈيگە كېنگان. صحابەلار
عمرنىڭ قىچ ناغوب كېلىون كورگاج بىك فورشقانلار. پېغمۇر بولارغا: «فورقىماڭز،
بىر نەرسەدە بولماس، اول ياخشى نىتى بلن كېل» دیگان. عمر، پېغمۇر حضور بنا
كىرگاج دە، فارشىسىنا تىزلىنوب ايمان كېنرگان. بۇڭا پېغمۇردە، صحابەلاردا بىك نىن
شادلاشقانلار. تكىپر تاوشلارى بلن مكە اوراملارن باڭراشقانلار. حضرت عمر
بىك غېرتى، بىك باطىر بورەكلى كىشى بولوب، ئۇز دىنن مشركىلدەن يەشىرىتە
طوراسى كىلەگان. اول پېغمۇر حضورندان اسلام دىنن قبول بىلوب چەقچادا،
كورگان بىر كىشىگە ئۇزىنىڭ مسلمان بولغانلىقنى اعلان قىلوب بورگان. مشركىلرنىڭ
بۇڭا بىك كېفلەرى كېنگان، بىك قايغىرغانلار. عمر اسلام دىنن قبول ايتى بلن
مسلمانلار ايركىن صولىش آلوب فالغانلار. بۇڭارجا آلار عبادتلەرن يەشنىگەنە فبلاڭار
اىگان، حاضر ئەشكارە عبادت قىلۇرغا باشلاغانلار.

پېغمۇر بىلەن مشركىلەرنىڭ آراسى بوتۇنلەرى كىسلو.

مكە مشركىلەرى پېغمۇر و صحابەلار غادىشمائلقلارنى غاپت درجه دە آرتىرىپ اسلام
دىنинە آياق چالورغا طىشىلاردا، اسلام دىنن قبول اپتۇچىلەرنىڭ مانلارى كونىنە
كون آرتاڭىنا بارا ايدى. شونلقدان آلار اسلام دىنن بىر و اوچون اىكىنچى تورلى چاراغا
كىرىشىلەر: فريش الوفلازى ئۇز آرا كېڭىشىپ، پېغمۇرنى قانات آمىنبا آلغان
أبو طالب و آڭا اىيەرگان كشىلەر بلن بوتۇنلى مناسبىنى ئۇزەرگە فرار بېرىدىلەر.
پېغمۇرنىڭ ارۇغلىندان يار طىلابى (۱) مشركىلەر ياخن طوتۇپ آڭادىشمەن بولسالاردە،
فالغان يار طىسى أبو طالب ياغىندا بولوب پېغمۇرنى ياقلى ايدىلەر. مكە مشركىلەرى
مۇنا شول پېغمۇر ياغىندا فالغان أبو طالب و آڭا اىيەرگان كشىلەر بلن آلس بېرىش
ايتمەسکە، او لظرداش بولماسا، سوپەل شەمسەكە، قىز آلامساقا، فەر بېرمەسکە بولدىلار.
بو طوغى بىدا كعبەللەغا بىر اعلان آصوب قويىدىلار. شوندان صوك أبو طالب ئۇزىزىنە
اىيەرگان كشىلەر بلن بىر يېرده آيرم طورا باشلادى. بوندا صحابەلاردا، پېغمۇرنىڭ
ئۇز ارۇغىندان بولغان مشركىلەرde بار ايدى.

مشركىلەرنىڭ بوندى فرارلارنى بىلگاج پېغمۇر صحابەلارغا تاھى دا جىشىستانا
كوجەرگە قوشىدى. بوندان الڭ آندا كۆچكەن صحابەلارنىڭ بايانىغا «مشركىلەر پېغمۇرگە
(۱) بولار عبدىناتق نىلىنەن بنى ماش بلن بنى مطلب در. عبدەناتق بالا لارندان فالغان اىكى
نسلە يىعنى بنى توپل بلەن بنى عبد شمس مشركىلەر طرقىندا قالدىلار.

دەپانلقارىن بىرگانلار اىكىان» دىگان بىر خبر اىشتوپ كېرى فابىقانلار اىكىان
ھەزىز ايندى بولار نافىدا كۈچكانلار، بۇ مىزىئە جىشىستانغا كۈچكان صحابەلار اىر
و خاتونلارى بىرگە بوزدەن آرتق بولغانلار. بولارغا طوفان ٹوسكان بىرلەرنىدەن، بورۇت
ماللارندان آيرلوب، چىت بىرگە كېتىپ بىك آور بولغان. لەكىن آلار الله تعالىٰ رضالىنى
اوچون بۇڭا تۈزگانلار. مكەدە قالغان پېغىمپەر و صحابەلارنىڭ شۇلابۇق آلار باقلى بولغان
مىشىكلەرنىڭ حاللەرى بىرگە كەدە آور بولغان. آلارغاشەرلىرى بىر نەرسەدە صانماغانلار،
آلاردان بىر نەرسەدە آلماغانلار. آلارغاشەرلىرى قىتلاردا بىك قاطى آچغۇرغا طوغىرى
كېلگان. آفاج ياخراقلارى آشاب كېچىنگىلەگان چانلارىدا بولغان. بولار شونىسى
فصىقىلەندا اوچ يىغا باقىن طورغانلار.

فرىش الوفىلارندان بىر نىچە سىنىڭ ابۇطالب وباقنلار بىنا بوندى حقسلىق فيلۇغا
اچلىرى پوشقان. بولار مىشىك بولسالارد اشقتلى، مەھمەنلى وياخشى كۆڭلى كىشىلەر اىكىان.
بىر وقت آلار بىو اشكە تۈزە آلېيجا، بىو اشى بىرگە، كەبىدە گى اعلان كاڭدىن بىرۇپ
تاشلارغا بولغانلار. بىر كون كعبەدە مىشىكلىرى پېغىمپەرلىق قىندا بۇتونىسى بىرگە
بارغانلاردا، كەغىن پىرتقالات تاشلاغانلار. بوندان صوڭ پېغىمپەر و آنڭ باقلى بولغان كىشىلەر
ئەلېگى فصىقىلەندا فوتولوب، اۆلەنگىچە خلق بلەن فانشىپە مەبىشت اینە باشلاغانلار.

قاىيغى يىلى.

اوшибو آورلقدان فوطولوب، بىر توسلى طن آلدىم دىگاندە گىنە پېغىمپەرگە نافىدا
قايدىلى كۈنلىرى كېلىگان: بۇ واقعەدان صوڭ اوزاڭ طورمېچا حضرت ابۇطالب وفات
بولغان. اول سلامت چافادامكە مىشىكلىرى پېغىمپەرنى تىل بلەن رەختىودەن اورزا آلماغانلار.
اول وفات بولغاچا اشىل بۇتونلىق باشقارىوب كېتكان: آنى توپلىيچە، عذا بىلى باشلاغانلار.
ابولەپ بلەن «عقبە» دىگان كىشىلەر آشما كورشىلەر ايمان. بولار اونىكان بارغاندا
آنڭ ايشكىلەرن بچراقلار ونجىسلەر بلەن بويات كىنە طورغان بولغانلار. بىر وقت
پېغىمپەر كعبە يانىدا عبادت فيلەندا، عقبە كېلوب آنى بىك قاطى بولغان. كعبە تىرىه سىنە
بولغان صحابەلاردا بىرىنى دە آنى فوتقاررغا بازنجىقان فيلا آلماغانلار. شول وقت
حضرت ابوبىكر كېلوب پېغىمپەرنى تىكىلەرنىدەن آراب آلغان. بىر وقت پېغىمپەر كعبە
يانىدا نىزار اوقوب ياتقاندا اوшибو عقبە، باڭغا ئەندا صوبالغان دوپە فارنلارنى بونىڭ
آرقاصىنَا كېتىرۇپ صالحان. پېغىمپەر شول كۈيىنچە سجدەدە ياتا بىرگان. صحابەلاردان
بو اشى كورۇپ طورچىلار بولسادا، بارۇپ فارنلارنى آلوب تاشلارغا باطىچىلىق
تىلا آلماغانلار. شول وقت پېغىمپەرنىڭ فزى حضرت فاطىمە كېنۇپ پەھراق فارنلارنى

چېغېبرىنىڭ آرقاسىدان آلوب تاشلاغان. اوشبو عقبەنىڭ پېغمېرىنىڭ يوزىنەتوكورگان، مبارك چىكەلر يىنه صوقغان چاڭلارى دا بولغان.

پېغمېرىنىڭ اىڭ الوغ دشمانى ابو جهل آڭا بىگىرەكىدە فاطى جىر اينە طورغان بولغان. اول بىر وقت قريش الوغلىرى بلن بىر مجلسىدە اوطورغان چاندا: «مېن اىرتەگە محمد نماز اوقوب يانقاندا اوشبو تاش بلن باشنى ايزەچە كەمن. ۇرتىمىجە آڭاردىان قوتلوب بولماسى ايندى» دىگان. اىرتەسى كون اول پېغمېرىنىڭ نماز اوقوب يانقاندا ئەلەيگى زور تاشنى كۆنەر و پېغمېرىگە تابا بارا باشلاغان. مىشىكلىرى بۇنى راھتلۇپ، قوانشوب قاراب طورغانلار. ابو جهل پېغمېرىگە ياقىلاشا باشلاغاچ، كىنەتىن بېك قاطى قورقۇپ قولىندان تاشى توشوب كېتىكان. گۈزى بورلوب تىزىزكە قاچقان.

حضرت ابو طالب وفات بولوب اوزاق دا ئونمەگان، پېغمېرىنىڭ خاتۇنى حضرت خديجەدە وفات بولغان. شولاي اينىوب پېغمېرىگە قايدى گۈستىنە قايدى گۈلگان. حضرت خديجە بېك عقللى خاتۇن بولوب، پېغمېرىنى هەر وقت جوانا، آنڭ كۆڭلەن كوتەرە طورغان بولغان. شوڭا كورە بوناڭ وفات بولۇوبىنا پېغمېرى چىكىسىز قايرغىان. اوشبو حضرت ابو طالب بلن حضرت خديجە وفات بولغان يىلىنى صحابىلار «قايدى بىلى» دىپ آتاغانلار.

پېغمېرىنىڭ طائىفەكە بار ووئى واسراء واقعەسى.

ابو طالب وفات بولوب مكە مىشىكلىرىنىڭ جىر وظىملارى بېك آرنىوب كېنەكاج، پېغمېرى مكەگە بافن طائىفە شهرىنى بارو اوپىننا توشىدى. طائىفە عربلىرى مكە عربلەر بىن دشمان بولغانلىقدان پېغمېرى آلارنىڭ گۈزى فانات آستىلار بىنا آلولارن واسلام دىنن قبول اينولىرن اميد اينە ايدى. شونلىقدان اول آزادلىسى «زىد بن حارثە» بلن مكەنى تاشلاپ طائىفەكە كېتىدى. لا كەن طائىفە عربلىرى پېغمېرىنى بېك ناچار قارشى آلدىلار. اسلام دىنن قبول ايدۇ فايدا، آڭا ناچار سوزلەر ارغىندىلار: «مكە خلقىن آزدرۇوڭ يىنەگان، ايندى بىزى دە آزىز ماۋەپى بولاسكىم؟» دىدىلەر. شونلىقدان پېغمېرى بېك اميدسز لەزۇ ب طائىفەن بىخۇب كېتىدى. شهرەن چىقان چاڭدا مالاي شالاي وېدش يېلىكىنچە كەلر آلارنىڭ آرتىلارندان تاشلار بەر ووب قالدىلار. زىد بن حارثە، پېغمېرىگە تاش تىدىر مەس اوچون آنڭ آرتىدان آنى صافلاپ بارا ايدى. شوەلوفت زىد بايتاپ يېرىندەن يارالاندى. پېغمېرىنىڭ دە مبارك گۈچەلرە جراحتىنىدى.

مكەگە يېنەر آلدىن، ان يولچىلار بىر يوز مىليتەنلىقى باينىحال جىبارغا اوطوردىلار. بۇ باقچا مكەنىڭ اىكى بىر طوغان الوغ كىشىلەر يىنكى ابکان. آلار پېغمېرىنىڭ بوندى

حالده فالغانلەن كوروب آنى فرغانغنانلار. آڭما بىر فوللارى آرقى بىر سالقۇم يوزم بىبىرگانلار. يولجىلار اوشبو بوزمنى آشاب بىر قدر حال تارقانلار. پېغمىرىمكە كە بو كويىنچە گىنه كىرگە فورقان. شونلەندان اول مكەنڭ الوغلارندان بولغان «مطعم بن عدى» اسىلى بىر كىشىگە ايلچى بىبىر قبۇل ئۇزۇن ئانات آستىنا آلوون اونتىغان. مطعم، پېغمىرنىڭ ئۇزۇنچۇن قبۇل اپتىكان: اوغللارى وياقىلارى بىلەن پېغمىرىگە فارشى چخوب آنى ئۇيىنە قدر اوزانقان. شولاي اپتوب پېغمىرى بو فورقانچىدان دا قۇطۇغان. پېغمىرى، مطعم بن عدى ناك اوشبو ياخشىلەنەن هەر وقت ايسىندە طوتا طورغان بولغان. بوندان صوڭ الله ئىغلى پېغمىرىگە بىك عجب بىراشى كورسەتكان: آنى جبراىيل فېرشتە بىر تۈن مكەدە گى كعبة اللەدان آلوب كېنوب، قدىسىدە گى «مسجد أقصى»نى كورسەتوب فايىزارغان. بو وافعە بىر تۈن اچنەنەن كەنە بولغان. بوكا «اسرا وافعسى» دىللىر. بىزنىڭچە «كىچىن بورزۇ» دىگان سوزىر. پېغمىرى بو حالنى خلقا سوپىلە گاچ، مشركىلر اشانماغانلار؛ آڭداردان كولگانلار: «بىر تۈن اچنەنە بوقىرىلى بىرگە باروب فايىتوب بولا طورغان اشمى صوڭ، بوكا كەم اشانور دىب بىلە مىڭ؟» دىگانلار. پېغمىرى آلاغا يورگان بىر لەر، كورگان اورنلارن بىر بىر سوپىلە چقغان. بولدا كورگان كەردا انلارن، آلارنىڭ فايىجان مكە كە كىلىوب كەرچە كەردىن، آلددا نىنىدى دوبە بولغانلەن بىر سوپىلە گان. پېغمىرى ئەتكان رەوشىدە واول ئەبنىكان و قىندا كەردا كەردا دوام اپنەن دوام اپنەنلار. شولايدا آلارماماندا ئۆزىلر بىنڭ كېر بىككەن دوام اپنەنلار.

مدىنە عربلەرىنىڭ اسلام دىنن قبۇل ايتولەرى.

ھەرت خلقى مشركىلر بولسالاردا، ئۆزلىرىن ابراھىم واسماعىل پېغمىرىلر دىننەن مىز دىب يورىلر، آلار بىنا قىلغان كعبة اللەنى بىك حرمت اپتەلر، آنى بىك اىزىگى اورن دىب تابىلار ھەم هەر يىل ذوالحجە آيدىلار بىستانىڭ تورلى بىزىنەن اون مىڭلەرچە خلقىلار آندا ئۆزلەرنىچە عبادتىكە جىبىللاڭلار ايدى. محمد عليه السلام مونا شول حاجبىلارنى بىر دە كۆزىنەن اچقىنلىرى، اسلام دىنинەن ئۇندى ايدى. محمد عليه السلامنىڭ پېغمىرىلىكىنە اون بىل دىگاندە مكەنڭ شەمال طرفىدا مدىنە دىگان شەرددەن آلتى كىشى جىڭكە كىلىدىلر. پېغمىرى بولارنى بىر بىر دە اوچرا توب دىنگە ئۇندىدى. مدىنە دە بايانقىتا بەھود خلقىدا طورالاڭ اپكان. آلار اوذاقلامى ابراھىم پېغمىرى نىلسىنەن بىر پېغمىرى كەلچەك دىب سوپىلەلەر اپكان. ئەلبىگى عربلەر «طوقنا ئەلى». بىرلەر سوپىلە گان پېغمىرى شوشى بولماسون، بىن ئۆزىن قبۇل اپتىك» دىب اسلام دىنن قبۇل اپنەنلار. اپكىنچى بىل مدىنە خلقىلەندان اون اپكى كىشى جىڭكە كىلىگانلار. بولار اچنەنە اون كەن بىلدا اسلام دىنن قبۇل اپتىكان

کشیلرده بولغان. پیغمبر بولارنی بر تاولق آراسنده اوچراتوب دیندگه گوندگان بولار قبول اینکانلر. بولار فاینچاچ مدینه خلقن اسلام دینینه گوندگە بايانی کشیلرنى گۈزىلەرنىه ايدىتكانلر. پیغمبر بولار بىن مدنىنە گە «مصعب بن عمير» اسىلى بىر صحابىنى قرآن اوچوتۇ و دىن اوچوتۇ اوچون يېھىرگان بولغان.

اوچنجى يىدا اھىجىگە مدینە عىر بىلەرنىن بىك كوب كشى كىلگانلار. بولار اچندە مسلمانلاردا بىك كوب بولغان. بولار حىچ عبادتلىرن قىلوب بىرگاچ ئەلىگى تاولق آراسندا پیغمبر بىن كورشىكانلار. پیغمبر آلارغا ئۆز بىنڭ مدینە گە كوچەرگە بولغانلار، صحابىلارنى داشۇندا كوچورگە نىلە گانلىگىن آڭفارتقان. بولار باش ئۇستى دىب قبوله اينكىانلار. هەممە كوچوب بارسا آنى دىشمانلاردان صافلارغا سوز بىرگانلار. شوندان صوكى مدينە گە فايقىوب كېشكىانلار.

شوندان صوكى پیغمبر صحابىلارغا مدینە گە كوچەرگە فوشقان. شونلۇدان آلار بىرمەم، فاقچوب پوصوب مدینە گە صزا باشلاغانلار. شولاى ايتوب بىتونلىرى كوچوب بىنكىانلار. مكىدە بارى پیغمبر، حضرت ابوبىكر و حضرت عىلى بىن عائىلەردىن گنە فالغان. صحابىلار البىنە مال طوارىلارن آلوب كىنە آلماغانلار. بورط و بير لەرن دە ساتانا آلماغانلار، شول كويىچە طوروب فالغان. مدینە گى صحابىلار بولارنى بىك ياخشى فارشى آلغانلار. بولارنى ئۆز ئوبىرپىنه اورنلاشدۇرغانلار. آشاتقانلار، اچىگانلار، كېچۇرگە كىسبىلر تابوب بىرگانلار. مكىدەن مدينە گە كوچوب بارغان صحابىلارغا «مهاجرلر» دىلەر. بىزنىڭچە «كوجۇچىلر» دېگان سوزدەر. توب مدينە لىك بولغان صحابىلارغا «أنصار» دىلەر. بىزنىڭچە «ياردەم بىر و چىلر» دېگان سوزدەر. بولار پیغمبر و صحابىلارنى ئۆز بىرلەرنىه قبول ايتوب آلارغا باردەم كورسەتىكانلىكلەرى اوچون شولاى آتلغانلار.

پیغمېرىنىڭ مدينە گە كوچۇوى.

مدینە شەھىرنىدە اسلام دىنинىڭ بىك تارالوب بار وون، صحابىلارنىڭ دا آندا كوچوب بىنكانلىكلەرن كوروب مكە مشركىلىرى بىك پوشۇنا باشلاغانلار. «بىولى آوز آچوب طورغا يارامى. تىزىرەك بىر چارەمن كوررگە كېرىڭەك. مەممە آندا كوچوب كىنە فالسا اشلر بىگەرگە چىنلىشۇر. آندا آلار كوجەبىرلەر، قۇتلۇرلار دە سوڭىندا بىزنىڭ باشمىزغا بلا بولولار» دېگانلەر. هەم نىز اوك الوغ كشىلر بىرگە جىبىلوب بىر كېڭىش مەجلسى ياصافانلار. سوز پیغمبر طورسىندا نىندى چارەغا كىرسە حقىندا بولغان. تورلى كىشى تورلى فىكىر بىان اينكىان: «آنى سوروب يېھىرگە كېرىڭەك!» دېيىچىلرده بولغان. «زىندا نىندا صالح رفاكىبىرگە!» دېگان كشىلرده بولغان. بىگەرگە موافق فىكىر

دېب ابوجیل کورسەنگان فىكىر ناپىلغان. اوول: «فرېش قىبىل سېنىڭ اوون ابىكى ار وغىندان بىرەر بېكىت صابىلاپ آلىق دا آلار مەمەننۇڭ تۈرىن فاماب آلسولار. اوول تۈرىدەن جەقەنەندا غىما بىردىن ئىجلالارى بىلەن چاپوب تۇرسۇنلار. شولاي اپىشكەننە مەمەننى بافلاب سوھىت ورغى بازنجىلىق قىلىۋچىلار بولماس» دېگان. شول فرارى شول كېچىج اوک اورنىنىڭ كېنىرگە بولغانلار.

مكە مەشرىكلەرنىڭ اوشبو فرارلارن چىراڭىل فيرىشىتەشۈندۈق پېغەمىرگە اپىشىدرگان. ھەممە تۈزۈرەك مەدبىنە گە كۆچەرگە فوشقان. پېغەمىر تۈزى بىلەن حىرت ابو بىكىن ئالوب كېنى اويندا بورى ابىكان. اوول شۇندۇق آنىڭ تۈرىبىنە باروب مەسىئەنى آڭفارقاڭ ھەمم آڭاھاضر لەنورگە فوشقان. حضرت ابو بىكىر بول اوچون ابىكى دويمى سېمىرتوب طورا ابىكان. شولا راغا آنلانوب كېتىمە كېيى بولغانلار. حضرت ابو بىكىن ئاكەلەسى شۇندۇق بول كېرە كەلرە ئەزىزلى باشلاغانلار. پېغەمىر تۆفلى كېلىورگە بولاب قابتنوب كېنىڭكان.

قارانقى توشو بىلەن اوون ابىكى تازا بېكىت قوراللارن تاغوب پېغەمىرنىڭ تۈرىن فاماب آقانلار. تۈبىدە بارى پېغەمىر بىلەن حضرت عىلى گەنە بولغان. پېغەمىر آڭا تۈزۈن ئىڭ ابو بىكىر بىلەن مەدبىنە گە كۆچەچەگىن، اوز اورنىنى آنى يانقىرۇپ فالدرجا جافەن بلەرگان. حضرت عىلى تۈزىنە ئۆلەم فورىنجى بوللا طوروب پېغەمىرنىڭ سوزىن قىبول اپىشكەن. تۈن اورناسى يېنىڭاچ پېغەمىر، اورنىنى حضرت عىلىنى يانقىرۇپ، تۈزى يابىينا طورغان كېبىم بىلەن ياباقاندا تۈبىدەن چارغا بولغان. شول وفت الله نعائى ئىڭ قىدرىنى بىلەن ئىگى يېڭىلەر آباق تۈستى كۆپىنە بارسى دا بۇنۇغا تالغان بولغانلار. شول آرادا پېغەمىر تۈبىدەن چەعوب حضرت ابو بىكىر گە بارغاندا، آندان اپىكاڭلەشۈپ فاجىح پوھۇپ فنا چەعوب كېنىڭكانلار. حضرت ابو بىكىر تۈزۈلەرنە بولباشىجىلىق قىلىوب مەدبىنە گە بارو اوچون بىر عربىنى باللاپ دويمەلەرنى شوڭا تابىشرغان واچ كونىدەن سوڭ مكە گە يافىن «ئۇر» دېگان تارغا ئالوب بار راغا فوشقان اىكەن. شونلقدان آلار حضرت ابو بىكىر تۈبىدەن ئەلېگى «ئۇر» تاوبىنا باروب آندا بىر تېشكىكە كەر كەپ بەشىز ئىگانلار.

مۇنا بىر وفت ئالىك آناباشلاغان. تۈبىنى فاماغان مەشرىك بېڭىلەرى صېرسىزلىق بىلەن پېغەمىرنىڭ چەپۈن كۆتە باشلاغانلار. ياقىترا باشلاغان. خلق بۇنۇلارندان طوروب چەما باشلاغانلار. پېغەمىر هاماندا بوق. يارق بورقىدان، تەرەزەلەردىن فارغانلار. لەكىن پېغەمىر اورنىدا يوقلاپ يانقان حضرت عىلىنى كوروب ئەنچەنلەنغانلار. آخىردا بولار «ئەيدەنگىز، كەر كەپ اشن بىرىك اىندى!» دېب تۈپىگە كەرگاڭىز، ئى كۆزۈلەرى بىلەن كورسۇنلار، پېغەمىر توشەگىنە حضرت عىلى ياتا. آڭاردان پېغەمىرنىڭ فاسادا كېنىڭ كانلىرىن كەن سوراپ جواب آلمالاچاج، آنى بىك قاطىق قىبناب ناشلاغانلار. شوندان

صوک آزىڭ بىلەن بولاشوب طورمېچا، مىسىلۇ خېلىغا آڭفار توب پېغەپىنى ازلى باشلاغانلار.
مكەددە عېيج بر ئۇيىنى فالدرماغانلار، تىكىشىر ووب چققانلار. شوندان صوک آت
آنلانوب مكە ئېرىھىنەن از لە گاڭلار، پېغەپىنى ئۇلى كۆپنەجە، يايىسە تىرىلە كېنرەچى
كىشىگە زور مكافات بېرهەچە كىرەن سوپىلە گاڭلار. شولاي ايتوب پېغەپىر بىلەن ابوبىرىنى
اوچ كون از لە گاڭلار. شولوققانلاردا آلار ئەلبىگى ثور تاوابىنادا ئەللىنىچە مرتىبە بارغانلار،
آندا بارغان صابۇن: «دەھى، موندى يېردى كىشى ياتامى صوک؟» دېب كىيى بور بلووب
كېتە طورغان بواغانلار. حضرت ابوبىرى مىشر كىرەن ئەللىنىچە تاوشلارون ايشتىدى ايسە
غايىت دەرىجەدە فورقا، قايغىرا طورغان بولغان. پېغەپىر آتى «قايدەرما. الله تەلى بىزگە باردم
ايىچەك» دېب بولغان طورغان بولغان. مىشى كىلەر اوچ كون بوبىنا از لەب فائىدا
چققانچاج أميد ئۈزۈپ از لەودەن طوققانلار.

پېغەپىر بىلەن ابوبىرى اوچ كون بوبىنا شول تېشكىدە ياتقانلار. حضرت ابوبىرىنىڭ بىر
اوغلۇ ھەرنۇن بولار ياتىنا ياروب مىشر كىرەن ئىشلەنلىكلىرن سوپىلە، و آنلارغا آزى
ابنە طورغان بولغان. حضرت ابوبىرىنىڭ فولى «عامر بن ئېيرە» كۆنوب بورگان فوپلارىن
شول يېردى يورنوب ئىگىنىڭ آباق از لەرن بوغالىندىرا طورغان بولغان. اوچ كوندەن صوک
ئەلبىگى يولماشچى عرب، دويدىلەرنى ثور تاوابىنا آلوب كېلىگان دە، پېغەپىر، ابوبىرى ھەممە
ابوبىرىنىڭ فولى عامر بن ئېيرە دويدىلەر كە منىڭاشوب بولغا چققانلار.

شولاي ايتوب بولار بىر كېتىكالىر. بولارنىڭ خېرى نېچىكىرى «سرافە» دېگان
بىر مىشر كىكە باشىنلىگان. اول زور مكافات آلاسى كېلۈپ، تىزىزەك قوراللارن تاۋفاندا،
بوگر و كە آنقا منوب بولارنىڭ آرتىلارنىڭ ئوشكان. بولدا حضرت ابوبىرى قورفووندان
ھەر وقت آرتىينا ئەدل نوب فارى ابىكان. پېغەپىر بىك ئەنچىقىنا، ئەققىر ووب فەرآن اوتوپ بارا ابىكان،
حضرت ابوبىرى، سرافەنىڭ آرتىلارنىڭ ئوشكانلىگىن كەرەپ بىر كە: «خىراب بولدى،
مەنە آرتىمىزدان توشىدىلەر!» دېگان. پېغەپىر بىلەن «فورقما، طنج بول، الله تعالى بىز كە باردم
بىرر!» دېگان. سرافە ماسافىلەر كە باقلالاشا باشلاجاق، آتى آبۇنا، سورىنە، آياقلارى
بىر كە باتا باشلاغان. سرافە آتنى فەتابدا فاراغان، صوغۇب دا فاراغان، لاكن آت
مامانچ دا سورىنە، عاماندا باتا ابىكان. شوندان صوک سرافە «آخرى مىڭا محمدنىڭ
بد دھاسى نوشە، اش خىراب! تىزىزەك بىلەن عفو گۇتنىور كە كېرىھەك» دېبىت باشلاغان،
ھەم شوندوق آلارغا: «طوققاڭز، مىن سز كە تىبىم، امبىن بوللۇڭز!» دېب قىچقىرغان.
شوندان صوک ماسافىلەر طوققانلار. سرافە شول وقت پېغەپىر دەن عفو اوتنىگان.
پېغەپىر آڭشاشقۇنى كېلۈپ عفو اينىكەن. عەممە آڭداردان گۇزىلەرن از لەگان كېشىلەر كە
گەنېنمەدون گۇتنىگان. سرافە پېغەپىزنىڭ گۇتنىپن فىول ايتوب، بولدا آلارغى از لەگان
كېشىلەر كە «بۇفقا يورەم كىز». اول ياقىدا بىر كىشى دە كورنۇمى! دېب كېرىدى فاینانغار.

مدينه خلقينك پيغمبرى قارشى آلولارى.

صحابه لار مکدهن مدبنه گه کوچوب بارخاچ، مدبنه خاقينك کوبىسى اسلام دىنن فبول اينكانلار، ايىكى دىنده فالغان كشىلر بىك آزابغان، شونقىدان مدبنه بر اسلام شيرى دىب ئېتىرلەك بواغان، مدبنه خلقى پىغمېرنىڭ يواغا چقفالغانلىق اىستىكلاچ، هەر كون آنى قارشى آلو اوچون شىز طشىنا باپتاق بىر گە باروب طورالار ايكان، كونوب كونوب بواچيلار كورنەمە گاچ كېرى فايتوپ كېتىلار ايكان، مونا بىر كون بولارغا فدرلى فوناغىلار كورنە باشلاغانلار، بولار شادلقلارندان ئى اشلىر گە بلىمېچە آلارغا قارشى باروب، آلارنى ئەپىلندىر ووب آلغانلار، ايىقىن شىكانلار، حال اعوال صوراشقانلار، شولاي اينوب آلارنى چو لغاب آلوپ مدبنه گە بونەلگانلار.

پىغمېر طوغىر بدان طوغىرى مدبنه گە كرمىچە آڭما اوچ چافرم چاماسى يرافلقدا بولغان «قىبا» آولينا بورولغان، فىا خلقى بونۇنىسى اسلام دىنن فبول اينكان بولغانلار ايكان، آلار پىغمېرنىڭ ئوزلەرىنە فوناق بولوب نوشۇرىنىنە چەكسىز شادلانغانلار، مسافرلەرنى نىچىك فدر و حرمات اينئەر كەبلەمە گانلار، آلار ئۇرمە گان بىرگە او طورنماغانلار، پىغمېرنىڭ فباغا كېلوب نوشۇرى، پىغمېر لېگىنەك اون اوچىنە يىلدى، ربيع الاول آپىنەك سېكىزىنە، دوشنبە كون بولغان، مىلادى بىلەن حسابلاغاندا يو كون ٦٢٢ نىھى يىل سنتابر ١٧ سىنە طوغىرى كېلىدەر، پىغمېر ئىدا دورت كون فوناق بولوب فالغان، شول وفت اول آندا بىر مسجد بنا ايندرگان، اوشبو مسجدا عل اسلام طرفندان اىك باشلاپ صالحان مسجدىر، آڭما «قىبا مسجدى» دىلەر.

پىشىچى كون پىغمېر مدبنه گە بونەلگان، بىكۈن جەمە كون ايكان، بولدا اول بىر محلە جەمە نمازى او قوب آلغان، پىغمېرنىڭ كېلوب بىنە مدبنه خلقىدا شادلقتىڭ اىگى چىگى بولماغان، بالالار شادلقلارندان پىغمېرنى ماقاتاب شەعرلەر ئەپەنكانلار، مدبنە گە كېلوب كرو بىلەن هەر محلنىڭ الوجلارى پىغمېرنى ئۆزلەرىنە نوشور گە تەلە گانلەر، هەر كەم دويدىنىڭ تىزگىنلەن طونوب «اي رسول الله، بىرگە نوشىنى، بىزدە فوناق بولسانا» دىبىي طورغان بولغانلار، پىغمېر بولارغا «دوېنى ئۆز اختىار بىنا نوبىتىن، اول قايدا چو كىسە شوندا نوشەرمىن» دېگان، بىر وفت دويه «ابو ايوب» اىمىلى بىر صحابەنىڭ توپىي طورىستىن، بىر اندرلەقاھو كىكەن، شوندان صوڭ بىغمېر توشوب «ان شاء الله اور نۇز مۇشى بولور» دېگان، دوېنىڭ بوندا كېلوب چوگۇرى ئەشكارتى بىلەن بولغان ايكان، شول وفت حضرت ابو ايوب پىغمېر ئۆز ئۆز بىنە آلوپ كېنكان، شونقىدان پىغمېر آنڭ ئۆزىنە فوناق بولغان، «أَصَعْدَ بْنُ زُرَارَةَ» اىمىلى بىر صحابە دوېنى جىنە كەلەپ

ئۇز تۈرىنە آلوب كېنىڭكەن. شولاي اينىوب دوپه آڭاردا قۇناق بولغانان. پىغمىر ئۇز بىنە
ئۇرى مالوب كىرگانچە حضرت ابو اىيوب ده قۇناق بولوب فالغان. پىغمىرنىڭ مدېنە گە
كېلىوب توشۇسى رىبىع الاؤنۇڭ ۱۲ سىنە، جىمەت كون ايدى. بو وقت اول ۵۳ يەشقەنە
بولوب، پىغمىر لىگىنە اون اوچ بىل بولغان ايدى. پىغمىر بىزىنچى مەدېنە گە كوچوب كېلىووى
غابىت زور واقعەدر. چونسە بوندان صوڭ اسلام دىنى كۆچ و فوت آلوپ، فىيامنەكە فدر
دوان اينەچەك بىرىدىن بولوب فالدى. شونىڭ اوچون دە اهل اسلام اوز لىرى بىنڭ تار بىتلارنى
اوشبو «ھېجرت» واقعە سىنان آلوپ حساب اىتىلەر.

مدېنە گە كوچكاج.

مدېنە خلقى رسول الله و صحابىلارنى غابىت درجه دە باخشى فارشى آلوپ آلارنى
يىك نىق حىرمەت اپنەيلەر. پىغمىر ئۇزى «ابو اىيوب» ئۇزىنە قۇناق بولسادا، باشقا
صحابىلار بىكاغىنا قناعت اىتىپىچە، هەر كون آڭما گەللى نىقدەر آش سو پىغمەرلەر ايدى.
مەكىدەن كوچكان صحابىلار دان مەر بىرسى نوب مدېنە لىك صحابىلار دان بىرىپىنچى ئۇرىنە
تۈشىدى. تىگلىر بولار بىلەن مەر نەرسەلەرن اورتاڭلاشىلار، بىرلەرن كېسوب بىرلەر،
جىيمىش باقچالارنى بولوب بىرلەر، مال طوارلارنى دا آپرۇپ بىرلەر ايدى. انصار بىلەن
ماھاجىلەر آراسىندا دوستلىق شول درجه دە ايدى، كە فایى بىر اىكى خاتونلى صحابىلار
خانوんلار بىنڭ تىل گانن طلاق اينىوب دوستلار بىنا نىكەلەندرماق بولالار ايدى.

پىغمىر، مدېنە گە كېلىو بىلەن بىر كىشى بىيەر ووب مەكىدە فالغان عائىلەن ئىن آللەردى.
مىصر ابو بكرنىڭ عائىلەسى دە پىغمىر عائىلەسى بىلەن بىرگە كېلىدى. پىغمەرنىڭ ئۇزىنە
پەقلاب فالغان حضرت على دە اوزا فلامىچا مدېنە گە كېلىوب بىتىدى. اول مشركلىرى دەن
ناچوب چىھۇپ، مدېنە گە جەبە كېلىگان و يۈلدۈپ بىك كوب مەشقۇلر كورگان ايدى.
پىغمىر بۇنى كورگاچ فرغانىوب يەغلاب بىيەردى، بوندان صوڭ مەكە دە مشركلىرىنىڭ نوللارنىدا
لۇققۇن بولوب طورغان بىك آزىزىنە صحابىلار فاللوب، باشقا لارى بۇنۇنىسى مەدېنە
أورنلاشدىلار. مدېنەدە آلا راڭما مىچ كەمان فورقىچ بولمادى. دېلىرلن طۇتۇدان، عبادتلىرن
قىلودان بىر كەم دە طېبىيا آلمادى. حېشىستانغا كوچوب كېنىڭنەن صحابىلارنىڭ بايتاڭىسى دا
پىغمىر و صحابىلارنىڭ مدېنە گە كوچولەرن اېشتكىچ آندا كوچوب باردىلار، فالغانلارى
آللىقى جىيدى بل اوئىچىڭ كەنە كوچوب قاپىنى دىلار.

پىغمىر مدېنە گە كوچوب كېلىو بىلەن ئەلىيگى دوپه چو كەمان اورنغا مسجد
صالىرا باشلادى. مسجدنى صحابىلار بۇنۇنىسى بىرگەلەشوبصالالار، پىغمىر ئۇزى دە
ئىشكە فازنانشا ايدى. مسجد كە تۈرە نوب پىغمىر ئۇزىنە ئۇرى دە صالحەردى. اوشبو

مسجد غابت هرمنلى بىر مسجدىدۇ. اول حەزىزگى كۈنەدە بار. لەكىن ئەلله نېچە
مەربىنە تۈزەنلىگان وزۇر اپتىلغان اپنەدى.

مەكتەدە وقت پېغەمىرى و صحابەلارغا بىرگە جىبلىوب جماعت بولوب نماز اوفرۇغا
مەمکىن نوگل اپنەدى. حەزىز اپنەدى آلار اوشىمۇ مسجد كە جىبلىوب بىش وقت نمازنى
جماعت بولوب اوپى باشلايدىلار. بۇڭارجا اذان ئەيتىودە يوق اپنەدى. مدینەگە
كىبلىوب مسجد صالحەر بىلەن پېغەمىرى بىر مۇذن بىلەكلىپ ھەر نماز اوچون آڭارداھ
اذان ئەيتىدرە باشلاادى. مەكتەدە وقت جمەع نمازىدا اوقو يوق اپنەدى. مدینەگە
كىبلىوب اهل اسلام بىرگە جىبلىوب نماز اوفرۇغا يول آچلماچ، جمەع نمازىدا اوقولا
باشلاادى. پېغەمىرى جمەع نمازان اپتى باشلاپ نبادان مدینەگە كىبلىشلى يولدا اوقوغان
اپنەدى. رمضان روزەسى، زکات، عشر كىك عبادتلەر دە مدینەگە كىبلىكاج فرض بولدى.
اپكى عىيد نماز لارى دا مدینەگە كىبلىكاج كەنە اوغۇلا باشلاادى. فربان چالۇ، فطرە
صەقىس بىر و دە مدینە دە گە باشلاندى.

پېغەمىرى مدینەگە كۈچۈپ كىبلى بىلەن شول تېرىدەگى غلقلارنى دېنگە ئۇندى
باشلاادى. شولاي اپنوب بايتاق كىشىلەر اسلام دېنن قبول اپتىدىلەر. مدینەگە باقى
بايتاقىغا يېۋدىلىر دە طورالاڭ اپنەدى. پېغەمىرى آلارنى دا دېنگە ئۇندىسىدە، قبول
اپنۇچىلەرى بىك آز بولىدى. شوندان صوڭ پېغەمىرى آلارنى ئۆز اپركلەرنە فالدرۇپ،
بۇندان صوڭ آلار بىلەن تاتۇ طوررغا معاودە باصادى. لەكىن آلار صوڭىدان اوغۇب
معاەدەلەردىن بورغانلىقدان، پېغەمىرى و صحابەلار آلارنى مدینە تېرىستىدەن سوروب
يېۋدىلىر. مدینەنىڭ ئۆز خلقى بۇنۇنىسى دېرالك اسلام دېنن قبول اپتىوب، اىسکى
دېنلەرنە فالقان مشركىلەر بىك آز اپنەدى. اسلام دېنى بىك كۆچەيە باشلافاج، آلار
مەشدان مسلمان بولغان بولدىلىر. لەكىن اجلەرنەن چەن مشركى اپتىدىلەر. آلار «منافقلار»
دېب آنالا اپتىدىلەر. پېغەمىرى و صحابەلارغا بولار بايتاقىغا اوڭايىسلەقلار چەغار دىلەر.
پېغەمىرى و صحابەلار مدینەگە كۈچۈپ كىبلىوب، اسلام دېنى باخشۇق نارالسادا،
مشركىلەرنە فورقىچىلدە بىتمەگان اپنەدى. مەكتە مشركىلەر ئىپچىك دە بولسا آلارنى بىر
بىنرگە، اسلام دېنن دېنبايان بوغالنورغا اوپلىلار اپنەدى. شونلىقدان پېغەمىرى و صحابەلارغا
كۆچ جىبىوب آلارغا فارشى طوررغا، شولاي اپتوب اسلام دېنن صافلارغا مۇغۇرى
كېل، اپنەدى. مۇنا شۇنىڭ اوچون دە مدینەگە كۈچۈپ بىرگەنە بىل طورجاج دا، مەكتە مشركىلەرنى
بىلەن پېغەمىرى و صحابەلار آراسىدا صوغۇش آچىلدى. بۇ صوغىشلار بۇندان صوڭىدا
ھەر بىل دېرلەك بولوب طوردى.

بَدْر صُوْغَشْنِي

بیغمبر و صحابه‌لار بلن مکه مشرکلری آراسندا بولغان زور صوغشلارنىڭ اپك
رەنچىسى بَدْر صوغشىدىر. بو صوغش مکه بلن مدینە آراسندا «بَدْر» اسملى بر
فوپو ياندىا بولغانلىقىدان «بَدْر صُوْغَشْنِي» دوب آنالا. بو صوغش ھېزىنىڭ اپكىنەپ
پىندابولدى. بو صوغش بىك كىنەندەن گىدە كىلوب چەغانلىقىدان بوندا اسلام عسکرى بىك
آز بولوب، اوچ بوزدەن بىك آزغنا آرنق ابى. مشرك عسکرى مُكَّىگە باقىن يعنى
بولارنىڭ اوچ ٹولوشى ابى. شولاي بولا طوروب اسلام عسکرى، اللە ئەنالىڭ باردهمى
بلەن مشرك عسکرن بىك فانى جېكىدى. مشركىلر رەنچىمۇش كىشى تۇرلۇدى، جېنمىش
كىشى اسپر آلندى. تۇنرلۇغان كىشىلر اچىندە صاخالارغا بىك فانى جىم اينكان،
پىغمېرىگە چېكىسىز دىشمان بولغان باياناق غانا الوع كىشىلر بولوب، شولار آراسندا
«أبو جيل» و «عَقْبَةٌ» دە بار ابى. ابواقب بو صوغشقا چەقىي فالغان ابى. اول مشرك
عسکر بىنڭ جىكلىو خىرن ايشتىكاج فايىي و حىرىتىندەن اور وغاصابشوب وفات بولدى.
اسپر آلغانان مشركلىرنىڭ بابلارى آفچا آننوب آزاد اينىدىلر. او فو باز و
پىلگانلىرىندەن هەر بىرىسىنە اونار بالاها درىس او قوتۇرغۇ فوشلوب شونىڭ بىراپىر بىنە آزاد
اينلىدىلر. قاي بىر لەرى بىر نەرسەدە آلمىچا غۇر اينلىدىلر. اسپرلەر اچىندە پىغمېرىنىڭ
بايانلىرىنان «عَبَّاسٌ» بلن «عَقْبَةٌ» دە بار ابى. بولارنىڭ اولگىسى آنڭ آناسى
بلن بىر طوغان، اىكەنجىسى آناسى بلن بىر طوغان آغا سى ابو طالبىنىڭ اوغلىدىر. بولار
قىول وفت اسلام دىنن قىول اينلىدىلر. بىغمېرىنىڭ كىبىرى «أبوالعاص» (۱) دا اوشىمۇ
صوغشىدا اسپر آننوب اسلام دىنن قىول اپتىدى.

اسلام عسکر بىنڭ مشركلىرىن جىكىو خېرى مدینەگە ايشتلىو بلن اهل اسلام
ھادىقلارنىنان فى اشىرگە بىلەمەدىلر. اسلام عسکرى مدینەگە كىلوب كىرگان كون بو
پىغمەرمۇ كۆن توسن آلدى. خلق عسکرنى شەرلىر گەننوب شادلانشوب فارشى آللەلار.
بو صوغشىدان صوك اسلام دىنى باخشۇق كۈچە بوب كىنلى. تىرىه باقىدا مەدبىنگە
كىلوب مسلمان بولوچىلار باياناق كوبىدە، مەدبىنە ئاقلىقىدان ايسكى دېنلىرىنە طورغان
كىشىلەر دە بو صوغشىدان صوك طىشىدان اسلام دىنن قىول اينلىدىلر. بو صوغش
مەھر كىلرنى بىك فانى فايىغۇ توشردى. آلار بىر آى بوبىنە فايىق طونوب، فايىق كېيەلەرى
كىبىوب بوردىلر. بوندان صوك آلازنىڭ اهل اسلامغا آچولارى نافى دا آرنوب
نېچك دە بىر ئۆچ آلو بولىبنا كەردىلر.

(۱) بو حضرت زېنگىڭ اىرىمىدر.

بدر صوغشینڭ آچۇون آلۇ اوچۇن مكە مشركىلەرى ھېرىتىڭ اوچىنجى بىلدى
 اوچ مىڭلىپ عسکر بىلەن مەدینە گە بونە لەدىلەر. باشقا لارى ابو سقىبان اسەندىھە مشركىلەرنىڭ
 ئوغلارنداي برسى ايدى. پەھەمەر بولارنىڭ چۈلەرلەن ايشتو بىلەن صحابىلارنى جىبوب
 قىندى تىدىپەر لەر قىباو طور سىندا كېڭىش مەجلىسى باصادى. قاتىراق و زېز بە كورگانلىك
 صحابىلار مەدینە طور ووب فارشى طور رغۇا كېڭىش بېرىدىلەد. پېغەپ مۇزى دە شول
 مەكىنگە قوشلىدى. مەناقلارنىڭ بولغان «عبدالله بن أبي» دە شول فىكتەنلەدى.
 چىندان دا آپىڭ مصلحت بول شوشى ايدى لاكن صوغشوجان و باطىر بورەكلى بەشەرك
 صحابىلار، صحراغاچە ووب مەشىكلىر بىلەن قىبا فارشى صوغشۇنى آرتق كوردىلەر. كوبىچىك
 شوشى ياقدا بولغانلىقدان پېغەپ آلارنىڭ سوزىنە آروب فارشى چخارغا فرار بېرىدى.
 بىك تىز آرادا مىڭ قىدر عسکر جىبىلوب پېغەپ بولار بىلەن مشركىلەر كەفارشى جەھوب
 كېنىدى. بولدا بىر بېرىگە ھۇنتاب پېغەپ عسکرنى كۆزدەن كېپردى. آرادا صوغشقا
 كۆچلەر يىئىنە سىلەك باياناق سىيلاردا بار ايدى. پېغەپ بولارنى كېرى مەدینە گە قابانار ووب
 بېھەردى. قابنۇرغا قوشلاغان سىيلار اچىنە «رافع». اسىلى بىر بالانىڭ اوف آنارغا بىك
 اوستا بىكانلىكى سوپىلەنگاچ، پېغەپ آنى آلوب چخارغا بولغان ايدى. شول وفت «سەرە»
 اسىلى بىر بالا «رسول الله رافعنى آلوب، مىنى قابنۇرغا قوشىدى. مىن بىت آڭاردان
 كۆچلەرك، كورەشكەنە مىن آنى بىعام» دېب يەلادى. شول سوز پېغەپ كە ايشتنىڭاچ
 اول آلارنى كېنر ووب كورەشدەر ووب فارادى. سەرەنگىنى بەقانلىقدان عسکرلىكىكە قبول
 اېتلوب كۆكلى طېچلاندرادى.

مۇنا بىر وفت اپىكى عسکر بىر بىنه اوچراب بىك فزو صوغش باشلاندى. صحابىلار
 مشركىلەر كە آرسلان كىك آنلوب آلارنى فصرىلارغا باشلا دىلار. مشركىلەر اچىنە باياناق غەنا
 خاتونلاردا بولوب، آلار نورلى شەعر لەر ئەيتوب عسکرنى نق صوغشۇغا قىزدەر ووب
 بورىلەر ايدى. او زاۋىق مۇنېيجه مشركىلەر جىڭىل باشلاپ، خاتونلار نورلى باقها يوگىرە
 باشلا دىلار. آلار آرتىندان عسکر لەردە فاجا باشلا دىلار. پېغەپ صوغش باشلانىماس
 بورۇن اسلام عسکر بىنك آرنى صافلار اوچۇن بىر بېرىگە بىر بولك اوچى عسکر فوبوب،
 آلارغا مۇزىندەن امر بولمى طور ووب اورنلارندان فۇزغالماساقا قوشقان ایكان. شول
 اوچى عسکر لەر مشركىلەرنىڭ جىڭىلوب فاجاقانلىقلارنى كور ووب: «مۇندا نى اشلىپ
 طورامز. مشركىلەر جىڭىلدىلەر بىت. مەپدە كىز خەبىمت آلورغا» دېب فاھقان مشرك
 عسکر بىنك آرتىندان كېنىكاپلار. بولارنىڭ باشقا لارى پېغەپنىڭ سوزن اىسلەر بىنە
 توشور سەددە، تىڭىلەر غېنىمكە فرغوب آنڭ سوزن طەڭلاماغانلار، كېنىكاپلار. بارى او نىلاڭ

کشیگنه اورنلارندادا فالهانلار. مشرکر دنگ اړی عسکر، اړی بونی کوروب، بولارغا
کېبلګانلرده بارسن دا ټۇرروب بېرگانلر. آندان صوک اسلام عسکرې نک آرتندان
نوشوب آلارني بېك فانی فرا باشلاغانلار. اسلام عسکری بېك شاشوب فالوب نی
اشهار ګه بلمهچه تورلى بافقا فاجاباشلاغانلار. شولاۍ اپنوب مشرک عسکری باځکاندان
جېکه باشلاغانلار. شول وفت صحابه لاردان بایناق کشیلر شعبد بولاغانلار. مشرکلره
پېغەږي ټۇرورو ګه بېك طربوب ډاراسالاردا بولدردا آلماغانلار. آنکه باښداغی
صحابه لار آنی بېك فانی صافلاغانلار. شولا بدنا پېغەږي بو صوغشدا بېمندن بېك فانی
بار الانفان. میارک نشي صنفان. حالدهن تایوب بر چو فورغا بغلاغان. صحابدلا ر تارتوب
آلوب غنا بر توسلی آیا فنا با صدر غانلار.

بوندان صوک صحابه لار تاغی دا بر توسلی کوچ آلوب مشرکلره ګه فارشی
طور رغا بولسالاردا، مشرکلله شول چېکوله رینه فتاوته، نوب مکه ګه فابنوب کېټکانلر.
بو صوغش مدینه ګه بافن «اُحد» تاری باښدا بولقانلقدان «اُحد صوغشی» دېب آنالا.
جو صوغش اسلام خلقینا بېك اور کېبلګان، صوغشدا بېك کوب کشیلر بار الانفانلار.
جيښش کشی شعبد بولغان. شعبد بولغان صحابه لار اجنده پېغەږي مزنک آناسی بلئن بر
طوغان آغاسی حضرت حمزه ده بولغان. اول بېك پېلوا ان کشی بولوب، عمر صوغشدا
بېك زور بګنټلکلله کورسنه اړیکان. بو صوغشدادا اول مشرکلله آراسندا آرسلان
څلک آنلوب بورگان. اول بو صوغشدا بر ټوزی او طوزلاب مشرکنی فلجدان کېږگان.
لا کن آنی بر کشی صاغلاب یوروب، اول کورمه ګانده ګنه سونګی کېک بر فورال
بلئن بر افادان آنوب ټۇرگان. مشرکلله شعبد بولغان صحابه لار زد نه نه لرن طور افلاط
بنر ګانلر. حضرت حمزه نک ده فولاد و بور و نلارن کیسوں آلغانلار، فارنلارن آفتاروب
نالشلاغانلار. پېغەږي مشرکلله نک بو اشله رینه بېك فاځغرغان. بو صوغشدا اسلام
عسکرې نک چېکللو ګه پېغەږي نک امن یا هشیلاب او رندا کېږي مه ګانټلکدنه بولغان.
اوچې عسکر اورنلارندان فوز غالما ګاند ابدرو صوغشند اغی توسلی آلار چېکجه کلر اړیکان.

خندق صوغشی.

اُحد، صوغشدا مکه مشرکلله اسلام عسکرین چېکسې لارده. بوجېکوله رندهن آرنې
فائدا چه ماغان. آلار نک مخصوص دلاري اسلام دینن و مسلمانلارنی بو توته لی بنر و بولوب،
تاغی دا نغراق صوغش آجا رغا او بیلاغانلار. شولقدان آلار باشا غارب فېلله لرن ده
پېغەږي صحابه لارغا فارشی ټونورنا باشلاغانلار. شولاۍ اپنوب هجر زندک بېشنه پلندا
بولار اون مکلله کو چلی عسکر جیناب تاغی دا مدینه ګه بونه اګانلر. باشفلغاری
هېلېگی «ابو سفیان» بولغان.

پیغمبر مشرکلر نزد کوچلی عسکر بلن مدینه گه فاراب چهفانلقلارن ایشناکاج
نیندی تدبیرلر فور و طور سندا بر کیکاش مجلسی با صاغان. نورلی کشی نورلی
فسکر سوبله گان. شول وقت توب ایرانلی بولغان «سلمان» اسملى بر صحابه، مدینه
تبره سنه تبره ناناو فازورغا کیکاش بیرگان. پیغمبر و صحابه لار بونی بیک مصلحت
کور ووب فاناو فازورغا کوشکا زالر. اشکه پیغمبر توزی ده فاتناشان. بیک کوب
مشقفلر کور ووب بولسادا ناناوی فاز ووب بتراگازلر. شوندان صوفه پیغمبر عسکر
چیناب فاناو آللارندا تگیلر نی فارشبلارغا هزار لەنگان. فاناوغا عربجه «خندق»
دبلر. بو صوغش مونا شوزک اوچون «خندق صوغشی» دیب آنالادر.

صوغشدا شهوله رئی فاناو فاز ووب صافلاو اصولی بوگارجا عرب بلورده بولغان اش
نوگل ایکان. شونلقدان مشرک عسکری مدینه تبره سنه فاناو فاز لغان ن کور وبلن
بونولی آبدراشدان فالغانلار. وقت وقت باطر راف بوره کلی مشرکلر فاناودان آت
سیکر توب چقماق بولسالاردا، فاناوغا نوشوب علاک بولا طور فانلار. صحابه لار تونلر ده
فاناو تبره سن فار او الاب مشرکلر گه کور گه ایرلک بيرمی طور فانلار. شولای اینوب
بر آی چاماسی مشرکلر مدینه تبره سن فاما ب طور سالاردا بردہ رهلى فائدا چقماغان.
آرادا واق تو بدک آتشولار غنا بولغان. آخردا بیک فارانفی بر توندے بیک فاتی جبل
و داول چقمان. تگیلر نزد چاتر لارن، فاز انلارن بوتونلی بیغوب، فوبار ووب تاشلاغان.
بشر کلر بیک فور فوغا تو شکالدر. عدم ده تیز گنه جی بینوب فاینوب فاینوب کېنکانلدر. شولای
اینوب اون مکله ب عسکر بلن کیلگان مشرکلر چهارا آلمیچا کبری
بورلوب تایتورغما مجبور بولغانلار. مشرکلر نزد شول قدر عسکر بلن کیلوب ده
اشده چفارا آلاماغانلقلارن کور گاج، اسلام دین بینا خلق بینا اشانوب، نبول اینکان
کشبله ر بابناف غنا بولغان.

حدیبیه معاہدہ سی.

عجر توند آلتنجی بلند رسول الله ملک دورت بوزلوب صحابه بلن حج قیلو اوچون
مکه گه بونه لگان. مقصیدلاری صوغش بولبیچا کعبه الله زیارت اینو گنه بولغانلقدان
عادتده توزلری ناخوب بوری طور فان نلچدان باشقا فورال آلاماغانلار. شولای
اینوب مکه گه باقى «حدیبیه» دیگان بر بیر گه کیلوب تو شکالدر. مشرکلر بېه پیر
و صحابه لار نزد مکه گه کیلولرن بلوب، آڭا فارشى طورو اوچون عسکر چیغانلار
آلار مکه دهن حدیبیه گه بر نېچە ایلچى بېه ووب پیغمبر و صحابه لار نزد نى اوچون
کیلگانلكلر ن سورا غانلار. پیغمبر بولارغا صوغشور اوچون کیلە گانلگان، بارى

جوج اوچون كيبلگانلىگىن سوپىلەب مكەنە كورنولەرن ۇونتىغان. تىكىلىر قىبول اينىمېچە فايقىوب كېتكانلىر.

شوندان صولق پىغمەرى مشركىلەرن مكەنە كورنولەرن ۇونتىو اوچون كيبلوی حضرت عنمان فى يېمىرىغان. مشركىلەرن آنىڭ ۇونتىچۇن قىبول اينىو فايدا، آنى طوققۇن اينىوب طۇزداشلار. بىر دەت صحابىلار آراسىدا «عصرت عنمان مشركىلەرن طرفىدان گۈزىلگان» دىگان بىر خېر جەققان. شوندان صولق پىغمەرى شونداغى بىر آغاچ يانىدا صحابىلاردىن مكە مشركىلەرى بىلەن صوغىشۇرۇغا وۇدە، اىكىچىن توپلى گەندىسىنىك «بېتت» آلا باشلاغان. صحابىلار آشقا آشقا كىلوب، گۈلگانچى پىغمەرى بىلەن بىرگە مشركىلەرگە فارشى طورغا بىمعت بىرگانلىر. اوшибىو بىمعتىكە «بېتت رِصوان»، آنىڭ يانىدا بىمعت آلتقان آغاچقا

«شەھرە رِضوان» دىلر. (1)

مشركىلەر صحابىلارنىڭ صوغىشۇ اوچون پىغمەرىگە بىمعت بىرگانلىكلىرن ايشىنكاج يېڭى نىشۇشىكە نوشكانلىر: «بولار چازلارى آزغۇن بولا طوروب، بىر صوغىشىدا بازنى چىكىغان اىدىلر. اىد صوغىشىدا باشدادا بىرگە بايتاق قىقلار قىبلەنلار اىدى. خەنق صوغىشىدا دادانى قىدر عسکر بىلەن باروب بىر نەرسەدە بولىدا آلمى فايقان اىدىك. صوغىشا فالسالار بازنى چىكىلەرى دە بىك مەمکن بىت. بولاي ياراماس، بولار بىلەن كىلىشىورگە كېرىڭىك» دىب پىغمەرى عليه السلام بىلەن كىلىشىور اوچون بىر كىشى يېمىرىگانلىر. حضرت عنمان فى دا تىزىرەك ايركە فويغانلار. شولاي اينىوب ئىلېگى ايلچى بىلەن پىغمەرى، كىلىشو طورىنىدا سوپىلەشە باشلاغانلار. ايلچى، پىغمەرى بىرە صوغىشنى ئىلە كەنلىكلىرن، بوكارجادا سلخ ياصارغا تىلە گانلىگىن بىلەرگان. پىغمەرى بىرە صوغىشنى ئىلە كەنلىكلىرن، بوكارجادا بولار بىلەن مجبور بولوب دەن صوغىشقانلىقدان بونى اىكى قوللاب قىبول اينىكان. آندان صولق ايلچى آئىشارغا «بو بىل مكەنە كەنلىكلىرن، اىكىچى بىل كىلوب حى قىلىو و كۈزغا رەختىت بىررمەز» دىگان. پىغمەرى و صحابىلار باشدادا بونى كۆنه سىيلرى كىلە سەددە، تىكى «آلا بىسە سلخ ياصارغا كۈنەيم» دېگەچ قىبول اينىكانلىر. شولاي اينىوب صحابىلار بىلەن مشركىلەر آراسىدا اون بىل بوبىتنا صوغىش آجلماسقا معاهىدە ياصالاغان.

اوшибىو واقفەنە «حدىبىيە معاهىدەسى» دىلر. معاهىدە وۇدە لەشىو دىگان معنادادر. پىغمەرى بىلەن مشركىلەرنىڭ ايلچىسى حدىبىيە دىگان بىردى اون بىل بوبىتنا صوغىشىمەچە مەنچ طور وغا ئەممە دشول بىل صحابىلار حىق قىلامىچا اىكىنچى بىل حى قىلىورغا وۇنلەشكەنلىكلىرنىدا شولاي دىب آنالاادر. بو معاهىدە سېلىلى اهل اسلام بىك زور تاپش اينىكانلىر.

(1) رِضوان، رضا بولۇ معناستىدار. اللەتىلىق فى آندا اوшибىو واقفەنە كەنلىكلىرندا راضى بولغانداش سوپىلەگان، شوڭىشكەر، بىل ئەتكەن، بىمعت رِضوان، آغاچقا «شەھرە رِصوان» دىلەدر.

بوگارجا پیغمبر و صحابه‌لارغا نله گان بپرلر بنه باروب خلقنى دېنگە ئوندە ممکن بولماغان. مشركىلر بلهن اهل اسلام بىر بىنە دىشمان بولغانلىقىدان بىرسېنگە بىرى آشى اپىكىچىلر بىنە بورۇ، كەردانلار بورتۇدە ممکن بولماغان. بوندان صوڭ ايندى مشركىلر بلهن مسلمانلار آرالاشورغا بول آجلغان. مشركىلر دەن اسلام دېن دەن بول اپتوچىلر دە كۈندەن كون آرتا باشلاغان.

چىمت خلقىلارنى دېنگە ئوندەو.

محمد عليه‌السلام عرب دەن طوغان، عرب آراسىدا ئوسكان و باشلاپ شولارى دېنگە ئوندە گان بىر پىغمەر بولسادا، عرب خلقىناغىنا بىبەر لىگان بىعەمەر توڭلار. اول بىر بوزىنە بولغان بونتون خلقىلارنى طوغىرى بولغا و حق دېنگە ئوندەر اوچون بىبەر لىگان بىھەمەردر. اول بونون بىر بوزىنەگى خلقىها بىبەرلىسىدە، بوگارجا آڭارغا عرب خلقىدان باشقالارنى دېنگە ئوندەو ممکن توڭل ايدى. جونكە آڭا مكە مشركىلر دەن و شولار سېيلى بونتون هەرسىستان مشركىلر دەن فورقىچ بولوب، مۇزلىرن آلارنىڭ ضرۇلارنى دەن ساقلاۋا بلەن مشغۇل ايدىلەر. حدبىيە معاهىدەسى صوڭىندا مشركىلر دەن، شولا يوق باشقاعر بلەر دەن دە بىر توسلى فورقىچ بىتكاج، آڭا چىت خالالارنى دا ئوندەرگە بول آچلىدى اول معاهىدە باصالاچاڭ اوزاچ طورمۇچا، نىزە باقدا بولغان بادشاھ و حكمدارىنى دېنگە ئوندەب خظلار يازدى و اپلەپەلەر بىھەمەردى.

حدبىيە معاهىدەسى صوڭىدا بادشاھلارغا بىبەر لىگان مكتوبلىرى آلتى بولوب، هەر مكتوبىنى بىر اپلەپى آنوب كېنگان ايدى. مكتوب بازلغان بادشاھلار اجندە رەدم و اپرائان بادشاھلارى كېك اول زمانىڭ اپك الوع بادشاھلارى دا بار ايدى. مكتوب بازلغان بادشاھلار اسلام دېن فبۇل اپتەمىسىلەر دە، بونۇنى دېرلەك اپلچىلرنى خوش فبۇل اپتۇپ قىدر و حرمەت اپتۇپ اوزاندىلار. حتى مصىر حكمدارى بىھەمەرگە قېمىقلى بولگەلر دە بىھەمەردى. بىھەمەر توڭىنى بارى اپرائان بادشاھلىك غەنا كېپىنە كېلەمەدى. اول ئۆزىنەن اپلەك و تىكىلار بىنە صىپا آلمىچە «اول كم بولغان، مېڭا نېچىك مونى ئەنلىق بىلەن ئەنلىق فبلا؟» دېپ آچولانغان دا بىعەمەرنىڭ مكتوبىن بىر ئەقاپ ناشلاغان: بىھەمەر بونڭە بولاي ئىلاڭا ئازىش اپشەتكاج «اول مېئم مكتوبىنى بىر ئەقاپ ئەنلىق بىلەن ئەنلىق فبلا؟» دېپ دعا قىلغان. هەم شولاى بولغان دا، بىھەمەر وفات بولوب اوزان و قىت ئۇنمبىچە اپرائان مملکەتى اهل اسلام قولينا كىرگان.

بىھەمەر عليه‌السلام مكتوب بازوب دېنگە ئوندە گان بادشاھ و اميرلەر بولارغا توڭلار. اول بىلاردا ئەقاپدا بىر نېچە و اغراق سەئەد ئەرلەخا مكتوبلىر بازغان.

بولارنىڭ دورىت بېمېسىس پېغەمىزىڭ مكتوب دا باچىلەرن باش ئۇستى دىبىه قىول
ابنوب، اسلام دىبنن قىولدا آيدى كانلەر. شولاي اينتوب پېغەمىر الله تىعالي طرفندان
ئوزىزىنە يوكىلەنلىگان بورچىنى ئۇستىدەن توشورگان. آڭاردان صوڭ اسلام دىبنن
باشقا ئاغلارغا اپرىشدە و بىتونن دىباغا ئاراتۇ صاحابەلار ئۇستىنە بورج بولوب والغان،
آلارداشول بورچلارن بىردى كېمچىلەكىسىز ئونب اسلام دىبنن بىتونن دىباغا ئاراتقانلار.

مکەننىڭ آلنۇرى و اسلام دىيەنىڭ تارالۇرى.

حدىپىمە معاعدەستىدەن صوڭ اهل اسلام بلەن مكە مشركىلەرى اېكى بىل فدر
بر بىرسى بلەن صوغشىپەاطنج طورغانلار. شول وقت اچىنە بايتاق غنا عرب قېبلەلەرى
اسلام دىبنىنە كىرگانلەر. مكە مشركىلەرى پېغەمىر بلەن صلح ياصاسالاردا نىتلەرى ئاماندا
باوزلەدا بولغان. آلار بر فرصنە طوقىرى كېتىر و بىلغان و عدەلەرن، ياساغان
معاعددەلەرن بوزغانلار. شوندان صوڭ پېغەمىر و صحابەلار: «بولاى طورغەباراماس.
بولار بىگەرەك ئۇستىكە آنلانا باشلا دىبلار. و دە و سوزدە طورو دىگان نەرسەنى دە
بىلىپلەر، بوكارجا آلاردان كورگان جىز ئۆلمىلار مىدا بىتەرنىڭ بولغان ايدى ايندى.
بولارنىڭ جىز ئۆلمىلارنىڭ فونتو لو اوچون بىردىن بىر چارە مكەشىرن آلودر. آنداغى
مبارىك و مقدس كعبەللەنىڭ مشركىلەر قولندا، پىتىلار بلەن بېھرانوب باتۇرى بىردى
بارى طورغان اش توگل. الله تىعالي دە بوكا راضى توگلدر» دېيشكەنلەر، شولاي
ابنوب پېغەمىر اون مڭارىب عسکر جىبوب مكە شىرن آلورغا يونەلگان.

مكە مشركىلەرى ئۆزلەرى يەنك و دەلەرن بوزلارن ايسەلر يەن توشور و بېك
نورقىشا باشلاغانلار. آندى مۇنىدى حال بولا فالسا دىب صوغشقادا حاضر لەنگانلەر.
لاكن آلاننىڭ كوجىلەرى اهل اسلامنىڭ كوچىنەن كوب كىبم بولغان. آننىڭ ئۇستىنە
آلارنىڭ باشقا لارى ابو سفيان اسلام دىبنن قىول اپتۇ اوپىيان توشكان بواغان. شونلەدان
آلار پېغەمىزىڭ عسکر بىنه نق فارشىلىق قىلماغانلار. ابو سفيان ئوزى مكە دەن چەپ
پېغەمىزىڭ عسکر بىنه فارشى بارغان دا، پېغەمىزىڭ حضور بىنا باروب اسلام دىبنن ذبۈل
اينىكان. آندان صوڭ مكە گە قاينوب «مېن اسلام دىبنن قىول اپتىم اپىندى، سىدە،
قىول اپتىڭر. بىزگە اسلام دىبىنىڭ چىن دىن ابىكانلىگەن بلورگە وفت بىتىدى اپىندى.
بارى بىر ئاشنى طوروب جىڭە آلاچاق توگلسىز. او زىڭزگە آورلۇغنى كېنررسە»
دېگان. شونلەدان پېغەمىر عسکرى مكە گە كرو بلەن مشركىلەر بىتونىسى اسلام دىبنن
قىبول اينىكان. پېغەمىر بولارنىڭ ئۆزىزىنە و صحابەلار بىنا مۇلەللىنى فدر جىز دەلەم
قىبلolar بىنا فارامىچا، آلارغا غایىت درىجىدە يەوشاق معامل فىلغان. آلاننىڭ بىتونىسىن
عفو اينىكان. پېغەمىزىڭ مۇنىدە، معاملەسىن كوروب بولارنىڭ اسلام دىبنىنە مەختەلەرى

نافى دا آرنقان. مکەنى آلو بلن پىغمەر كعبة اللەداغى بىتلارنىڭ بارسەن واندرنوب بىنرگان. شولاي اپتۇب الله نىمالىنىڭ ياردەملى بىلەن پىغمەر و صحابىلار، اپركسىز ناشلاپ كېتىكان طوغان و مۇسکان بىر لەرى بىنە قاپتۇب نافى دا خوجە بولغانلار. مکەنىڭ اهل اسلام طرفندان آلنۇو مەجرىنىڭ سېكىزىچى بلندا بواغان. پىغمەر و صحابىلار مکەدە بىر آز وقتلار طورغاندان صوفى كېرى مەدبىنە گە قاپتۇب كېتىكانلار.

مکە اهل اسلام طرفندان آلنۇ بىلەن اسلام دېنى بىك دۆزىلەنوب، كوج آلوب كېتىكان. اسلام دېنىنىڭ حى دىن بولغانلىقى و تون عرب بىلەرى بىك آچق بلنگان. دۇنلەدان بوكارجا اسلام دېن قبول اپتەنە گان عرب قبيلەلەرى، مەدبىنە گە، پىغمەر حصورىنا ايلچىلەر پىغمەر ووب ئۇزۇلەرىنىڭ اسلام دېنىنى كىركانلىكلەرن بلدىرگانلار. هەممە پىغمەر دەن ئۇزۇلەرى بىنە دىن و شەرىعت اوگرەتو اوچون كىشىلەر پىغمەر وون مۇنسىغانلار. پىغمەر، كېلىگان بىن ايلچىلەرنى بىك خوش قبول اپتۇب آلارغا فرآن اوغۇنا، هەممە دىن و شەرىعت اوگرەتەن ئەمەن بولغان. شولا بىق الوع صحابىلارغا دە آلارغا دىن اوگرەتۈرگە ئوشما طورغان بولغان. شول رەۋىشچە پىغمەرنىڭ مەدبىنە گە مەجرىنىھە اون يالار بولۇغا بىتونن عربستان بارم آلاتسىندا خىللار اسلام دېن ئىمول اپتۇب فرآن بىلەن عمل قىلا طورغان بولوب كېتىكانلار.

وداع حجى

مەجرىنىڭ اوئىتىچى بلندا پىغمەرمىز ئۇزىنىڭ حج اوچون مکە شەھىتىنە سەفر گە چعاچاقلىقىن اعلان قىلىردى. خېر تارالور نارا الماس حىجگە كوچلەرى بىتىكان كىشىلەر مەر بىرده سەر حاضرلىكلەرى كورە باشلايدىلار. بوكارچادە پىغمەرمىز حج فېلغان بولسادا، اول فرض بولغانلەدان نوگل، ياكىه اپراھىم داسماعىل پىغمەر لەر دەن ئالغان بىر عبادت بولغانلىقى اوچون گىنە ايدى. ايىدى حىج فرض بولوب، پىغمەر ئۇزىدە بىو حىجگە باراچاڭ بولماج، غائى بوكا بىك اهمىت بىردى. كوجى بىتىكان بىيج كم فالامادى، چىدى. بولدا عرب قبيلەلەرى حاجىلارنى كونتوب آلالار و آلارغا ئوشلۇب كېتىلەر ايدى. شولاي اپتۇب مکە گە باروب كىركاندە حاجىلارنىڭ صانى طوفسان مىڭىگە طولدى. بوندان باشقا عربستاننىڭ جنوب و شرق طرفلارندان كېلىگان حاجىلاردا بىك كوب ايدى.

اوшибو حىجە پىغمەرمىز بىر نېچە اورىندا خلققا بىك مەيم و اوزۇن خطىپلار سوپىلەپ اسلام دېنىنىڭ اسلاملىرى بىيان ايتىدى. اوшибو خطىپلارنىڭ بىرسى وابىڭ مەتىمى ذوالحجەنىڭ ۹ نىدە جمعە كون عرفات تاوندە سوپىلەنگان خطىپىدەر. اول بو خطىپەسىندا ايسكى يامان عادىلەرنى، ناجار خلقىلارنى بارسەن دا يېمردى. خلققا

اسلام دینی فوشا نهاد بور رگه، فر آندان اصلاً آبرله اسفا فوشدی. مسلمانلار بور رسی بلن دین فدردهشی بولغانلقدان هر وقت نانو طور رغا تبoshلگن. هیچ کم عجیب کمنک مالینا، جانینا نیه رگه درست تو گلگن بیان ایندی. نسبکه تابانوب ریکم رک فبلو و مین مینلک فیلوب بورون کونه روب بوره اصلاً باراماغانلعن، سارمزدا بر آدم بالالاری بولغانلقدان الله فاشندا بر نیگز ابکانلگمزنی، آنکه باقی بولو ایزگی عمل فبلو و تقواقی بلن گه بولاجانلعن بر برسوبلدی. او شبو وقت پیغمبر مرزگه بر آیت اینگان ابدی. (۱) اول شول آینده ن تو زینک اجلی پیشکانلگن آنکلا دی.

بوندان باشقا «منی» دیگان بپردهه بر خطبه سوبلدی. بو خطبہستدا اول خاقعاً هیچ عمل رن او گرهندی. او شبو خطبہستدا اول بوندان صوك حج فبلان آلماد احتمان سوبلوب خلق بلن ایسه نلشدی. آلارغا گوزندهن صوك نانو طور رغه، بر برسی بلن نزاع لاشما سفا فوشدی. «وداع» بز نکجه «ایسه نلشو» معناستنادر. بوجچه «وداع هچی» دیب گه بینو د پیغمبر نک خلق بلن ایسه نل شوی اوچوندر. پیغمبر او شبو سفر ندهن فایتفاق اوزاق طوراً آلمادی، ایکی آی دیگانده وفات دا بولدی.

پیغمبر مرزگ وفات

مجرتنک اون برقی یلندا صفر آینک آخر لارندا پیغمبر مز بر تون گوزنک بر خدمت چیسی بلن مدینه فبرلگینه باروب، ٹولکل رگه تو بیه واستغفار فیلوب فایتفاق. شول نوننک ایرنه سن باشی آورتا باشلاغان. آوردوی ییکل چافدا اول مسجد که حاضر بولوب، نمازی گوزی امام طور درب او فی طورغان بولغان. بر کون اول منبردن: «الله تعالی گوزنک فولارندان بر فولینا دینا بلن آخر نک برسن اخبار اینه رگه ایک فو بیدی. نول آخر نک اخبار ایندی» دیگان. حضرت ابو بکر او شبو سوزنک پیغمبر نک گوزی طور سندانه بتلگانلگن آنکلا بعلاب بیغمبر گان. باشة الار «بو فایتفاقی بولدی. نی اشلب یعنی ایکان؟» دیب آبدرا شفانلار. شول وقت پیغمبر مز حضرت ابو بکر رگه بیک زور التفات کورسە تکان: «مین ابو بکر کیک هیچ بر بولداش کوره آلمادم. مین بار کشیده نده آرنغراق آشکا بور چلمن» دیگان.

ربیع الاول آینک سیکزنده پیغمبر مرزگ آوردوی کوچه بیوب یهستو نماز بینا چغا آلماغان. شول وقت اول حضرت ابو بکر رگه خلقها امام طور رغا فوشا ن. بوندان

(۱) «الیوم اکملت لکم دینکم و انتم علیکم نعمتی و رصیت لکم الاسلام دینا آیتینه، اشاره در.

صوفی پیغمبر وفات بولغافا قدر مسجدده حضرت ابو بکر امام بواشان. پیغمبر مرنث آور ووی کوچه بوب، مسجدکه چودان فالجاج صحابه لار بیک بور چلا باشلاغانلار. آنی کوره سیلری کیلوپ هر وقت مسجد تیره سنده طولقدنلانوب بوری باشلاغانلار. بور کون پیغمبر مرنث بوزنده بر آز بیکللک سیز ووب حضرت عباس بلن حضرت علی گه قبولطفانوب اوبل نماز بنا چفغان. خلق نماز او فورغا کرشکانلر ایکان. پیغمبر حضرت ابو بکر بانینا اوطوروب، او طورغان کوینجه نماز او فوغان. نمازدان صوفی منبرگه او طوروب ایک شوغلشند ا شهید بولغان صحابه لارغا دعا واستغفار فیلغان. آندان صوفی او شبو سوزلری سوبله گان: «ای جماعت، سز، مین مولر دبی فور فاسز ایکان. دنبادا مرنگی قالو بوق بیت. میندهن الله کیلگان پیغمبر لرده مولگانلار. مین ده البنه بر وقت بولجه کمن. مین سزگه موزمدهن صوفی بر برگز بلن تانو طورغاش، انصار میاجرلرگه عرمت و رعایت اینمرگه، میاجرلرده آلارغا باخشی معامله فیلورغا توصیه فیلام. ای جماعت، مینم موزمده بر بر حفی بولغان کشی سوبله سون: ببره و گه صوفغان ایکانهن، مونا آرقام صوفسون ببره ون کیمسن کان بولسام، شونک او زینیامنی ده گیمسن سون. بروزنه مالن آلغان ایکانهن، مونا مالم آلسون» دیگان. ر بیع الاول آیناث ۱۲ سنن دوشنبه کون پیغمبر مرنث بوزنده بر آز بیکللک سیز ووب، ایزنه نماز او فوج باتفاق صحابه لارنى فرار او جون حضرت عائشه مونینان مسجد که چفغان. مسجد صحابه لار بلن شعرم طولی ایکان. رسول الله بوگا شادلەندان جامایوب کولگان. صحابه لار پیغمبر مرنث «ترلوب کیل، کوره سلث!» دبی شادلەنلارندان فی اشلر رگه بلمه گانلار. لاکن بولشداق اوزاقها بار ماهان. پیغمبر مرنث شولوق کون فوباش بر آز کونه لگاج ده دنبادان کیچکان. و وقت اول ۶۳ بهشده بولوب، چچ و صفا الارندان آق بورنوكلر کورنه باشلاغان بواشان. پیغمبر مرنث وفاتی میلادی بلن ۶۳۰ نجی بل، ۵ نجی اییون نگمه طوغری کیل در. با کاغذنا بولارغا فاراب سرلوب طورغان پیغمبر مرنث وفات خبری صحابه لارغا او ف کیک بار ووب فادالغان. هر کم فایض و هسرنکه چوموب، آشاو اجو لهن، دنباد شعلورن او زونقانلار. فای بر کشبلر فی مه بغير گه بلمنی فانوب فالغانلار. فای بر لری هوشسز بولوب بعلقانلار. فای ببره و لر بور گه اشانماغانلار. الوع صحابه لار دان بولغان حضرت عمرده: «بو بوس خبر، پیغمبر بولغان کشی موله می صوفی؟ پیغمبر مرنث وفات بولدى دیگان کشینه باشن چا بوب بوزم» دیگان. پیغمبر وفات بولغان و فندا حضرت ابو بکر مدینه گه باقون در بیر گه چخوب کېشکان ایکان. نیز وک آنی چاقر نقاپلار. اول فاینو بلن پیغمبر مرن حضور بنا کر ووب، بین آچغان دا ما گفایندان موله کان. هم بیک قاطی بغلاغان. شوندان صوفی چبیه اغان خلق بانینا چخوب پیغمبر نگه چندان او ف

وفات بوهانانفون، پیغمبرلار مەنگ طوراچاق کشیلر بولمیجا بروفت ٹولجه کلکلرە سوپلە گان. ھەممە پیغمبرنڭ ٹولجه کلگەن بلدرە طورغان فرآن آینىلەرن اوغۇغان. شۇندان صولقۇغا حضرت عمر نىڭ عقللى باشىبىنا كىلەگان. پیغمبر مز نىڭ ياقنلارى غابىت در جەدە قابىقى و حسرت اچنده آتى يووب، كەفلەب آخرت بورطىبنا اوزان تو چارلا رىبىنا كىرىشكالازلار. مدېينىدە گى بۇتون خلق، اىرى، خانۇنى، اوغلۇ فرى كىلوب آڭا جانا نمازى اوئوفانلار. جانا زىمىزى اۋەلۇلاقىچ، حضرت عائىشە ٹۈپىنە، اۆزى وفات بولغان بىر گە دەن فىلەغانلار. دەن فىلو سەمبىنە كون، كېچ بىلەن بولغان. (صلى اللہ علیہ وسلم)

پیغمبرمزنڭ خاتونلارى، بالالارى و ياقنلارى

پیغمبرمزنڭ اون بىر خانۇنى بواھان: خدېجىھ، سودە، عائىشە، حفصە، زېنپ بېنت خزىمە، ام سلمە، زېنپ بېنت جەخش، جوپىرىيە، ام حبىبە، صفيه، ميمونە. بولاردان حضرت عائىشە قىلاتا آلتوب فالانلارى طوللانا آلتغان بولغانلار. حضرت خدېجىھ بىعە بىرمىزنىڭ اىكى باشلاپ آلغان خانۇنىپىر. اول وقت پیغمبرمۇز يكىرمى بېش يەشكە بولوب، حضرت خدېجىھ فرق بەشىدە بولغان. اول پیغمبرمۇز گە فاراغاندە بايتاق ۋاڭىن، آنڭ يۇسېنىڭ طوللانا آلتغان خانۇن بولسادا، پېغىبىرمۇز آتى بىك باراتا طورغان بولغان چونىكە اول بىك عقلى، بىك گۈزەل طېيىنلى بىر خانۇن بولوب، خاتونلاردان آڭا اىكى باشلاپ ايمان كېنرگان كىشى بولغان. پېغمەرمز اول وفات بولاقىچ بىك فاتى قابرغان. صولق عمر بىنە قدر آتى هەر وقت ابىسەنە تو شەر، آنڭ ياقنلار، آخرتىلەرن قدرلى، حەرمەنلى طورغان بولغان. حضرت عائىشە اىكى الوغ صحابىلاردان بولغان حضرت ابوبىكىرنىڭ فىيدەر. اول بىك عقلى، بىك اوزى كون ذەنلى بىر قىز بولغان. پېغىبىرمۇز آتى ٹۇز قولىدا تىرىپەلەت، دىن و شر بېت حكمەرلى اوگۇز نوب، ئۆزىزدىن صولق خلققا، بىگىرەك دە خانۇن قىلارغا دىن و شر بېت اوگەزىز دىن و نېتى بىلەن آلغان بولغان. ھەم شولاي بولغان دا. حضرت عائىشە بىك عالم صحابىلارдан بولوب، پېغمەردەن صولق خلققا، بىگىرەك دە خانۇن قىز آراسىدا دىن و شر بېت حكمەرلن تاراقنان، پېغمەرمزنڭ حضرت عائىشەنى آلۇپىنىڭ اىكىنچى سىبىي، ٹۇز بىنە اىكى باشلاپ ايمان كېنرگان، آڭا غايتى در جەدە اخلاقلى بولغان حضرت ابوبىكىرنىڭ كوكىلەن تابو بولغان. پېغمەرمز حضرت عائىشە گە ٹوبىزنىڭاج، حضرت ابوبىكىر و خانۇنى چىكسىز شادلازغانلار. بوندى شەركە، اپرشولەرنىڭ اللە ئەتمىلى گە نېچەك شىكرانە فىلۇرغا بامە گانلار.

حضرت حفصە الوغ صحابىلاردان بولغان حضرت عمر نىڭ فىيدەر. پېغمەرمزنڭ آتى آلوسى دا، آناسىنڭ كوكىلەن تابو اوچۇن بولغان. حضرت ام حبىبە مىشەور ابوبىفابان نىڭ فىيدەر. اول حبىشىستانغا اىرى بىلەن كەرچۈپ باروب، شۇندى أىرى ٹولوب بىنەم فالغان.

شوندان صوڭ بېغىبرمىز آنى قۇرغانوب تۈزىنەن كامالانغان، پېغىبرمىزنىڭ باشقاباھاتونلار يىنك دا
گۇبرىگى باشدادا بېرىم صحابىدا بولوب، آلا روفات بولاجىچقان آڭما كېلىگانلار. پېغىبر آلارنى
قۇرغانوب آلاتورغان بولغان. پېغىبرمىزنىڭ خاتونلارى ھەر قايىسى غایيت حرمىلى كىشىلەردر.
آلا بىزگە معنوى آنالاردر. الله تعالى قىآندا آلارنى مىسلمانلارنىڭ آناalarى دىب آناغان.
ئىزگە آلارنى سوبىو، ھەر وقت ياخشىلەق بلن ياد اينى نىوشىدە.

پېغىبرمىزنىڭ جىدى بالاسى بولوب بولارنىڭ اوچىسى اير، دورتىسى قىزدر. اير
بالالارى قاسم، عبد الله، ابراهيم اسملەر زىندر. قز بالالارى زىنپ، رېبىء، ام كىلثوم، فاطمه در.
بولاردان ابراهيم، پېغىبرمىزنىڭ «مار يە» اىملى كەنۋىزە گەنەن، فالغانلارى عضرت خىچەدەن
طوفانلار. اير بالالارى بارسى دا صىنى چافدا اوقي وفات بولغانلار. قز بالالارى كېدوگە
چخوب، بالا چاغالى بولغاچقىنا وفات بولغانلار. بارى حضرت ام كىلثومنىڭ گەن بالاسى
بولماغان. حضرت زىنپ ابوالعاиш اىملى صحابىنىڭ نىكاھندا بولغان. حضرت رېفيه بلن
حضرت ام كىلثوم الوغ صحابىلاردان بولغان حضرت عثمان نىكاھندا بولغانلار. حضرت
ام كىلثوم، حضرت رېفيه وفات اينكاكچى كېدوگە چىقغان بولغان. حضرت فاطمه ابوطالبنىڭ
اوھلى حضرت على نىكاھندا بولغان. پېغىبرمىزنىڭ فاطمەدان باشقا بالالارى بارسى دا
تۈزۈنەن الڭ وفات بولغانلار. بارى حضرت فاطمە، غنا آڭاردان صوڭ وفات بولغان.
اولدا آڭاردان صوڭ بارى آلتى آنى غنا عمر سورگان.

پېغىبرمىزنىڭ تۈزى بلن بىر طوغان قىردەشلىرى بولماسادا، آناسى بلن بىر طوغان
يائىلارى باياناق غنا بولغان. بولاردان بىزگە بىلگىلىلىرى دورتىو: ابوطالب، ابواهاب،
ھمز، عباس. حضرت ابوطالب پېغىبرمىزگە بىك مرحمىلى بولوب، آخر عمر يىندى قدر آنى
مىشىكلەرنەن صافلاغان. پېغىبر اول وفات بولاجىچقان ئىچىدە نق قايدىغان. شونىڭ
اوچون دە اول وفات بولغان بىلنى «قايدى بىل» دىب آناغانلار. ابولوب پېغىبرمىزگە
قايدى درجەدە نق دىشمان بولغان. شول سبىلى الله تعالى آنى يامانلات پېغىبرمىزگە بىر قرآن
 سورەسى ايندرگان. اول سورە «تېت» سورەسى دىب آنالادر. حضرت ھمز بىك پەلوان
صحابىلاردان بولوب «اللهنىڭ آرسلانى» دىب يورىزلى طورغان بولغان. اول مشھور احد
صوغىشىدا شىيد بولغان. حضرت عباس دا الوغ صحابىلاراندەر. اول پېغىبرمىزەن صوڭ
باياناق وقت عمر سوروب، بىك كوب بالا چاغالى بولغان. آنڭ بالالارنى دان عبد الله
املى بىسى بىك الوغ وعالم صحابىلاردان بولغان.

صحابەلار

صحابە دىب پېغىبرمىز زمانىدا بولوب، آنى كورگان و آڭما اىيان كېنروت آنڭ
بلەن صحبتىدەش بولغان كىشىلەرگە ئىندەلەر. آلار بىك كوب بولغانلار. آلانىڭ بىك
(دين درسلىرى 4 نېچى جىز) 4

الوغلارى بار. أبو بكر، عمر، عثمان، علي، أبو عبيده، عبد الرحمن بن عوف، سعد
بن أبي وفاص، زبير، طلحه، سعيد اسمدنه گىز صحابه لار ايڭلۇغ صحابه لار دان
صانالalar. بولارغا پېغمەرمىز ترک وقتلارنىدا اوچ اوچماخ بلن سوپىنج بېرگان. شونك
اوچون ده بولار «اوچماخ بلن سوپىنج بېرلەگان اون صحابه» دىب يورنلەر. صحابه لار
بارىسى دا بىك قدرلى، بىك حرمىلى ذاتلار در. آلار بېغمەرمىزگە ايمان كېتىوب، آنڭ
بلن بىرگە، دين دشمانلارى بولغان مىشىكلەرگە فارشى طورغانلار. شولاي ايتوب اسلام
دىنинڭ تارالو وينا سبب بولغانلار. آلارنىڭ بىك كوبىسى دين يولىدا بىك كوب
مشقىلر، قىيىنلقلار كورگانلار، عذابلار چىكىغانلار.

صحابه لارنىڭ پېغمەرمىزگە الگەرك ايمان كېتىوب، آنڭ بانىدا كوبىر كوبىر كوب
و آنڭ بلن الکكىرەك صوغشىلارغا حاضر بولغانلارى بېگەرك الوغ صحابه لار در.
بولار دان بىدر صوغشىبىنا حاضر بولغانلارى بېگەرك ده قدرلى، بېگەرك ده حرمىلى بولوب،
ئۇزىلربىنە آيرم اورن طوتالار. چونكە آلارنىڭ صانلارى بىك آز بولا طورىوب،
دىنلەرن صافلاو اوچون بىك كوب مىشىكلەرگە فارشى طورغانلار. آلار آرفاسىدا
اسلام دىنى كوج ونۇت آلغان. شونك اوچون ده الله تعالى فرآندا آلارنى بىك ماقتاغان.
آلارنى شول زمانىڭ كىشىلەرى ده بىك قدرلەگانلار، حرىنلىگانلار. آلار دان صوك
كىلەگان بونلاردا آلارنى كوشىلدەن سوپىوب، باخشىلىق بلن ياد ايتوب كىلەگانلار.
بىزدە شولاي ايتەمىز.

بىدر صوغشىبىنا حاضر بولغان صحابه لار دان قالا ايڭلۇغ صحابه لار، حدېبىيە
واقۇعە سىبىنا حاضر بولغان صحابه لار در. آلار صانلارى بىك آز بولغان حالى، دين
بۈلندە، ئۇزىلەنەن ئەلل نېچە مرتىبە آرتق بولغان مىكە مىشىكلەرى بلن صوغشۇر
اوچون پېغمەرمىزگە «بىبىت» بېرگانلار. شونك اوچون ده الله تعالى فرآندا آلارنى
ماقتاغان. آلار دان ئۇزىنېڭ راضى بولغانلەن سوپىلەگان. شونك اوچون بىزدە آلارنى
ماقىبىز، سوبەمىز، كوشىلدەن دوست طوتامز.

صحابه لارنىڭ «مهاجرلار» و «أنصار» دىب يورنلەگانلارى بار. مهاجرلار، اهل اسلام
طرفىدان مىكە شەھرى فەنج اينلىگانىڭچە مدېنەگە كوچوب كېلەگان صحابه لار در. آلار
ئۇزىلەرنىڭ دىنلەرن صافلاو اوچون مىشىكلەر كېلەگان بىرلەنەن، طوغان ئۆسکان بىرلەنەن،
مال طوارلارنىدا آپىلوب كېلەگانلار. شونلقدان آلار بىك قدرلى صحابه لار در. انصار
دىب توب مدېنەلەك بولغان صحابه لارغا ئېتىلەر. آلار بېغىنەرگە و مىدېنەگە كوچوب كېلەگان
صحابه لارغا ياردەم اينسکانلىكلىرى اوچون «أنصار» دىب آنالalar. آلاردا بىك قدرلى،
بىك الوغ در جەلى صحابه لار در. الله تعالى فرآندا مهاجرلار بلن انصارنى بىك كوب
اورىندا ماقتاپ سوپىلەگان. پېغمەرمىز ئۇزى ده آلارغا آپىم حرمت والىقات كورسەتە
طورغان بولغان. شونلقدان بىزدە آلارغا آپىم حرمت، آپىم دوستلىق كورسەتەمىز.

قرآن.

قرآن الله تعالى طرفندان محمد پیغمبر گه بیندر لگان، ایکنچی توری مدنیسته که ایندر لگان کتابدر. اسلام دینی واسلام شر بعینیک تا نورغا، آکانیچک بیار رها، نیندی عبادتیلر فیلورغا نیوشلک، آندابز گه الله تعالی فی نیچه کتا نورغا، آختر تد بختنی و سعادتی بولو او جون نیندی عمه لله فیلورغا ایز گی کشیله ردهن بولوب، آختر تد بختنی و سعادتی بولو او جون نیندی عمه لله فیلورغا نیوشلک، دنیادا اوز گئیک مسلمان ده رده شلر گه و باشقا خلفلارغا نیندی معامله ده بولورغا تیوشلک بارسی دا بیان فیلنغان. آندا بز گه وعظ و عبرت بولسون او جون بورون زیاند افی بیک کوب خلفلار نک توری و افعه لاری دا سویله نگان. بایناق پیغمبر لرنک اسلامیه ری، آلار بلن آلار نک قومله ری آراسند ایوانغان و افعه لار دا سویله نگان. قرآن الله تعالی طرفندان ایندر لگان بر کتاب بولفانغا کوره بیک هرمتنی، بیک مقدس بر کتابدر. اول هم وقت فدر لی بولورغا، حرمتله نور گه تیوشدر.

قرآن بوز اون دورت بولکدهن عبارتدر. اول بولکله رنک هم بر سی «سوره» دیب آنالا سوره لر موزلر بر نیچه جمله لر دهن عبارت بولوب، بو جمله لرنک هم بر سی «آیت» دیب آنالا سوره لرنک بیک او زونلاری دا، اور تا جالاری دا، بیک قسقالاری دا بار. قرآن «فاطحه» اسلامی بر قسقا سوره بلن باشلانا. اول سوره موزی بر دعادران عبارت بولفانلقدان هم نیاز اچنده او قولادر. فاتحه سوره سندهن صوکه بر بر آرتلی او زون سوره لر تزلوبت کینه. آندا ان صوکه اور تا چاراق سوره لر، ایک صوکندان قسقا سوره لر گیله. قرآن دا ایکی سوره بر بر سنتان «بسم الله الرحمن الرحيم» دیگان آیت بلن آبرافان. قرآن، پیغمبر مرز گه بر بیولی و بو توشه ته بیراهه گان. آنی جبرا ائبل فیرشته بکرمی اوج بل اجنده، یعنی محمد عليه السلام نک پیغمبر بولفان کونندان آلوپ، وفات بولو و بنا قدر بولفان او زاف وقت اچنده کبره که کبره که قدر لی، آیرم آیرم کبره که قدر طور فان. جبرا ائبل فیرشته نک پیغمبر گه قرآن کیش و وینه «وحی» دیلره. پیغمبر وحی کیلو بلن قرآن آینله رن بر کشیده ن باز دروب بارا طور فان بولفان. قرآن آینله ری اینو بلن پیغمبر شوندوغ آنی صحابه لارغا او قی، هم ده آلارغا بازارغا و بیکلدر گه قوشام اور فان بولفان. اول وقت لار دا هر بله رده او قو بازو بلو چیلر بیک آز بولفانغا، هم ده حاضر گی کونده گی کیک کاغد بولما فانغا قرآنی بازو بتار و چیلار بیک آز بولفان. آلار آنی توری نه رسه لر گه: نچکه تیری کیسے کله رینه، آقی تاشلارغا، حرمای فرار فلار بینا، فالاق سویه کله رینه و شه نک کیک نه رسه لر گه بازو بتار غانلار. پیغمبر مرز وفات بولفان وقت افران بر کتاب و شینه صالحان بولما سادا، بایناق صحابه لار طرفندان او لندهن آخر بینا قدر بتار فان، بوز لر چه صحابه لار طرفندان بیکله نگان بولفان. قرآن نک باشلا بکتاب ره و شینه قو بازوی پیغمبر مرز نک و فانندان بر بل چاما سی صوکه،

حضرت ابو بکر رئیس خلیفه لگی و قنندادر. لکن اول وقتندان سوزلر رئیس خلیفه حاضر دیگی رهشچه بولمانگان. فرآن سوره لرینک ترتیبین حاضر گی رهشکه قوی پیغمبر مزدیک و قنندان او ن بیش بیل صورث، خلیفه حضرت عثمان زمانندان بولغان. اول بیک کوب الوغ صحابه لار حضور زندان، پیغمبر مزدیگ و عی بازوب طورغان الوغ صحابه «زید بن ثابت» دهن فرآن بازدرغان دا، شوکار دان بر نیچه نسخه کوچرتوب تورلی شهر لر گه بیمه رگان. او بشبو نسخه لر دهن بیک کوب نسخه لر کوچرتوب آلنوب، اسلام مملکتینک هر بیش بند تارالغان. شولای ایتوب اهل اسلام فرآننی برسندان برسی کوچرتوب آلا طورغان بولغانلار. بر و قنلار انسانلار ترقی ایتوب، کتاب باصو اوچون مطبعه لار آچقانلار. شوندان صوک فرآن دا باصلوب تارالا باشلاقان. بزنک رو سیه مملکتنده فرآننک باشلاق باصلووی ۱۷۸۷ نیچه باده ئیبی پادشاه زمانندان پیتر غردادا بولمشدر. حاضر گی کونده فرآن مله

نیچه بیوز میلیون لاب تارالغان بواوب، هر بر مسلمان کشینک ٹو بند باردر. بزنک رو سیه دا فرآننک ایک کوب باصلو طورغان اورنی قازان شهر بدلر. بزنک رو سیدا فرآننک ایک مانور باصمalarی مرحوم اسماعیل بابا غصیرینسکی طرفندان نشر اینلگان باصمalarدر.

حدیث

حدیث عربچه، سوز معناستندا در. دین و شریعت تلنه حدیث دیبت پیغمبر مزدک مولی گان سوزلر بنه ٹهینلدر. کشی ٹوز عمرنده البته کوب سوزلر سویل؛ نورلیچه سوزلر سویل. شونک شیکلی پیغمبر مزدک ٹوز بینک یکرمی اوج یلغای سوزلغان پیغمبر لگی و قنندان بیک کوب سوزلر سویل گان. بو سوزلر تورلی و قنلاردا، نورلی اورنلاردا، تورلی حاللر گه فاراب سویل نگانلار. قای بر سوزلر کوب خاق آلدندان مسجدلارده ياسه زور جیبلیشلاردا خطبه و وعظ رهشنده سویل نگانلار. قای بر سوزلر خصوصی مجلسلارده خصوصی کشیلر آلدندان سویل نگان. قای بر سوزلر تورلی کشیل رنک نورلیچه سؤاللر بنه جواب اورنندان سویل نگانلار. قای بر سوزلر عائل، اچنده سویل نگانلار. پیغمبر بولغان کشینک سوزلری البته یوق بار سوزلر بولمی نیده بولسا فائدالی سوزلر بولا. شونلقدان صحابه لار آنک سوزلر بنه بیک اهمیت ببروب دفت بلن طکلی طورغان بولغانلار. قای بر صحابه لار صوکی بونلارغا سوبلر گه کیره ک بولور دیب، آنک سوبله گان بر سوزن او طوب آلو رغای طرشانلار. مونا پیغمبر مزدک شوشی سوزلری، ایکنچی تورلی ٹهینسه ک حدیثلری بیک بونلارغا سوک صحابه لار طرفندان صوکی بونلارغا سوبله نگان. آلار بیش بونلارغا تورلی مناسبت بلن «پیغمبر مزدک مونا شولای ٹهینه طورغان ایدی، مونا شولای فوش طورغان ایدی» دیب آنک ٹهینکان سوزلرن سوبلی طورغان بولغانلار. صحابه لار دان ایشتنکان کشیل رده شولا یوق تورلی مناسبت بلن بیش بونلارغا بوسوزلر فی ایرشدره طورغان بولغانلار. آلار: «فلان صحابه زندگ ٹهینو و نچه پیغمبر مزدک بوطوفر بدای

مونا شولای مهینکان، مونا شوشنندی سوزلر سوبلهگان» دیه طورغان بولغانلار.

شولای اینوب پیغمبر مرزاڭ سوزلری بۇون بۇون سوبله نوب ڪىلوب بىر وفت
جىبىلوب كتاب رەوشىنە قويلا باشلاغانلار. پیغمبر مرزاڭ سوزلری جىبىلوب يازلغان
كتابلارغا «حدىثكتابلارى» دىلەر. حدىثكتابلارى باياناق بولوب، ايڭىز ورلارى
و معنېرى لارى آلتى-جىدىكتابىدر. بۇكتابلار مطبعىلار آچلاجاق باصلوب داتارانلغانلار.

پیغمبر مرزاڭ توب و ظيەسى خەلقا دىن ۇگەز توب آلارى طوغرى بولغا كونىرىدۇ
بولغانلىقدان آنڭ سوبلهگان سوزلری كوبىرك شول دينى مسئۇللىر بولغان: اول
الله تعالى فى نېچك تانورفا كېرىگەن، فرشتەلەرنڭ كىم بولغانلىقلارنى، پېغمېرلەرنڭ
نىندى كېشىلەر اىكانلىكلەرن، آلارغا بېرىگان كتابلارنى، آغرت كۈنبنىڭ نېچك
بولاچاغن بىرى سوبلهگان. الله تعالى گە نېچك يارارغا، آڭىنىدى عبادتلىرى فيلورغا،
بۇ عبادتلىرىنى رەۋىشلى قىباورغا كېرىگەن بارىندا سوبلهگان. خلفنى كوركام خلفلار
بلەن خلقانلورغا، ناجار و ياراماس خلق و فعللىرىدەن طېلىورغا قوشقان. بۇ سوزلر
نڭ كوبىسى فرآندان آلنوب سوبلهنىگان. كوبىسى فرآندان بولمىچا اوق الله تعالى نڭ
قوشموسى بويىنچا سوبلهگان. پېغمېر نڭ دينى مسئۇللىر طوغرى يىستىدۇ سوبلهگان سوزلری
بارسى دا حق و درست سوزلردر. بۇ طوغرى بىدا آنڭ يالغىشى احتمالى اصلا بۇنىرى.
شونلىقدان بىن بوسوزلارنى قبول اينەرگە و شوننڭ بويىنچا مەل اينەرگە بورچىلىم.
بۇنڭ ۇمىتىنە پېغمېر مز ادب و تربىيە طوغرى يىستىدا دا كوب سوزلر سوبلهگان.

بوندى سوزلرده بىك دېتكە آلنورغا تىوشلەردر. جولالار، مادتلىر، شوڭا اېھىروب
ادب و تربىيە زماننىڭ ٹۈزگەر وسى بىلەن ٹۈزگەر طورغان نەرسەلەردر. شونلىقدان
پېغمېر زماننىڭايىچى جولالارنى بىز الىتە قىلىپ بىرە آلمىلىم. اول و قىنداغى «ادبلىر» گەدە
بوتونلۇك رعايە قىلۇدۇ بىك چىتىندر. شولايدا بۇ طوغرى بىداغى سوزلرگەدە دەفت
اينەرگە و مەمکن قىدر «آداب اسلامىيە»نى رعايە قىباورغا تىوشلىم.

آدەم بوللاج و دىندا طورغاچ دىنيا سوزلارى دە سوبلەمى طوروب بولمى.

شونلىقدان پېغمېر مز نڭ دىنيا اشلىرى، طورمىش مسئۇللىرى طوغرى يىستىدا سوبلهگان
سوزلری دە بىك كوب. بوسوزلەرنڭ دە بىك كوبىسى دينى مسئۇللىرى طوغرى يىستىداغى
سوزلری كېك حدىثكتابلار بىنا كىرگانلار. لا كەن بىن پېغمېر نڭ بوندى سوزلری
بويىنچا بورچى و عمل قىلىورغا بورچى تۈگلىم. چۈنكە آنڭ دىنيا اشلىرن و طورمىش
مسئۇللىرىن ياخشى بلەمۇى دە بىك مەمکن. اول ٹۈزى دە صحابىلارغا: «سز مېنم
دینى مسئۇللىرى طوغرى يىستىدا سوبلەگان سوزلەرنى الىتە طوتارغا تىوشىش. اما دىنيا
اشلىرى، طورمىش مسئۇللىرى طوغرى يىستىدا سز مېندەن كوبىرك بىلسز. شونلىقدان
مۇزىگىز بىلگانچە اشلىرى» دىه طورغان بولغان.

عبدات بولگی

عمل

به نده نک اشلگان اشی شر بعنه عمل دیب آنالا. عمل ایزگی ده بولا، باوزدا بولا. مثلا: سین بر فقیرگه بر بر یاردم اینسه ایزگی عمل فیلغان بولاسک. بر کشنه که بر نرسه سن اوغرلاسک، یا یسه نالاب آلسالک باوز عمل فیلغان بولاسک، قای بر عمله ر بار آلار ایزگی عمل رده ن ده، باوز عمل رده ن ده صنان بیلار.

مثلا برونه نونک ٹورنده ن صوراب، ٹوزینک رضالفی بلن بر نرسه سن آلسالک برو ایزگی عمل ده بولمی، باوز عمل ده بولمی. یوندی عه لرنی فیلسالک دا باری فویساک دا. بونک اوجون ٹوابای دا بولمیسک، گناهله دا بولمیسک.

الله تعالی بنده لرینک ایزگی عمل فیلغان بارانا. ایزگی عمل فیلغان به نه له رگه اول اجر و ثواب وعده فیلغان. آلار نی جنت نعمتلری بلن نعمتل ندره کمن دیگان. به نده لرینک باوز عمل قیلوا لرن الله تعالی بردہ سویپیدر. باوز عمل فیلغان کشبلر رگه اول آخرت کوننده جزا بیره چه ک. آلار فی جهنم عذابی بلن عذا بلا یاچاق. شوالی بولفاج بزگه ایزگی عمله ر قیلورغا، شوالی ایتو ب آخرت کوننده جنت نعمتل رینه ابرشور رگه طرشور غاکبره ک. باوز عمله ر قیلوب آخرت کوننده جهنم عذابینا تاب بولودان بیتون کوچز بلن فاچار غاکبره ک.

ایزگی عمل ٹوزی بر نیچه گه بولنه: فرض، واجب، سنت، مستحب. فرض شوندی عمل، الله تعالی آنی قیلورغا بیک نق بوبور غان. آنی فیلساف بز زور ٹوابلی، فویساک زور گناهله بولامن. فرض عمله ر کونینه بیش وقت نماز اوفو، رمضان آیندا روزه طوتو، آنا آنالا حرمت ایتو کبک. واجب شوندی عمل، آنی قیلو بلن زور ٹوابلی، قیلو بلن گناهله بولاسک. لا کن فرضنی فویفانداغی کبک اوک زور گناهله بولمیسک. واجب عمله ر عید نماز لاری اوقو، فطره صدقه سی بیرو، فربان چالو کبک. سنت شوندی عمل، آنی پیغمبر مر مهر وقت قیلا طورغان بولغان. پیغمبر مر گه ایمه روب ٹه گهرده بز آنی فیلساف زور ٹوابلی بولامر. فویساک گناهله بولمیمز. نمازنی جماعت بولوب اوقو، بیش وقت فرض نماز لار بلن بر گه سنت نماز لار اوقو کبک. مستحب شوندی عمل، آنی فیلسالک ٹوابلی بولاسک، قیلماساک گناهله بولمیسک. نفل نماز لار اوقو، نفل روزه لار طونو کبک.

باوز عمله ر شر بعنه حرام دیب آنالالار. حرام اشنی اشل و بردہ بارا میدر. آنی فیلسالک زور گناهله بولاسک، فویساک ٹوابلی بولاسک. حرام عمله ر اوغرلاو، ابسن کچ اچو، آنا آنالی رنجتو کبک. بوندان باشقا باوزغا باقون عمله رده بار. اول شر بعنه تلنده «مکروه» دیب آنالا. مکروه عمله ر ادبیز سوز لار سویلو، کشی بلن نر بیمسر معامل، نیلو کبک. مکروه عمله رده ممکن ندر صافلانورغا کبره ک. چونکه آندی عمله ر فیلا طور فاج حرام عمله رگه کوشوب کیتو گه ده بول آچلورغا

میکن، قبلاً رفادا فویارگادا پاری طورغان و آنک اوچون ثوابدا، گناهدا بولمن طورغان عملله‌گه شریعته «میاج» دیپ گه بنله‌در.

بن بوگارچا بایناق‌غنا ایزگی عملله‌رن سویله‌ت اوزدق، نماز، روزه، رکات، حج - مونا بولار بارمی دا ایزگی عملله‌ر. نمازنک فرض بولغانلارن، واجب بولغانلارن، سنت بولغانلارن بارن دا بر بیان ایندک: بزگه کونینه بیش نماز فرض دیدک.

اول نمازلارنک وقتلارن دا، نیچه شهر رکعت ایکانلکلردن ده سویله‌دک. آنناسینا بر مرتبه فرض بولغان چمه نمازی طوغریستدادا موز بولدى. کونینه بر مرتبه واجب بولغان وتر نمازن دا، بیلینا ایکی مرتبه، واجب بولغان عید نمازلارن دا بیان ایندک. کون صابون فرض نمازلار بلهن اوفولا طورغان سنت نمازلاردا، بیلینا بر مرتبه رمضان آبی بوبینا اوفولا طورغان تراویح نمازی دا سویله‌ندی (۱). اوшибو نمازلاردان باهنا فرض، واجب، سنت بولغان نمازلار بوق. باری جنازه نمازی‌غنا بار. اول طوفربدا اوزافلامی سوز بولور. آندان باشقان‌نمازلار بارمی دامستحب، ایکنجه تورلى تەینتسەك «نفل نمازلار» در. نفل نمازلارنى قای وقت اوغوسالىدما، نیچه رکعت اوغوسالىدما باری. تېيك قویاش چقغان وقتدا، نەق توشلەك وقتىداھم قویاش بایغان وقتىغا اونورفا بارامیدر. اوшибو اوج وقتدا فرض وباشقا نمازلارنى دا اوغۇ درست توگلەر. نمازغا كىشىلوب ده شول وقت كىسى نماز بوزولادر. باری ایکندى نماز بنا كىشىلوب ده، نماز اوغولوب بىتمەس بورون قویاش بایوب قویسا نماز بوزولمیدر.

جماعت نمازى.

بر نیچە كىشى بر گە جىيلىشوب اوغوغان نمازغا «جماعت نمازى» دىلر، بىش رفت فرض نمازى مىسجىددە، جماعت بولوب اوغۇستىندر. جماعت نمازىدا آلدابىلور ب اوغۇچىغا «امام»، آرتىدا طورچىغا «اویوچى» دىلر، امامغا اوغۇفان كىشى نمازنك بىتونۇش عمللەرن، مەنلا: تىكىپير، رکوع، سجدە وباشقالارنى اماماً اىيەروب امام آرتىندان قىلىم تبوشىر. آڭاردان الڭ قىلى بارامیدر. اوغوغان كىشى نمازدا اوفولاچان سورەلارنى اوغۇماس؛ امام فېقىروپ اوغۇسادا، يەشرن اوغۇسادا تېك طورر. دعا و ذکر لەرنى (۲) امام دا، اویوچى دا اوغۇلار. تىكىپير و تىسىپعلەرنى (۳)، ملاملارنى امام فېقىروپ، اویوچى يەشرن ئەتپورلار. جماعت نمازىدا تىسيعىنى بارى امام‌غنا ئەبىتۇر. اویوچى شونك اورنىينا «رَبَّنَا اللَّهُ الْحَمْدُ» دىبىور. امام اپرىتە نمازىدا، آقشام

(۱) اوшибو نمازلار بىرم بىرم بالىمىل نىكارا ئىلسانلار اوچون اوшибو بىرد، عمل عنوان استىندا ذخىر اىتىوب كېيدىك، بىناً عليه، مۇشكان بادا اوغوغان سازلار بىر نىچە درس بوبىندا نىكارا قىلىنۇرغۇ تبوشىر. نماز آىدىندان طهارتە: نىكارا قىلىنۇرغۇ وبالىمىل قىلىنۇرغۇ ئەتپورلارنى تبوشىر ئارا آلتى يىلىق پىروغرامىنى.

(۲) ذخىر دىپ رکوچ و سىجىدە، قايىتلە طورغان سوزلارگە قىيدىلەر. (۳) تىسيعى، سمع الله لمن حمله، دېگان سوزدۇر.

وېسەنۋەنماز لار يىنڭىز كەنلەرنى سۈرەلەنى قىقىر ووب اوغۇر، باشقالار دا يەشىن اوغۇز
اوپۇچى كىنى بولغاندا امامىنىڭ اوڭىز ياغىدا، آزىغا آرتداراق طورر. ابىكى با كوب بولغاندا امامىنىڭ آرىندا، صى بولوب تىزلىوب طورر لار. اوپۇچىلارنىڭ
صفىلارى نىڭىز بولۇسى، آرادا آچق فالدىرىمى طورر لارى تىوشدر.

برىنچە كىنى جماعت بولوب نىاز اوغۇرغا بولسالار آرا دا ھالىمەگى امام بولور.
علملىرى بىر درجىدە بولغاندا فراغىنە ئۆستۈراغى، فراغت اوقدادا بىر درجىدە
بولسالار تىواراغى، تقولىدадا بىر بولسالار فارتراغى امام بولور.

جماعت نماز يىنڭىز بولتون رەكتىلەر يىنە ئولگۇرمەگان كىنى.

امام نمازغا كىشكاج كەنە مىسجىد كە كېلىگان كىنى، نمازنىڭ قايىسى عملىندە بولسادا
اماڭغا تىزىرەك اوپۇرغا تىوشدر. امام بىنچى رەكتىنگ رکووسىن قىلوب بىنمەس بورۇش
كېلىوب اوپۇغان كىنى شول نمازنىڭ بولتون رەكتىلەر يىنە اپىرشكان حساب ايتىلور. امام
بىنچى رەكتىنگ رکووسىن قىلغاج فنا كېلىوب اوپۇغان كىنى اول نمازنىڭ بىنچى رەكتىنگ
اپىشمەگان بولور. بوندى، نمازنىڭ بولتون رەكتىلەر يىنە اپىشمەگان كىنى، اوطورىدا
بارى تىشىدەن كەنە اوغۇر. امام سلام بىرگاچ سلام بىرىمېچەگەنە طوروب كېتىرددە، اعوذ،
بسم الله وسبحانڭ دعاىسىن اوغۇب سورەلەرگە كىشور. شولاي اينتوب فالغان
رەكتىلەرنىڭ تمام ايندە. تىشهد وصلوات اوغۇغاج سلام بىر.

ابىكى رەكتىلى نمازنىڭ بىر رەكتىنگ اپىشمەگان كىنى، امام سلام بىرگاچ
طوروب بىر رەكت اوغۇب نمازنىڭ تمام ايندە. ايىكى رەكتىنگ اپىشمەگان كىنى
(مئلا: امام ايىنچى رەكتىنگ سىجىدەستىدە چافادا، يايىسى اوطورىشىدا چافادا كېلىوب
اوپۇغان كىنى) امام سلام بىرگاچ طوروب، يالغىن اوغۇفانىداغى كىكك ايىكى رەكت
اوغۇب تمام ايندە. دورت رەكتىلى نمازدا اوج رەكتىكە اپىرشكان كىنى بىر رەكت،
ابىكى رەكتىكە اپىرشكان كىنى ايىكى رەكت، بىرگەنە رەكتىكە اپىرشكان كىنى اوج رەكت
اوغۇب تمام ايندە. اوشىبو صوڭقى صورتدا اول بىر رەكت اوغۇردا اوطوروب
تىشهد اوغۇر، آندان صوڭ طوروب كېتىوب ايىكى رەكت اورۇر. اولگى ايىكى
رەكتىنگ فانجە سورەسىنە بىر سۈرە قوشار. صوڭقى رەكتىنگ فانجە سورەمىن گەنە
اوغۇر. آنسىام نماز يىنڭىز بىرگەنە رەكتىنگ اپىرشكان كىنى طوروب بىر رەكت اوغۇردا،
اوطوروب تىشىد اوغۇر. آندان صوڭ ياكىدان طوروب بىر رەكت اوغۇب
اوطوروب. هەر ايىكى رەكتىنگ فانجە سورەسىنە بىر سۈرە قوشار. وتر نماز يىنڭىز صوڭقى
ايىكى رەكتىنگ اپىشمەگان كىنى دە، هەر رەكتىكە فانجە سورەسىنە بىر سۈرە قوشار.

نمازنىڭ قىضا قىيلو

ھەر نماز البتە وقتىدا اوغۇلۇرغا تىوشدر. نمازنى عذر سىز وقتىدا ان كېچىكدر و
اچلا باراميدىر. ئەگەردە بىر بىر عنى بىلەن، مئلا: بوقلاپ فالۇ بىلەن، يايىسى اونەنلۇ
بىلەن نماز وقتىدا ئۇنەلمى فالسا، آنى ايىنچى وقتىدا اوغۇ فرەذىز. بولاي نمازنى

وقتندان کېچکدروب اوغۇقا «قضا قىباو» دىلر. قضا قىلغاندا نماز لار بارى فوضى نماز لار بىلەن و تىر نمازى غىنادر. سەن نماز لار قضا قىلغىلار. شولايوق جمعه نمازى دا قضا قىلغىلار. بىرىرى هەدر بىلەن جمعه اوقي آلامغان كشى اوپىلە اوغۇ تىوشىر. عىد نماز لارى، شولايوق تراوىيچ نماز لارى دا قضا قىلغىلار.

نمازنى يالغۇغنا قضا قىلغاندا سورەلەرنى يەشىن اوغورغا، جماعت بولوب قضا قىلغاندا، قېقىروب اوغۇلا طورغان نماز لاردا سورەلەرنى امام قېقىروب اوغورغا تىوشىر. نمازنى قضا قىباو آللەندان اذان و قامىت اوغۇ سەتىر. بىر نىچە نماز بىر وقتدا قضا قىلسىسا بىراذان دا يېنەدر. قامىت ايسەھەر نماز اوچۇن آپىرم توشورلۇرگە تىوشىر. وقتدا اورغۇلماغان نمازنى قايسىن وقتدا قضا قىلساشدا بار بىر. تىك قوياسىش چىغاندا، تېق توش وقتدا ھەم قوياش باتقان وقتدا اوغۇ يارا بىمەدر.

سەھو سەجىدەسى

سەھو سەجىدەسى دىب نمازنىڭ بعض بىر عمللىرىنىڭ كېچىلىك قىلغاندا قىلغان طورغان
صىبىدە گە ئەيتلەدر. نمازنىڭ تەركىلەنەن بىرگەنە عمل فالىسادا، مثلا: اۆلگى تىكىبىر
فالىسا، يابىسە رکوع فالىسا، يابىسە سجدە فالىسا نماز نماز بولمى، نماز لەدان چەدىگان
ابدك. نمازنىڭ بولاردان باشقۇا عمللىرىنىڭ قالۇوئى بىلەن نماز نماز لەدان چەمىدەر. مثلا:
بسم الله قالۇ بىلەن، يابىسە سەعەنڭ دعاسى قالۇ بىلەن، يابىسە رکوع و سجدە دە ئەيتلە
طورغان سوزلەر فالۇ بىلەن، يابىسە او طورشدا تشەيد قالۇ بىلەن، يابىسە اوچ و دورت
ركەتلى نماز لاردا اۆلگى او طرالشلار فالۇ بىلەن نماز نماز لەدان چەمىدەر. شولايىدابولسا بو
ھەملەر دەن بعض بىرزۇر راپلارى فالۇ بىلەن «سەھو سەجىدەسى» واجب بولادىر. مثلا: تشەيد
اوغلۇمى فالىسا سەھو سەجىدەسى واجب بولادىر. رکوع و سجدە دە ئەيتلە طورغان سوزلەر
كېك نمازنىڭ بىلەك او كۈزۈر عمللى بولماغان نەرسەلەر فالىسا سەھو سەجىدەسى دە واجب بولمىدەر.
سەھو سەجىدەسى اوشبو رەۋوشچە قىلغاندار: نمازنى يالغۇ اوغۇچى بولسا، سوڭىنى
او طرالشدا تشەيد اوغۇفاندان صوك اىكى ياققادا سلام بىررە، آندان صوك ياكىدان
ايکى سجدە قىلوب تشەيد وصلوانى اوغۇب ايکى ياققادا سلام بىررەب نماز نامام اىتەر.
ئەگەردە نماز جماعت نمازى بولوب سەھو سەجىدەسى واجب بولورلىق اشنى امام قىلىسا،
صوڭىنى او طرالشدا تشەيد اوغۇردا، اوڭ ياققادا سلام بىررەب ياكىدان ايکى سجدە
قىلۇر، آندان صوك تشەيد وصلوات اوغۇب ايکى ياققادا سلام بىررەب نمازى نىما
اىتەر. امامنىڭ بىر ياققادا سلام بىررۇسى، او بىرچىلار نماز نماز بولدى دىب طوروب
كىتىمە سۈنلەر اوچوندەر. امامغا سەھو سەجىدەسى واجب بولۇ بىلەن او بىچىلارغا دا واجب
بولۇر؛ آلاردا آنڭ آرتىندان مىجە قىلۇرغا تىوشىلدەر. او بىچىنڭ سەھو سەجىدەسى
قىلۇرلىق بىر كېچىلىك قىلوئى بىلەن ئۆز يېنەدە، امامقادا سەھو سەجىدەسى واجب بولمىدەر.
سەھو سەجىدەسى اوشبو اورنلاردا واجب بولادىر: ۱) نمازنىڭ ئەلېگى تەركىلەنەن

برسن تکرار فیلسا، مثلا: ایکی مرتبه رکوع، اوچ مرتبه سجدہ فیلسا. ۲) نمازنگ
 تر کل رندهن برسن اور نندان کیچکدرسه، مثلا: ایکی مرتبه تکبیر گیتوب، یا پسنه
 برنچی او طورشدا تشهیدهن صوک صلوات او قوب، یا پسنه برنچی او طورشدا بالغشوب
 سلام بیروب آیاک اوره طورشنی کیچکدرسه. ۳) اولگی ایکی رکعته فاتحه سوره سبیله
 باشقا سوره قوشی فالدرسا. ۴) فاتحه سوره سن ایکی مرتبه او قوسا. ۵) او طورشدا
 تشهید او قومی فالدرسا. ۶) اوچ و دورت رکعتی نماز لاردا اولگی او طرشقا او طورمی
 فالسا. ۷) آخرغی او طورشدا تشهیدهن صوک صلوات او قومیجا طوروب کینسے.
 ۸) آخرغی او طرشنی اولگی او طرش دیپ بلوب او طورمیجا طوروب کینسے.
 ۹) نیچه نچی رکعت او قوغانن بلمیچه او بلاب طوروب نمازنگ بر هر عملن کیچکدرسه.
 ۱۰) وتر نمازندان فتوت دعا سن او قومی فالسا. ۱۱) امام، سوره فقر و رب او فولا طورفان
 نماز لاردا سوره فیشرن، یه شرن او فولا طورفان نماز لاردا تچقروب او قوسا.
 بر نمازدا سهو سجدہ سی واجب بولوارق بر نیچه اش فیلسادا، سهو سجدہ سی
 بر گنگه مرتبه واجب بولور. سهو سجدہ سی واجب بولغان کشی او قوتوب «سهو سجدہ سی
 فیلماسا، نمازی تمام بولور، فابتار و تیوش بولماسا. لakin سهو سجدہ سین فالدرغان
 اوچون گناهی بولور.

نمازدا صاتاشو

بر کشی دورت یا پسنه اوچ رکعتی نمازدا اولگی او طرشقا او طورمیجا طوروب
 کینسے ده، بالغشوبی ایسینه تو شسے، او طرشقا یافن بولسا او طوروب تشهید او قور.
 بونگ اوجون آشما سهو سجدہ سی واجب بولماسا. گه گهرد طورشقا یافن بولسا، قایتوب
 او طورماسا. صوکندان سهو سجدہ سین قبلور. دورت رکعتی نماز او قوچی کشی
 صوکنی او طرشنی او نونوب طوروب کینسے، گه گهربیشنه رکعنیک سجدہ سین فیلماسا
 بورون بالغشوبی ایسینه تو شسے سجدہ فیلمیجا او طور ردا تشهید او قوب سلام بیمر،
 آن دان صوک سهو سجدہ سی قبلور. گه گهرد بیشنه رکعنیک سجدہ سین قیلوب ناشلاسا،
 ناشی بر رکعت قوشوب آلتی رکفت اینتوب تمام ایندر. بو وقت بونگ نمازی فرضدان
 کینمهس. نفلگه گهبله نور، فرضنی یا گدادان فابتار و رب او قو تیوشدر. اوچ رکعتی
 نماز او قوچی کشی ده صوکنی او طرشقا او طورمیجا طوروب کینسے بوها بر داغبها
 اشلر: دورتنچی رکعنیک سجدہ سین فیلماسا بورون بالغشقا نافن بلسے؛ سجدہ فیلمیجا
 او طور ردا، صوکندان سهو سجدہ سی قبلور. گه گهرد دورتنچی رکعنیک سجدہ سین
 فیلماسا بورون او طورا آلمی فالسا، نمازن دورت رکفت اینتوب تمام ایندر. لakin
 نمازی فرضدان کینمهس، نفلگه گهبله نور. فرضنی یا گدادان او قو تیوش بولور.
 دورت رکعتی نماز او قوچی کشی صوکنی او طورشدا تشهید او قوغاندان صوک
 اولگی او طورش دیپ بلوب بیشنه رکعنیک طوروب کینسے، بیشنه رکعنیک
 سجدہ سین فیلماسا بورون بالغشقا نافن بلسے، سجدہ فیلمی او طور ردا، تشهید او قوب

فهو سجده مس قيلور. ئەگرده بىشىچى ركعتنىڭ سجدەسەن قىلغاج بالغىقان ايسىنە توشسى، نيازىن آلىرى ركعت ايتتوب تمام ابىندردە، صوڭدان سەھو سجدە مس قيلور. اوشبو آلىرى ركعتنىڭ دورت ركعنى فرصدان، ايکى ركعنى نفلەن حساب ايتلور. اوچ ركعتلى نماز اوچۇچى كىشى صوڭقى اوطورشدا تىشهد اوقوب، اوچىكى اوطورشم دىب بالغىشوب طوروب كىتسە، دورتىنچى ركعتنىڭ سجدەسەن نىلماس بورون ايسىنە توشسى، سجلە قىلمىچا اوطوردا تىشهد اوقوب صوڭدان سەھو سجدە مس قيلور. ئەگرده دورتىنچى ركعتنىڭ سجدەسەن قىلغاج صاتاشقانلىقى ايسىنە توشسى نيازىن بىش ركعت ايتتوب تمام ابىندردە، صوڭدان سەھو سجدە مس قيلور. بىوقت بىش ركعتنىڭ اوچ و ركعنى فرض نماز، ايکى ركعنى نفل نماز حساب ايتلور.

مسافر

پۈز چاقىرم چاماسىدا بولغان بىرگە بارو نىتى بىلن بولغا چقغان كىشىگە «مسافر» دېيلەدر. يول يورو كوب وقت مشقىلى بولغانلىقان شەپىت مسافرگە بعض بىراشلەرده يېڭىللىك قىلىشىدەر. مثلا: چىتكەكە مسح قىلو مەتى مەقىم بىنى تۇبىدە طورغان كىشىگە بىر تەواك بولغان حالدە، مسافر اوچون اوچ تەۋىشكىدەر. هولاپۇق نماز و روزەلاردادا آڭا يېڭىللىك بار: مسافر كىشى دورت زىكعتلى فرض نماز لارنى ايکى ركعت كىنه ايتتوب اوقيدىر. جمعە نمازىدا آڭا فرض توڭلۇر. آڭا روزە طوتىسقادا ايركىدەر. نىك صوڭدان روزەنى فضا قىلو تىوشىدەر.

مسافر كىشىگە، مەقىم كىشىلەرگە امام طوروب نماز اوچورغا طوغىرى كېلىسە، دورت ركعتلى نماز لاردا ايکى ركعت اوقوب سلام بىررددە، صوڭدان آلارغا «مېن مسافرمن، نماز لار كىزى تمام اينكىزا» دېبور. تېگىلەر طوروب ياكادان ابىكىشىر ركعت اوقورلار. ئەگرده مسافر كىشى مەقىم كىشىگە او بوسا دورت ركعتلى نمازى فدر ايتتوب اوقورغا تىوشىدەر. مسافر كىشى مەقىم و قىندىا فالغان نماز لارنى فضا اينەرگە بولسا، دورت ركعتلى نمازى دورت ايتتوب قىضا قىلۇرغا تىوشىدەر. مسافر كىشى مەقىم بولغا چقغان مسافر و قىندىا فالدىرغان نمازىن قضا فيلسە، دورت و ركعتلىنى ايکى ركعت ايتتوب فضا قىلادر. بولغا چقغان كىشى تۇيندەن چىخوب كىتىكان و قىندىان آلوب تۇيىنە قاپتقانغا فدر مسافر صانالادىر. بىنى آڭا شول وقت اچىنە شەپىتنىڭ ئەلبىگى يېڭىللىكلىرىندەن فائىدالا نورغا بولادىر. نىك بىر شهر يا بىر آولدا اوئى بىش كۈن طورغا بولوب بارساغنا، شول طورغان بېرىنەنە مەقىم حكىمنە بولۇر. ئەگرده بىر بىر دە اوئى بىش كۈن طورو اويندا بولمىچا اش چىخوب كىتىوب، يايىسە بىر بىر خېر كۇنوب اوھ بىش كۈن يايىسە آرتق طوروب فالسالا اول هاماندا مسافر حكىمنە بولادىر.

جهجهه نمازی.

جهجهه نمازی آنناسینا بر گنه مرتبه، جمده کون اویله و قندان او فولا طورغان نمازدر. بو نماز بالغ وسلامت بولغان هر گنه فرضدر. تیک آورو، آفسان، صوفور بولغان عنرلی کشیله رگه گنه فرض توگلدر. آندی کشیله رجمعه او فومیجا اویله نمازی غنا او قوسالاردا باریدر. آنث صوئندا مسافرگه ده فرض توگلدر. جمده نمازی مسجدده، جماعت بولوب قنا او قولادر. شونلقدان بر بر عنر بلدن مسجدکه کبله آلمagan کشی، توبنده جمده او فومیجا، اویله او قورغا تیوشدر.

جمعه نمازینڭ فرض بارى ایکى رکعتدر. شول ایکى رکعت فرستان اۇل جمجه خطبېسى او قولادر. جمده او شبو خطبې ئابنە او قورغا تیوشدر. خطبې او قولماغاندا جمجه جمهدان صانالىيدر. امام خطبېنى منبرگە منوب، قولينا تاياق طوتوب ھەرمە آرادا آزغنا يال ايتنب ایکيگە بولوب او فيدر. خطبې او قولغاندا مسجددە گى کشیله بىردى سوپالاشميچە اخلاقى بلدن طكلات طورغا تیوشليلەر. شول وقندان سنت و نفل نمازلار او قو، دعالار قىلو، ذكر وتسېيھلەر تەيتىدە درست توگلدر. تیک نمازغا كىشلگان بولوب دا، امام خطبې او قورغا طوتونساغنىا كىشكەن نمازى بىرگە تیوشدر. امام سلام بىرگاچ كەن سلام بىرگانچە امامقا او يوب فالغان کشى جمدهغا اپرىشـكان بولادر. امام سلام بىرگاچ كەن كىلوب يېتكان کشى جمە،غا اپرىشمەگان بولادر. آندى کشىگە اویله نمازى او قو نبوشدر. بو كشينڭ جمده دان كېچگۈۋى عنرسز بولسا گناھلى بولادر.

جمعه نمازینڭ سنتى دورته رکعتىنەن سېكىز رکعتدر. او شبو سېكىز رکعتنىڭ دورت رکعنى فرستان الڭ، دورت رکعنى فرستان صوك او قولادر. آنڭ صوئندا جمدهغا كىلوب بلدن ایکى رکعت «تعبیت المسجد» نمازى او قو بىك ئوابلى اشدر. صوئى دورت رکعت سنتىنەن صوك دورت رکعت نفل او قو، (۱) آندان صوك تاغى دا ایکى رکعت نفل او قو بىك ئوابلى اشدر. بىنڭ بىرلەردە كوب كشيلەر جمده نماز ایکى رکعت فرضى بلدن، سېكىز رکعت سنتىنە او شبو يوغارىدا سوپالەنگان مېكىز رکعنى ده قوشوب او قيلار. بو ئابنە بىك ئوابلى اشدر.

جمعه نماز دا باشقۇا فرض نماز لاز كېك او ك اذان و قامىت تەبتىلەدر. جمده اوچون اذان بىر گنه مرتبه توگل، ایکى مرتبه تەبتىلەدر. بو اذانلارنىڭ بىرسى خلقنى نمازغا جىيار اوچون مداردان، اپىكچىسى خطبې او قور آلدندان منبر آلدندان مېبتىلەدر. قامت، ایکى رکعت فرضغا كىشلەر آلدندان توشورلەدر.

(۱) بو نماز احتياط ظور نمازندان عبارتدر. احتياط ظور نمازینڭ ثۈونى اساسلى دليلـگە مستند بوگلدر. بواورنده، جمدهغا حاضر بولوب دا، آخرینا قىدا او طورغاندا آبدىراپ نالىماسون اوچون بۇنى ده ذكر ايتمىم. فقط نفل دىب قېيتىم.

عید نماز لاری.

عید نماز لاری بلينا ايکي گنه مرتبه او قولا طورغان نمازادر. بونماز لار نك
برسي رمضان روزه مسن طوتوب بتکاج شوال آيندگي برنهجي کوننده او فولادر. بو عيد،
رمضان روزه سندان صوڭ او قولغانغا کوره «روزه عيدی» دىپ آنالادر. ايكنچىسى
ذۇالىچە آيندگي او ننهجي کوننده او فولادر. بو عيدىدە فربان چالغانغا کوره «فربان
عيدی» دىپ آنالادر. عيد نماز لارى، جمעה فرض بولغان هەر كشىمە واجىدر.
عيد نماز لارى هەر ايکىيىسى ايکىيشەرگەنە رەكتىدر. عيد نماز لارى بلينه بەرگەنە
مرتبه او قولا طورغان نماز لار بولغانغا کوره، باشقانماز لارغا بىك آزغنا باشقە او قولا لار:
عيد نماز بىنا نىت قىلوب و قوللارنى قولاق يېوشافلار بىنا تىدر و ب تىكىبىر ئەيتوب
كىرىشلىكاج سېجانك دعاسى او قوللور. آندان صوڭ او لىگى تىكىبىر توسلى قوللارنى
كوتىر و ب رەتكەن بەنه اوج تىكىبىر ئەيتىلور. آندان صوڭ اعوذ بسم الله ئەيتوب
باشقانماز داھى كېك سورەلەر او قورغا كىشلور. ايكنچى رەكتىنڭ رکوئ تىكىبىرن
قىلىماس بورۇن بەندە قوللارنى كوتىر و ب اوج مرتبه تىكىبىر ئەيتىلور. مونا عيد
نمازى او شبو رو شەعەر او قولا در.

عيد نماز لار ندا خطىئه او قو سىتىدر. عيد خطىئەمى عيد نمازى او قوغاندان
صوڭ او قولا در. عيد نمازى دا جمەعە نمازى كېك شهر و آول كېك مسجد بولغان
بېرلاردە گنە او قولا در. عيد نمازى دا جمەعە كېك جماعت بولوب قىتا او قولا در. شونلقدان
عيد نماز بىنا او لىگۈرە آلماغان كىشى صوڭدان ئۆزى گنە عيد او قومىدر. ئۇستىن
ياڭفور يابوب طورو، بايسە كون بىك صوق بولو كېك بىر عنى بولماغاندا،
عيد نماز لارنى بەر ميدانغا چەپتۇر ئەۋا بىليراقىر. عيد نماز لار بىنڭ وقى قوياش
چەپبۇر، فاراب طور وشقا بىر ماڙىن قىدر كونەر لەگانەن آلوب، او يىل وقى كىرگانچەدر.
عيد كۈنلەرنك يوقودان ايرتەرەك طورو، عيد او چۈن قويۇنۇ، مسوأ كەلەن(1)،
باخشىراق كېيىلەرنى كېيىو، خوشبو بلانو سىتىدر. عيد كە بارغاندا ايرتەرەك بارو،
جىديه و بارو، يولنى او زايىتوب راقي بارو، قايتقاندا ايكنچى يول بىلن فايانو، روزه
مېدىنە بارغاندا اچىن تىكىبىر ئەبنو، فربان عيدىنە بارغاندا بىر نىچە مرتبە طوقتاب،
ممکن بولسا بىر نېچە كىشى جىيلىشوب تىكىبىر ئەبتۇ سىتىدر. عيد كۈنلەردى مسلمانلار نك
بەيرەم كۈنلەر يىدر. اول كۈنلەر دە يوزلەر آچق، شاد بولورغا تىوشىدر. اول كۈنلەر دە
آخاى انى، دوست ايشلەرنى زبارت قىلو، فقير و مسىكىنلەرگە ياردەم اينو، كىسەلەرنى
باشقانغا قىتلارغا فارغاندا نەرقىق قاپىشاو تىوشىدر.

روزه عيدىنە عيد نماز بىنا قىدر يىميش و حrama كېك بەر نەرسە قابوب آلو،

(1) مسوڭ، تىلارنى تازارتۇر و آغاراتور او چۈن طوتۇلا طورغان مخصوصىم بىر آغاچ
كىسە گىدر. بىزنىڭ بىر يىدر، آنلەك اورنىنىش اشچۇن قالارى طوتۇدا يارىدەر.

قربان هیدنده عین نهازی او قولفانها روزه کشی کدک بر نهاده آشامیچا طور و
عین نهازندان صوڭق قربان اپنى بلن آزو آچو سنتىر. روزه هیدنده فطره صدقهسى
بېرى، قربان عیننده قربان چالو واجدر.

تىشىق تىكىيەرى.

قربان عیننده اۇلگى كون عرفه كۈنى دىب آنالادر. شوشى عرفه كۈنى بلن
قربان عيدىنڭ اۇلگى اوچ كۈنلەرنىن «هەر فرض نماز آرتىدان، دورىنچى كۈننەدە
ايرته، اوپلە و ايسكىنى نماز لارى آرتىدان «تىشىق تىكىيەرى» دىب آنالغان
تىكىيەرنى ئېيتىو واجدر. تىشىق تىكىيەرنى ئېيتلىگان نماز لار بىتونبىسى يكىرى
اوچ نماز دىر. تىشىق تىكىيەرنى ئېيتىو جماعت بولوب اوغۇچىفادا، بالغز اوغۇچىفادا،
مېقىيەدە، مسافىرگەدە واجدر. اوшибو تىكىيەر قېقىروپ ئېيتلىرگە تىوشىر. تىشىق
تىكىيەرى اوшибو روشچە ئېيتلىدە: الله اكىر، الله اكىر. لا إله إلا الله والله اكىر.
الله اكىر و الله الحمد. عيد نماز لار يتابارغاندە ئېيتلى طورغان تىكىيەرلەردا اوшибو تىكىيەرلەردر.

فطره صدقهسى و قربان چالو.

فطره صدقهسى دىب رمضان روزهسى صوڭىدا بىرلە طورغان آبىرم صدقهغا
ئېيتلەر. بو صدقە آزىزنا حاللى بولغانەر كىشىگە واجدر. بوندى كىشى ئۇزى
اوچون دە، فېير عائىلەسى اوچون دە، حتى خەمنچىلەرى اوچون دە بىررگە تىوشىر.
بالغ بولغان بالالارى و ئۇزى حاللى بولغان خاتونى اوچون بىرر واجب توڭلەر.
بۇلار ئۆز لارى بىررگە تىوشىلردر. فطره صدقەسى بىك فېيى كىشىلەرگە واجب
توڭلەر. بو صدقەنى مىكىنلەرگە بىرر و آرقىفادىر. فطره صدقەسەن عىيد كۈننەنڭ
ناڭى طوفاندان آلوب عىيد نمازى اوقولا باشلاغانغاچا بىرر و فالو تىوشىرى. عىيد
نمازى او قولفاج بىرسە، فطره صدقەسەندا كېتىمىدر. فطره صدقەسەن رمضان آيىنڭ
قاي كۈننە بىر سەڭدە بىار بىدر. لا كىن بىغار بىدائىنلىگانچە عىيد كۈن بىرر و شوابىلېر افدر.
فطره صدقەسى پىغىر من زمانىدا بىغاندايدان بولغاندا كىشى باشىنا دورت
قاداق، آرپادان سېكىز قاداق، حر ما بوزمىدەن دە سېكىز قاداق بىرلە طورغان بولغان.
بىزنىڭ بىرلەر دە كوبىر مە بىغاندايدان بىرر و عادىنلىر. دورت
قاداق بىغاندايدان بىرر و دە كوبىر كورە بىغاندايدان بىرر و عادىنلىر. مىثلا: بىغاندايدان بىرر
پىكىرى صوم بولغان بىلاردا كىشى باشىنا اىكى صوم فطره صدقەسى طوغىرى كېلىدەر.
روزه عىيدنە فطره صدقەسى بىر لىگان كېك، قربان عيننده قربان چالاندار.
قربان چالو هەر بىر باى و حاللى كىشىلەرگە واجدر. قربان بوغازلاونڭ وقتى
عىيد نمازى او قولغاندان باشلاپ، ذۇالجە آيىنڭ اوئىن ايسكىنجى كۈنى توپاش

باينانغاچادر. شول وقئىلاردان الڭ، يايىسى صوك بوغازلاسا فربان فربانلىقدان كېتىپىدر. فربان واچب بولغان كىشى قربانلىقۇن ئۇز فولى بلن بوغازلاو ئۇوابلىرىاقدار. فرباننىڭ ايتىن فقيرلەرگە ئۇلۇشۇ تىوشىدۇر. فربان ايتى بلن قوناق سىلاودا بارىپىر. فربان چالوھى كىشى قربان ايتىندەن ئۇزى آشارغادا بارىپىر. فرباننىڭ تىرىپىسى دە صىدە قىبلۇ ۋابلىرىاقدار.

قربانلىقۇافى، صارق، كەجه، صىپىر، دوپە كېك جوانلارنىڭ بارسى دا بارىپىر. بولاردان اوڭىگى اوچىپسى بور كىشى اوچۇن گەن، صوكىپىلارى جىيدىشەر كىشى اوچۇن بارىپىر. قۇي، صارق، كەجهلەر بىر يېش، صىپىر اىكى يېش، دوپە بېش يېش طولغان بولورغا تىوشىدۇر. قۇي، صارق بىر بىشلەك زورلغىدا بولغاندا، آلنى آيلق بولسادا بارىپىر. فربانلىق حیوان بىك آرىق بولەاسقا، آقساق، صوقور، آورو، قويرقۇز، موگۈزىز بولو كېك عىبىرەن سلامت بولورغا تىوشىدۇر. فربان بوغارلار آلدندان: «اي زىم، اوшибۇ فرباننى سىنەنڭ رضالاڭ ئوچۇن چالام؛ قىبول اينىسىنە» دېب دەن قىلورغا، هەم «بسم الله، الله أكبير» دېب بوجازلارغا تىوشىدۇر.

مېيت و جنازە نمازى.

مېيت دېب ئۇلگەن كىشىگە ئىدىنەلر. كىشى ئۇلۇم حالىنە بىنۇ بلن يانىدا بولغان كىشىلەر آنى اوڭى طرفىنا يانقىرۇپ بوزۇن قىلغا بونەلىرىوب قوبۇ، ئەگەر آلائى يانقىرۇق قىيىن بولسا چالقان يانقىرۇپ آياقلارن قىلغا صوزۇپ قوبۇ تىوشىدۇر. كىشى ئۇلەر آلدندان آنڭ يانىدا تەليل ئەيتتۈپ اوطاورۇ تىوشىدۇر. آورۇنڭ جانى چەفو بلن سۈكۈزلىرى يومىرلۇر، آوزى طوغىريلانلۇر. آندان صوك آنى فېرگە اوزان تو چارەسپىنا كىرلىلۇر: اېڭى اۆل بولولۇر، آندان صوك كەنگە صارلىر، آندان صوك جنازە نمازى اوتولۇر، آندان قېرگە كوملىر.

مېيت اېر كىشى بولۇوى سىنتىر. بىر نېچى قات كەن مويىندان آلوب آبانغا يىنەرلەك بولولۇر. اېكىنچى قات كەن باشدان آياق اوچىينا قىدر بولولۇر. اوچىنچى قات سۈكۈن بونۇن گەودەن اورتۇرلەك بولولۇپ باش طرفىدان دا، آياق طرفىدان دا بەيلەرلەك الوش فالدىرلۇر. خاتونلار اوچۇن تاھى اىكى كەن آرىندرلۇر: بىرسى باش بور كەنچىگى، اېكىنچىپسى كۆكىر كەمن بەيلى طورغان نەرسە. مېيت قېير اېر بولسا بىر نېچى كەن، قېير خاتون بولسا بىر نېچى و بىشىنچى كەن بولماسادا بارىپىر. سەرەدە بولولۇپ كەنلىك تاپلىماغاندا، مېتنىڭ ئۇز كۆلمەگى، يايىسى نى يېتىدى آنڭ بلن كەنلىپ سۈكۈم دە بارىپىر. كەنلىك آق نەرسەدەن بولۇوى سىنتىر.

قیبر قبیل‌غا آرقیلی این‌توب، میننک بو بینا کوره فازلادر. قیبرنی تیره‌نره ک فاز و آر تغیر افدر. قیبرنی فاز و ب تو شکاچ قبیل با غی فریندان میت صیبار لق اورون آچ‌لادر. بوکا «آحد» دیبلر. میت مو نا شوشی لحد که قویولادر. میننی لحد که یان‌قرغاندا بوزن قبیل‌غا فاراتوب او لکه یاغی بلن یان‌قرغای، باشن قویاش باشینا، آبا‌فلارن قویاش چشینا فاراتوب قویارغا تیوشدر. میت آحد که یان‌قرغای، لعد آوزی هی کیم پیچ بلن، کیم پیچ نابلما‌فاندا آغاچ، فامش کیک نه رسه‌لر بلن با بلانور. آندان صوڭ طوفراچ بلن کوملور. قیرمۇستینکی پیردهن بر آز کونه‌رنکی فالدرلووی، ھەمم‌دە آغاچ کیک بور نرسه قاداب فالدرلووی باخشیراقدر.

میت بولولوب کەنگە چارلاچ آڭا جنازه نمازی اوغولادر. جنازه نمازی اوغۇر خرض کفایه‌در.^(۱) یعنی میننک ئولم خبرن ایشىكان هەر كمگە فرض بولولوب، آراداھ بىر نېچەسى اوغۇسا بۇتونىسىنىڭ اوستىندەن بورچ تو شەدر. ئەگەردە بىرسىدە اوغۇمسالار، بارسى دا گناھلى بولولوب فالالار. جنازه نمازى اوغۇر بىك تیوشلى، بىك شوابىلى اشدەر. شوناقدان: «باشقىلار بار بیت، مىن اوغۇما سام دا يارى» دىب طور ما سفا، مىكىن بولغاندا اوغۇب، مىتكە دعا قىيلورغا طرشورغا كېرىك. مىتكە جنازه نمازى اوغۇ فرض كفایه بولغان شىكالى آنى بود، كەنلىو، قىنار ئەنلەپ كومودە فرض كفایه‌در. میننک یانندىا بولغان ياقنلارى، دوست ايشلەردى، كورشى كولنلەرنىڭ، سفردە بولسا يېول ايدەشلەرنىڭ بارسىنىڭدا گۇستەرینە تو شەدر. ئەگەر بول اشلەرنى آراداھ بىر نېچەسى باشقارسالار، فالغانلارى گناھلى بوللىلار.

جنازه نمازى بونەن نمازلا رغا باشقاجا اوغۇلادر: آندارگۈع، سىجىدە، او طورشلار، سوره اوغۇشلار بوقدر. آندابارى تكىبىر لەر ئەيتىلە، دىمالار اوغۇلا وسلاملەر بىرلەدر. جنازه نمازى مونا اوشبو رەوشچە اوغۇلادر: مىت، باشى قویاش باشىندا فارانلوب باقلۇردا، امام میننک كۆكىرەك طوغىر يىستىدا، او بوجىلار امامنىڭ آرتىندان صىنۇ بولولوت تىزلىوب طورلار. آندان صوڭ جنازه نمازى اوغۇرغا كوكىلەن بىت قىلىنور. آندان صوڭ باشقىلار ئاماڭا كىشكاندەگى كىك تكىبىر ئەيتنلور. آندان صوڭ سبعانىك دعاسى اوغۇلور. بوندان صوڭ قۇللارنى كونەرمىچە يەنە بىر تكىبىر ئەيتنلور. بوندان صوڭ «صلوات» اوغۇلوردا، تاغى بىر تكىبىر ئەيتنلور. آندان صوڭ «جنازه دعامى» اوغۇلوب، تاغى بىر تكىبىر ئەيتنلور. آندان صوڭ اېكى باقىدا سلام بىرلور. شوناڭ بلن جنازه نمازى تمام بولادر. امام تكىبىر لەرنى، سلاملەرنى تەقىر ووب ئەيتورگە تیوشدر. جنازه اوغۇچى بىرەوگەن بولغاندا دا میننک كۆكىرەك طوغىر يىسىندا طوروب اوغۇ تیوشدر. جنازه نمازى اوچون بىلگىلى بىر

(۱) بۇ وقتقا قىر سوپلانگان ذىخىلار، فرض عىين دىب آتالالار. مثلا: بىش ووت نماز فرض ھىئىندر، یعنى مەر كەننەك ئوزىنە بورچ بولولوب، اېكىنچىي خىشىلار قىلۇر بلن آنڭ قۇستىندەن تو شىمىدر.

وقت یوقدر. شهر و آوالاردا چناز بینک مسجد آلانددا او فولودی سنتلدر.
چنازه دعاسی اوشیدور: اللهم أَغْفِرْ لَعَبَنَا وَمِنَّا وَشَاهَدَنَا وَجَهَنَّمَ
وَكَبِيرَةَ وَذَكْرُنَا وَأَثْنَانَا. اللَّمَّا مِنْ أَحَبَّنَا مَنَا فَاعْصَيْهِ عَلَى الْإِسْلَامِ وَمِنْ تَوْبَتِهِ مَنَا فَقَوْهُ
عَلَى الْأَيْمَانِ. اللَّمَّا إِنْ كَانَ مَحْسِنًا فَرِدٌ فِي الْأَحْسَانِ وَإِنْ كَانَ مَسِئًّا فَجَوَازَ عَنْهُ. (۱)
معناسی اوشیدور: ای خَدَابِم، بِرَنَّكَ تِرَكَلَهْ مَرْنَیَ دَه، مُونَدَا
بوشانلار مَرْنَیَ دَا، بوامغانلار مَرْنَیَ دَا، کَمَکَنَهْ لَهْ مَرْنَیَ دَه، اوغلاڭلار مَرْنَیَ دَه،
خانوچلار مَرْنَیَ دَا يارلغا! ای خَدَابِم، بِرَنَّكَ تِرَكَلَهْ مَرْنَیَ دَه، اوغلاڭلار مَرْنَیَ دَه،
ایمان بَلَدَنْ ئُوتَرْ! ای خَدَابِم، قَهْ گَهْر بُو مِيت ياخشى ڪَشَى بُولسا باخشىلەنَنْ
آرَنَدَر، ئَهْ گَهْرَدَه ناجار ڪَشَى بُولسا، آڭارَدَانْ كِيچ!

آوروناڭ حالن باورگە بارلار، بُولگاندەن مولىڭ آى قېرىگە قدر اوزانلار
بىك ثوابىي و سنت اشتلەدر. شەلابىق مىندىڭ ياتنلارون يانىدا بولسالار بارلوب،
پراق بولسالار خط بلدن تەزىيە قىلىو (بوبانو) بىك ثوابىلى اشىر، كورشى كولان،
دوسىت ايشلەر ايڭىچى دينىدە بولسالاردا، آورو چافدا آلاندۇك حاللەرن بلو،
ئولىگاچ ياقنلارن تەزىيە قىلىو تېوشىر. چنازه اوقيب بارغان وقىدا اوطاوروب طورا
طورغان بولساڭ باصوب فارشى آلو، بارا طورغان بولساڭ طوقتاب فارشى آلو
ثوابلىدىر. مىننى قېرىگە اوزاندا بارغاندا، بولدا طوفرى ڪىلگاندە اوزانوب
فالقاڭزادادا، بىك توپەنچىلەنلىكى حالىدە بولوب، ئۆزگۈنكى دە شول حالىگە توشە چەڭىنى
ايىشكە توشرىگە، آخرنىڭنى اوپلاب عمرىلەنوب فالورغا تېوشىر.

و و ز ه

روزه دىب ئالىك بىلە باشلاغاندان آلوب نوباش بايدانقا قدر آشاو اچودەن
طوقتاب طورغا ئەبتىلە دى. روزه بولو اوچون ئۆزگۈنكى روزەغا گىرە، گىڭىنى
كۈنلەن نىت اىتەرگە كېرىك. بولاي ھاۋىرى كېلوب كەنە كون بوبى آشامىجا،
اچىمچە يورو و روزه بولو توگلەر. مسلمان بولوب دا بالغ بولغان عەر بىر كىشىگە
بواتون رەمان آبىدا روزه طوقتو فرضىر.

آشاو اچو بىك آزغىدا بولسادا روزەنى بوزادر. ئامەكى نازىودا بوزادر.
عذرلىز روزەسەن بوزغان كىشىگە خضا ھام كفارات تىوشلى بولادر. خضا دىب بىر
كۈنگە بىر كون روزه طونۇغا ئەبتىلە. كفارات دىب بىر طوناشدان آلنەش كون
(۱) مىت مۇنىت بولۇغا ئاراب ضېيلارنى مۇنىت لوقيب ماتاشىقا تېوش. شول اىكىگە مىنى
سىمىغا اوپرلاچانى دىداداد، مۇنىشكە ئاراب شۇن گەرتەندەدى. مىت اعتبارى بىان ھار قايدىستادا مەتكىر
ضەيدىر ياراسا كېرىك.

روزه طرتوغا، گه گار آشکا کوچی بینه سه آلمش فقیرنی بر کون طوبیدر وغا
ئی بتلدر. (۱) آلمش فقیرنی بر کون طوبیدر او رنینا، بر فقیرنی آلمش کون
روپینا طوبیدر ودا باریدر. آوز چایقا غاندا اچکه صو کیتیوب روزه بوز وله سبیل،
فوپایش بانماس بورون، با نقا ندر دیب او بلاب آوز آچو سبیلی، کوچاهو بلدن
روزه ذی بوزو سبیلی کفارت لازم بوله بیدر. بلکه کون گه کون فضاغنا نیوش بولادر.
روزه ایکانلکن اونونوب آشاو بلدن، همده نش آراسینا فصلوب فالغان واق
ند رسکلر فی بوطو بلهن، همده کی توتونی آوزغا کیلوب کرو بلدن روزه بوز و-
لیدر. اچکه بی بهرمیچه گنه آشنیک طوزن ناتوب فار او بلدن ده روزه بوز وله بیدر.
مسافر گه، آورو کشیگه، تو زینه پایسنه فور صاداغی بالاسینا ضرر کیلودهن
فور فسا یوکل خانونغا، بالاسینا پایسنه تو زینه ضرر کیلودهن فور فسا بالا آپمه
طورغان خانونغا روزه طوماسقادا باریدر. لا کن بولارغا صو گندان بر کون گه بر
کون فضا قیلو تیوشدر. اشدهن چقغان فارت کشیله رگه، بیک آرتق ضعیف کشیله رگه،
بوتون کسبی فارا اش بولوب بیک فاطی اشله و سبیلی روزه طونا آلامسلی
کشیله رگه بر کون روزه طونو او رنینا بر فقیر فی بر کون طوبیدر ودا باریدر.
روزه طونا طورغان کشیگه تون اور تاسندا طوروب، کیله چک کون روزه
بولو او چون آشاب آلو بیک ثوابی اشد. بولای تونله طوروب آشاونا «سحر
آشاو» دیلر. سحردهن صوک ایرته گبسی کون روزه بولاچا گشتی کوکل بلدن
بوتسادا آیرم نیت اینتو بیک یاخشی اشد. لا کن رمضان نک بر زنجی کوننده نیت
ابن کاج، فالغان کونله رده آیرم نیت اینمه سه کده باریدر.

بنتنی «تمام اخلاص بلدن، تا کدان آلوب فوپایش با نقا نفاها رهستان روزه سن
طونارغا نیت ایندم» دیب تل بلدن گه بتو ناغی دا یاخشیه افرد. روزه طوز بلدن
پایسنه صو بلدن آچو، پایسنه حرما کبک تانلی بیمه شلر بلدن آچو ثوابیه ااندر آوز
آققاندا شوشی رو شچه دعا قیلو بیک ثوابیلدر: «ای الله، سینک رضالغه اوجون
روزه طوندم. سینک ایمان کیتردم. سینک نوکل قیلدم. سین بیرگان رزق بلدن آوز
آحمد. ای بندله رنک گناهه لارن بار لقاوچی، مینم نیلغان و فیلاچاق گناهه لارمنی
بار لقا!» روزه کشی هر وقت تو به نچملکلی بولو، بوق بار سوزلر سوبله ممه،
مکن قدر با شفای عبادتله رنی ده کوبره ک قیلو تیوشدر.

زکات.

زکات دیب مالذک بر چواشون فقیر و مسکینله رگه، مسجد و مدرسہ نر بیهه سینه،
جمیعت خبر بدلر کبک ملت بولینا و ملت فائیه سینا بیر و گه گه گه بتلدر. زکات بالغ

(۱) بر زنگ بیزد، کشی بلدن صافو آلو ایتو عادتی بوله اغلاقه دان «قول آزادایتو» مسئل سی ذالسرلی.

بولغان هار بر باي وحاللى كشيلرگه فرضدر. اول اسلامنڭ تىرى كله زندەن بىسىدەر. مسامان كىشىنىڭ چىن مسلمان بولوچىلەنى شول تزو كىلەرن قىلوسى بلەن بلەندر شىرىعت قاشىندا باي وحاللى دىب مۇز يېڭى بورط كېرە گىندهن آرتق فرق صوم قدر صوماسى بولغان كشىگە ئەرتىلەدر. ئۆزىڭ طورا طورغان بورط، ئۆستەنل، اورنۇنى، اشقاق، صاوت صابا كېك ئۇيى كېرە كىرى، كېيم حالملا، جىڭگەر آنلار، صاور سېپىلار بورط كېرە گىندهن صانالالار. مونا شوندى معيشت اوچون كېرەك بولغان نەرسەلەرنىڭ آرتق فرق صوم صوماسى بولغان كشىگە مالىندان زكات چخارو فرضدر. مالىندان زكات فرض بولو اوچون صوماڭىڭ بىر يىل ئىبلەن نەسى مۇز ئىشكى بولوى شىرىطدر. آزغىنا ونقىلار بو قدر صوماغا خوجە بولو بلەن گەنە زكات فرض بواهيدەر. زكات چەغا طورغان ماللار اوج تورلىدر: آفجا، ساودا مالى، آياقلى حيوانلار. آفچانىڭ زكانى هەر فرق صومغا بىر صومدر. مثلا بورط كېرە گىندهن آرتق فرق صوم صوماسى بولغان كشىگە بىر صوم، ايکى بوز صوم صوماسى بولغان كشىگە بېش صوم زكات چخارو تىوشدر. ساودا ماللارى تىلسە ئىندى ماللار بولسۇن، آفجا كېك بورزىلەر. مثلا: بىر ئۆزى بورط كېرە گىندهن آرتق مڭ صوملىق تاوارى بار ايكان آڭما بىكرىمى بېش صوم زكات چخارو تىوشدر.

زكات چخارلا طورغان آياقلى ماللار: قوى، صارق، كەچە، سېپىر، دويه، آت شىكالى حيوانلاردر. قوى، صارق، كەچە كېك واق ماللار فرقغا طاولساڭغا زكات چعادار. فرق ئۆيدان بوز يېرىمىگە بېتىكائىچە بىر قوى بېرلەدر. مثلا فرق بولغاندا دادا، قوى بىر بىلەندا دادا، آلمىش، سېكىسان، بوز يېرىمى بولغاندا دادا بىر قوى بېرلەدر. بوز يېرىمى بىر گە بېنسە، ايکى بوز گە قدر ايکى قوى بېرلەدر. ايکى بوزدەن آرتىسا دورت بوز گە قدر اوج قوى بېرلەدر. دورت بوز بولسا دورت قوى بېرلەدر. دورت بوزدەن صولخ هەر بوز قوى آرتقان صابىن بىر قوى آرندە لادر. سېپىر مالى او طوزغا بېنەنە گاندە زكات فرض توگلەر. او طوز باشقا بېتسە بىر بېشلەك بوزاۋ بېررگە تىوشدر. فرقغا قدر هامان بىر يەشلەك بوزاۋ بېرلوب، قرققا بېتسە ايکى يەشلەك تانا بىرر گە تىوشدر. فرقان آلمىشقا قدر هامان بىر تانا بېرلوب، آلمىشقا بېتىكائىچ بېرر گە بوزاۋ بېرر گە تىوشدر. جىنەشكە بېتىكائىدە بىر تانا بلۇن بىر بوزاۋ، سېكىسانگە بېتىكائىدە ايکى تانا، طوقسانقا بېتىكائىدە اوج بوزاۋ، بوز گە بېتىكائىدە ايکى بوزاۋ بىر تانا بېرلەدر.

دويه مالى بېشكە طولماغاندا زكات فرض بواهيدەر. ئەگەردە بېش باشقا بېتسە، طوقزغا قدر بىر قوى بېرلەنەن دۈرەن كەندر ايکى قوى، اون بېشىدەن اون طوقزغا قدر اوج قوى، يېرىمىدەن يېرىمى دۈرەن كەندر دورت قوى، يېرىمى بېشىدە بىر يەشلەك دويه بالاسى بېرلەدر. يېرىمى بېشىدەن او طوز بېشكە قدر هامان بىر يەشلەك دويه بېرلوب، او طوز آلتىغا بېتىكائىدە ايکى يەشلەك دويه بېرلەدر. او طوز آلتىدان فرق بېشكە قدر ايڭى يەشلەك دويه بېرلوب، فرق آلتى باشقا

بیشکانده اوچ یهشلک دویه بیر لدر. فرق آلتیدان آلتیمشة قدر هامان اوچ یهشلک
 دویه بیر لوپ، آلتیمش برگه ییتکانده دورت یهشلک دویه بیر لدر. آلتیمش برده
 چیتمش ییشکه قدر هامان دورت یهشلک دویه بیر لوپ چیتمش آلتیها ییتکاج ایکمیشور
 یهشلک ایکی دویه بیر لدر. چیتمش آلتیدان طوفسانهها قدر ایکی یهشلک ایکی دویه
 بیر لوپ، طوفسان بی گه ییشکاج یوز یکرمیگه قدر اوچه ریشکارک ایکی دویه
 بیر لدر. بوندان صولت هر بیش دویه صابون بر فوی ڈوشوب بیر لوپ اوچن گیجه کینل در.
 آیاق مالاردان زکات فرض پولو اوچون آلارزک یلندک ٹکو بیر گنده فردا
 اوغلاب بوروله ری شرطیش. گه گرده آیاپلی ماللار صانو اوچون طوتولا طورغان
 ماللار بولسا، اول وقت باشقا ساودا ماللاری توسلی صوما-سی جسابلانوب فرق
 صومغا بر صوم چفار رغما نبوشد. اول وقت فوی مالی فرقنا یینده سده، صیر مالی
 او طوزغا. دویه مالی بیشکه ییتمسده، بورگنه بولسادا زکات، ادار، چیگدر آللاردان،
 اش اوچون طوتولا طورغان دویه او گوزلر دن، شولا یوق صاوم اوچون طوفولا
 طورغان صیبرلار دان زکات فرض تو گلدر. آت مالی برسی بیمه بولاب ایکی بوناندا
 زکات فرض بولادر. لا کن آنکه زکانی ساودا مالی کبک یاسنان بیر لدر. یعنی
 فرق صومدان بر صوم بیر لدر. زکانکه چفار لایاق آبانلی مال اور نینا شونک
 بیانن بیرو وده بار بیدر. زکانکه چفار لاطورغان حیوان، مالک اور تاچار اغی
 بولورغا نبوشد. ناهار مالنی صابلاب زکانکه چفار و بار امیدر.
 زکانی فقیر و مسکینلر گه بیرو تبوشد، شولا یوق چیت بیر لرد، سفر ده
 بول خرچسز نالغان بای کشیگه بیرو گدد بار بیدر. شولا یوق بور چل کشیگه،
 قولندا مالی بولسادا بورجن تو لوا اوچون بیرو وده بار بیدر. زکانی مسجد و درجه
 فاید اسینا، جمعیت خیر یه لر کبک ملت کبیره گپنه بیرو و نافن دا آر تفرادر. زکات
 مالن ٹوسنگه تر بیمه سی و اچ بولغان کشیلر گه، مثلا آنا آنا، اوغل قز، بابا گی،
 خانون کبک کشیلر گه بیرو بار امیدر. بوندی کشیلر گه بیرسه ده زکاندان
 کیته دیدر. باشقا یافنلارغا ایسه بیرو درست و بیک باخشنی اشدر.

عشر

ایگن وجیمشلر دهن چفار لاطورغان زکانکه «عشر» دیلدر. عشر اوچون
 زکات بیرو اوچون کبیره ک بولغان بایلق کبیره ک تو گلدر. فقیر کشی بولسادا
 بیرون دن چفغان ایگن وجیمشلر یهشلک عشون بیرو فرضدر. کشیلک مشتفق دشمه یجا
 یا گکه ویفا صولاری بلن ٹوسکان ایگن وجیمشلر دهن او غنا بر ٹولوش - عشر
 چفار لادر. فویپلار قازوب، آر فلار کیتر ووب مشقت بلن صو سیبوب ٹوسفلر
 طورغان ایگن وجیمشلر دهن باری یکرمیگه بیز ٹولوش گنہ چفار لادر. عشر ده
 زکات بیر لاطورغان اور نلار غافنا بیر لدر.